

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАЛИЧЕВ ОЛЕГ ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.326

ДИСЕРТАЦІЯ

**СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ СПІВУЧАСТІ У ТЕРОРИЗМІ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Баличев О. Ю.

Науковий керівник – Абакумова Юлія Вікторівна, доктор юридичних наук,
доцент

Запоріжжя – 2019

АНОТАЦІЯ

Баличев О. Ю. Спеціальні види співучасті у тероризмі за кримінальним законодавством України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Класичний приватний університет, спеціалізована вчена рада К 17.127.07, Запоріжжя, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню терористичних злочинів в межах інституту співучасті. Досліджено: стан наукової розробки проблеми щодо визначення тероризму; поняття та ознаки тероризму у доктрині кримінального права; сутність та природу тероризму; об'єкт злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України; предмет терористичних злочинів. Також надано характеристику об'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України; розкрито суб'єктивні ознаки терористичних злочинів; охарактеризовано проблеми реалізації кримінальної відповідальності за терористичні злочини; досліджено підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за терористичні злочини; розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за терористичні злочини.

У процесі роботи проаналізовано стан наукової розробленості проблеми щодо визначення тероризму як правової категорії, а також його поняття й ознаки в доктрині кримінального права. Визначаються поняття: „тероризм”, „терористичні злочини”, „злочини терористичної спрямованості”, „злочини, пов'язані з тероризмом”. Надається авторське визначення поняттю „тероризм”, тобто публічна суспільно небезпечна діяльність (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає у посяганні на національну безпеку, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного законодавства, і має за мету здійснити вплив на

прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації).

Визначаються основні ознаки такого суспільно небезпечного явища як тероризм: його реалізація загальнонебезпечним способом або сприяння такій реалізації; публічність кінцевого результату тероризму (публічний характер терористичного акту); наявність спеціальної мети тероризму залежно від його виду. Встановлено, що у наукових колах, стосовно визначення поняття тероризму, немає єдності думок, оскільки у цього феномена занадто багато різних причин та проявів. Здебільшого у юридичній літературі в сутність тероризму вкладаються такі ознаки як: залякування, переслідування, страхання, створення умов страху.

Наводиться класифікація видів тероризму в залежності від характеру вчинюваних дій та суб'єкту терористичної діяльності, а саме, тероризм: 1) державний (внутрішньодержавний і транснаціональний або міжнародний) та недержавний – з погляду належності суб'єктів терористичної діяльності до державної влади; 2) етнічний та релігійний – виходячи з ідентичності вказаних суб'єктів; 3) лівий та правий – відповідно до соціально-політичної спрямованості; 4) політичний; демонстративний та інструментальний – за способом вчинення; 5) з застосуванням звичайних засобів ураження (холодна та вогнепальна зброя, вибухові пристрої, військова техніка, як то літаки, танки, зенітні ракетні установки, сюди ж можна віднести і використання звичайного транспорту, якщо дії терориста спрямовано на ураження за допомогою нього людей) та з застосуванням зброї масового знищення (біологічна, хімічна, ядерна).

Досліджено та відокремлено поняття „тероризм”, „терористичний акт”, „терор”, „тероризування”. Визначено, що сутність понять „терор” та

„тероризм” полягає в тому, що терор – це відкриті, демонстративні дії, а тероризм – реалізується у конспіративних діях.

Зазначено, що між термінами „тероризм” та „терористичні злочини” можна поставити знак дорівнює. „Тероризм” є родовим поняттям, яким охоплюються всі види терористичної діяльності. Під терористичною діяльністю слід розуміти: терористичний акт, злочини терористичної спрямованості та злочини пов’язані з тероризмом у їх сукупності. Кінцевим результатом терористичної діяльності є терористичний акт. Всі інші види терористичної діяльності, що охоплюються складами злочинів, передбачених статтями 258-1 – 258-5 КК України та тим чи іншим чином сприяють тероризму, підпадають під поняття „злочини терористичної спрямованості”. Інші злочинні діяння, які відповідно до кримінального законодавства, не визнаються терористичними, але виступають як „супутні” тероризму (пов’язані з тероризмом) (напад на об’єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; захоплення заручників тощо) охоплюються поняттям „злочини, пов’язані з тероризмом”. Тероризм необхідно розглядати у вузькому, широкому та найширшому розумінні.

Обґрунтовано необхідність внесення змін до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” щодо визначення понять „терористична група” та „терористична організація”. Запропоновано, на основі аналізу змісту Закону України „Про боротьбу з тероризмом” від 2003 р., внести зміни до ст. 1 „Визначення основних термінів” цього нормативного акту, а саме у поняттях „терористична група” та „терористична організація” замінити терміни „терористичний акт” та „терористична діяльність”, на вираз „...з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної діяльності... „.

Досліджено взаємозв’язок терористичних злочинів, а також деяких інших злочинів проти громадської безпеки та інститут співучасті. Уточнено позицію автора щодо поняття „спеціальні види співучасті”. Зауважено, що

автор, використовуючи у назві дисертаційного дослідження оборот „спеціальні види співучасті у тероризмі”, розцінює тероризм, у найширшому його розумінні, як родове поняття, яке охоплює собою тероризм у широкому та вузькому розумінні, тобто сукупність категорій: терористична діяльність; терористичний акт; злочини терористичної спрямованості; злочини, пов’язані з тероризмом, та вважає, що спеціальна співучасть у злочині може бути як відносно терористичного акту, так і відносно інших видів терористичної діяльності. Як один з видів такої співучасті вказується злочин, передбачений ст. 258-5 „Фінансування тероризму”, де під тероризмом, виходячи зі змісту ч. 1. ст. 258-5 КК маються на увазі, скоріше, способи реалізації терористичної діяльності, передбачені п. 5 ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20 березня 2003 р., тобто – терористична діяльність.

Досліджено проблему визначення таких понять як: „виконання”, „організація”, „підбурювання”, „пособництво”. На основі проведеного дослідження дисертант доходить висновку, що поняття „виконавець”, „організатор”, „підбурювач”, „пособник” (види співучасників у злочині) є іменниками, і, відповідно до частин 2, 3, 4, 5 ст. 27 КК України означають суб’єкта злочину, чиненого у співучасті в той час як поняття „виконання”, „організація”, „підбурювання”, „пособництво” являють собою дієслова та виступають як спосіб дії, яка характеризує об’єктивну сторону злочину, що вчинюється у співучасті. Тобто дані терміни, у такому значенні, розкривають сутність ролі видів співучасників злочину і є вираженням їх діяння.

Визначено об’єктивні та суб’єктивні ознаки злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України. У рамках дослідження об’єкту означених злочинів дається авторське визначення поняттю громадська безпека – стан захищеності загальнолюдських цінностей від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечується державою, та наявність у кожного представника суспільства можливості самостійно або за допомогою держави реалізовувати свої гарантовані конституційні, природні та інші права і свободи.

Визначено додатковий обов’язковий об’єкт терористичного акту.

Доведено, що додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину є психічна недоторканність особи (осіб). В свою чергу, такі охоронювані законом про кримінальну відповідальність блага як: життя, здоров'я, фізична недоторканність особи, її права, свободи, воля, честь, гідність та власність, а також внутрішня і зовнішня безпека суспільства, довілля, система державного управління, конституційний устрій України, мир та безпека людства, нормальна робота органів правосуддя виступають як додаткові факультативні об'єкти злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України.

Визначено предмет фінансування тероризму: майно, рухоме або нерухоме, фінансові активи в тому числі кошти (валютні цінності), матеріальні та ліквідні активи, а також право на майно.

Робиться висновок, що злочини, передбачені статтями 258-1 – 258-5 КК України, сприяють вчиненню терористичного акту і за своєю юридичною природою є спеціальними видами співучасті, які законодавець виділив як окремі норми у зв'язку з їхньою підвищеною суспільною небезпекою.

Наголошується на тому, що терористичні злочини можуть бути вчинені виключно з прямим умислом, а деякі з них характеризуються наявністю спеціальної мети вчинення. Характеризується спеціальний суб'єкт вчинення кваліфікованих складів злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5.

Окреслюються проблеми реалізації кримінальної відповідальності за терористичні злочини. Досліджуються проблеми, пов'язані з передумовами, підставами та умовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного злочину. Розробляються пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за терористичні злочини.

Ключові слова: тероризм, терористичні злочини, терористична діяльність, терористичний акт, злочини терористичної спрямованості, злочини пов'язані з тероризмом, співучасть, підбурювання, пособництво, організація.

SUMMARY

Balichev O. Yu. Special types of complicity in terrorism under the criminal law of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; penal law. – Classic Private University, Specialized Scientific Council K 17.127.07, Zaporozhye, 2019.

The dissertation is devoted to the complex investigation of terrorist crimes within the Institute of complicity. Investigated: the state of scientific development of the problem on the definition of terrorism; concepts and features of terrorism in criminal law doctrine; the nature and nature of terrorism; the object of the crimes provided for in Articles 258 - 258-5 of the Criminal Code of Ukraine; the subject of terrorist offenses. The characteristics of the objective side of the crimes provided by Articles 258 - 258-5 of the Criminal Code of Ukraine are also given; subjective signs of terrorist crimes were discovered; problems of realization of criminal responsibility for terrorist crimes are characterized; grounds for and conditions of release from criminal responsibility for terrorist crimes are investigated; proposals for improving the legislation on criminal liability for terrorist offenses have been developed.

In the course of the work, the state of scientific development of the problem of defining terrorism as a legal category, as well as its concept and features in the doctrine of criminal law are analyzed.

The concepts are defined: „terrorism”, „terrorist crimes”, „crimes of terrorist orientation”, „crimes related to terrorism”.

The author defines the term „terrorism”, that is, a public socially dangerous activity (or promotion of such activity) that encroaches on public security or (and) consists in an attack on national security, intimidation of the population, provocation of war conflict, international complication by any means envisaged norms of national or (and) international law, and has the purpose of influencing the decision-making or committing or failure to act by an international organization, public authority or governmental body evoho state authorities, officials of these bodies, associations of

citizens, legal persons, or to draw public attention to certain political, religious or other beliefs terrorists (terrorists) or terrorist groups (organizations).

The main features of such a socially dangerous phenomenon as terrorism are identified: its implementation in a generally dangerous way or promotion of such realization; publicity of the end result of terrorism (public nature of the terrorist act); the existence of the specific purpose of terrorism, depending on its type.

It has been established that there is no consensus on the definition of terrorism in the scientific community, since this phenomenon has too many different causes and manifestations. For the most part in the legal literature, the essence of terrorism is embedded in such features as intimidation, harassment, fear, and the creation of conditions of fear.

The types of terrorism are classified according to the nature of the acts and the subject of the terrorist activity, namely, terrorism: 1) state (domestic and transnational or international) and non-state - in terms of the affiliation of the subjects of terrorist activity to state power; 2) ethnic and religious - based on the identity of the above entities; 3) left and right - according to socio-political orientation; 4) political; demonstrative and instrumental - by the method of committing; 5) with the use of conventional means of attack (cold and firearms, explosive devices, military equipment, such as airplanes, tanks, anti-aircraft missile systems, the same can be attributed to the use of conventional means of transport if the terrorist's actions are aimed at striking with the help of people) and using weapons of mass destruction (biological, chemical, nuclear).

The concepts of „terrorism”, „terrorist act”, „terror”, „terrorism” are investigated and separated. It is determined that the essence of the concepts of „terror” and „terrorism” lies in the fact that terror is an open, demonstrative action, and terrorism is realized in conspiratorial actions.

It is noted that an equal sign can be placed between the terms „terrorism” and „terrorist crimes”. „Terrorism” is a generic term that covers all types of terrorist activity. Terrorist activity should be understood to mean: a terrorist act, acts of terrorism and crimes related to terrorism in their entirety. The end result of terrorist

activity is a terrorist act. All other types of terrorist activities covered by the crimes referred to in Articles 258-1 - 258-5 of the Criminal Code of Ukraine and in one way or another contributing to terrorism fall within the concept of „terrorist offenses”. Other criminal offenses, which under criminal law, are not recognized as terrorist, but act as „concomitant” terrorism (related to terrorism) (attack on objects that present objects of increased danger to the environment; unlawful handling of weapons, ammunition or explosives; hostage-taking, etc.) are covered by the concept of „terrorism-related crimes”. Terrorism must be considered in a narrow, broad and broad sense.

The necessity of making changes to Art. 1 of the Law of Ukraine „On Combating Terrorism” on the definition of the terms „terrorist group” and „terrorist organization”.

It is proposed, based on the analysis of the content of the Law of Ukraine „On Combating Terrorism” of 2003, to amend Art. 1 „Definition of the basic terms” of this normative act, namely in the terms „terrorist group” and „terrorist organization” replace the terms „terrorist act” and „terrorist activity” by the expression „... for the purpose of committing a terrorist act (s) or / and terrorist activities ...”.

The relationship between terrorist crimes and some other crimes against public security and the complicity institute have been investigated. The author's position on the concept of „special types of complicity” has been clarified. It is noted that the author uses the term „special types of complicity in terrorism” in the title of his dissertation, interprets terrorism, in its broadest sense, as a generic concept that covers terrorism in a broad and narrow sense, that is, a set of categories: terrorist activity; terrorist act; terrorist offenses; believes that special complicity in the crime may be both in relation to the act of terrorism and in relation to other forms of terrorist activity. One of the types of such complicity is the crime under Art. 258-5 „Financing Terrorism”, where under terrorism, based on the content of Part 1 of Art. 258-5 of the Criminal Code refers, rather, to the methods of terrorist activity provided for in paragraph 5 of Art. 1 of the Law of Ukraine „On Combating Terrorism” No. 638-IV of March 20, 2003, that is, terrorist activity.

The problem of definition of such concepts as: „execution”, „organization”, „incitement”, „aiding and abetting” is investigated. On the basis of the research, the dissertation concludes that the concept of „executor”, „organizer”, „instigator”, „accomplice” (types of accomplices in the crime) are nouns, and, in accordance with parts 2, 3, 4, 5 of Art. 27 of the Criminal Code of Ukraine mean the subject of the crime committed in complicity while the concepts of „execution”, „organization”, „incitement”, „aiding and abetting” are verbs and act as a way of characterizing the objective side of the crime, which acts in complicity. That is, these terms, in this sense, reveal the essence of the role of the types of accomplices of the crime and are an expression of their actions.

Objective and subjective signs of the crimes provided for in Articles 258 - 258-5 of the Criminal Code of Ukraine are identified. Within the framework of the investigation of the object of these crimes, the author defines the concept of public safety - the state of protection of human values against internal and external threats provided by the state, and the availability of each member of society the opportunity to exercise their guaranteed constitutional, natural and other rights independently or with the help of the state. and freedom.

An additional mandatory object of a terrorist act has been identified. It is proved that the additional obligatory object of this crime is the mental inviolability of the person (persons). In turn, such are protected by the law on criminal liability of goods such as: life, health, physical integrity of a person, his rights, freedoms, freedom, honor, dignity and property, as well as internal and external security of society, environment, system of public administration, the constitutional system of Ukraine, the peace and security of mankind, the normal work of the justice bodies act as additional optional objects of the crimes provided for by Articles 258 - 258-5 of the Criminal Code of Ukraine.

The subject of financing of terrorism is defined: property, movable or immovable, financial assets including funds (currency values), tangible and liquid assets, as well as the right to property.

It is concluded that the crimes provided for in Articles 258-1 - 258-5 of the

Criminal Code of Ukraine contribute to the commission of a terrorist act and, by their legal nature, are special types of complicity, which the legislator singled out as separate rules in connection with their increased social danger.

It is emphasized that terrorist crimes can be committed solely by direct intent, and some of them are characterized by the specific purpose of the act. It is characterized by a special subject to commit the qualified crimes referred to in Articles 258 to 258-5.

The problems of realization of criminal responsibility for terrorist crimes are outlined. The problems related to the prerequisites, grounds and conditions for release from criminal responsibility for the commission of a terrorist crime are investigated. Proposals are being developed to improve domestic legislation on criminal liability for terrorist offenses.

Key words: terrorism, terrorist offences, terrorist activity, terrorist act, terrorist offences, crimes related to terrorism, complicity, incitement, aiding and abetting, organization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

*Статті в наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз*

1. Баличев О. Ю. Проблеми кваліфікації та визначення понятійного апарату злочинів, передбачених статтями 258-4 та 258-5 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. Том. 4. Київ. 2017. С. 88–92.

2. Баличев О. Ю. Злочини, передбачені статтями 258-4 та 258-5 КК України, як спеціальний вид співучасті у тероризмі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. № 40. Том 3. С. 134-138.

3. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину створення терористичної групи чи терористичної організації. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 1 (63). С. 110–115.

4. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину публічні заклики до вчинення терористичного акту. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2 (64). С. 79–84.

5. Баличев О. Ю. До проблеми визначення сутності тероризму. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 1. 2019. С. 132–139.

6. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочинів терористичної спрямованості. *Право та державне управління*. № 3 (36) том 2. 2019. С. 5-11.

Матеріали науково-практичних конференцій

7. Баличев О. Ю. Тероризм: проблеми понятійного апарату в кримінальному законодавстві України. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7–8 жовтня 2016 р.) / Громадська організація „Правовий світ”. Дніпро, 2016. С. 74–76.

8. Баличев О. Ю. До проблеми визначення мети тероризму. *Наука та вища освіта*: тези доповідей ХХVІІ Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених. (Запоріжжя : КПУ) Запоріжжя, 2018. С. 223-224.

9. Баличев О. Ю. Злочин, передбачений ст. 258-2 КК України: кримінально-правова характеристика. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 січня 2019, Львів) / Західноукраїнська організація „Центр правничих ініціатив”. Львів, 2019. С. 30–33.

10. Баличев О. Ю. До проблеми визначення поняття та ознак тероризму. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадського суспільства в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27–28 березня 2018 р.) / Запорізька міська громадська організація „Істина”. Запоріжжя, 2018. С. 91–93.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, СУТНІСТЬ ТА ПРИРОДА ТЕРОРИЗМУ	23
1.1. Визначення правової категорії „тероризм”: стан наукового дослідження проблеми	23
1.2. Поняття та ознаки тероризму в доктрині кримінального права	53
1.3. Сутність та правова природа тероризму	72
Висновки до розділу 1	98
Список використаних джерел до розділу 1	99
РОЗДІЛ 2. ОБ’ЄКТИВНІ ТА СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	115
2.1. Об’єкт та предмет терористичних злочинів	115
2.2. Об’єктивна сторона терористичних злочинів	135
2.3. Суб’єктивні ознаки терористичних злочинів	169
Висновки до розділу 2	180
Список використаних джерел до розділу 2	183
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕРОРИСТИЧНІ ЗЛОЧИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ КВАЛІФІКАЦІЇ	192
3.1. Відмежування терористичних злочинів від суміжних складів злочинів	192
3.2. Підстави, передумови та умови звільнення від кримінальної відповідальності за терористичні злочини	203
3.3. Шляхи вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за терористичні злочини	212
Висновки до розділу 3	223
Список використаних джерел до розділу 3	224
ВИСНОВКИ	230
ДОДАТКИ	240

ВСТУП

Актуальність теми. Тероризм завжди був і залишається однією з найбільших проблем сучасного світу. Це складне і вкрай небезпечне явище, яке посягає на невизначену кількість охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, цінностей та благ. Вчинення терористичного акту вводить населення у стан паніки і страху, створює відчуття незахищеності. В рамках боротьби з тероризмом необхідно якнайбільш приділяти увагу питанням протидії злочинам терористичної спрямованості (ст.ст. 258-1 – 258-5 КК України), оскільки вони полегшують здійснення терористичної діяльності та наближують її кінцевий результат – вчинення терористичного акту. За своєю юридичною природою злочини, передбачені статтями 258-1 – 258-5 є, свого роду, особливими видами співучасті у злочині „Терористичний акт”, виділені у спеціальні статті Особливої частини КК України.

Нажаль, на сучасному етапі розвитку нашої держави, Україна є країною з підвищеним рівнем терористичної загрози. Відповідно до даних Генеральної прокуратури України за останній час суттєво збільшилась кількість вчинюваних терористичних актів у Донецькій області (на 57,3 %), що зумовило зростання числа таких злочинів загалом у державі на 22,3 %. Збільшився показник щодо фактів створення терористичної групи чи терористичної організації: Харківська область – у 2,7 рази, Запорізька – у 2 рази, Луганська – на 34,3 % більше. Кількість фактів фінансування тероризму зросла у місті Києві (з 7 до 11, тобто на 57,1 %) [153].

Питанням кримінально-правової характеристики тероризму, протидії цьому суспільно небезпечному явищу, кримінальної відповідальності за злочини терористичної спрямованості присвятили свої дослідження такі вітчизняні та зарубіжні науковці як А. А. Вознюк, А. І. Долгова, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, В. С. Зеленецький, В. С. Канцір, М.П. Кіреєв, В.В. Крутов, В. А. Ліпкан, В. О. Навроцький, В. П. Тихий, Г. О. Чорний, П. Л. Фріс,

О. В. Шамара.

Значний внесок у дослідження розглядуваної проблеми, в аспекті протидії тероризму, злочинам, чиненим у співучасті та злочинам проти громадської безпеки зробили Ю. В. Абакумова, П. П. Андрушко, Л. В. Багрій-Шахматов, С. Р. Багіров, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. О. Глушков, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, В. М. Др'омін, С. О. Єфремов, Г. П. Жаровська, В. П. Журавльов, Н. А. Зелінська, О. О. Кваша, В. В. Коваленко, О. М. Костенко, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Р. С. Орловський, В. І. Осадчий, М. І. Панов, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський та інші.

На дисертаційному рівні, за період існування незалежної України, цю проблему, в різних аспектах, досліджували В. Ф. Антипенко (сучасний тероризм: стан і шляхи його запобігання в Україні (1999 р.), М. М. Васілін (кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту (2013 р.), А. О. Данилевський (кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (2009 р.) С. О. Допилка (кримінальна відповідальність за тероризм та піратство на морі (1993 р.), В. В. Драний (кримінально-правова характеристика фінансування тероризму (2013 р.), Ю. А. Іванов (міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах (2000 р.), А. Е. Ізетов (кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту (2010 р.), В. Н. Кубальський (кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні (2007 р.), С. М. Мохончук (кримінальна відповідальність за тероризм (1999 р.), Л. І. Мошкова (Феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах (2001 р.), Л. В. Новікова (кримінальна відповідальність за фінансування тероризму (2006 р.), М. В. Рибачук (Запобігання тероризму органами внутрішніх справ України (2010 р.), М. В. Семикін (кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної (2004 р.),

І. Р. Сенкевич (кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму (2015 р.).

Праці цих авторів мають важливе теоретичне та практичне значення. Разом з тим певні питання, пов'язані з вивченням терористичних злочинів залишаються дискусійними. Значна кількість робіт було підготовлено до прийняття КК 2001 р. Законом України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини” було внесено суттєві доповнення до нормам КК України, що регулюють відповідальність за терористичні злочини. На сьогоднішній день, потребують поглибленого та системного дослідження і уточнення складу злочинів, передбачені статтями 258 – 258-5 КК України. Актуальними залишаються проблеми, пов'язані зі співучастю у злочині, що можна бачити на прикладі співучасті у злочинах терористичної спрямованості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи Класичного приватного університету „Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина” (державний реєстраційний номер 0110U003958) та „Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні” (державний реєстраційний номер 0116U008203).

Тему дисертації затверджено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 3 від 18 листопада 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є проведення комплексного кримінально-правового дослідження проблем кваліфікації терористичних злочинів і кримінальної відповідальності за них та розробка пропозицій, спрямованих на вдосконалення відповідних кримінально-правових норм, а також практики застосування їх.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання:*

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми щодо визначення тероризму;
- дослідити поняття та ознаки тероризму у доктрині кримінального права;
- визначити сутність та природу тероризму;
- охарактеризувати об'єкт злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України;
- дослідити предмет злочинів, передбачених статтями 258 та 258-5 КК України;
- надати характеристику об'єктивній стороні злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України;
- розкрити суб'єктивні ознаки злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України;
- охарактеризувати проблеми реалізації кримінальної відповідальності за терористичні злочини;
- дослідити підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за терористичні злочини;
- розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за терористичні злочини.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням терористичних злочинів.

Предмет дослідження – спеціальні види співучасті у тероризмі за кримінальним законодавством України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. *Діалектичний метод* використовувався у всіх підрозділах дослідження; *історико-правовий* – сприяв дослідженню становлення відповідальності за терористичні злочини та наукових поглядів на проблему тероризму (підрозділи 1.1 та 1.2); методи *дедукції* та *індукції*, *аналізу* та *синтезу* дозволили визначити структурно-логічну схему дисертаційного дослідження; *системний метод* допоміг дослідити терористичні злочини в безпосередньому зв'язку з іншими

інститутами кримінального права (співучасть, кримінальна відповідальність та покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання) (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *системно-структурний* метод уможливив комплексне дослідження поняття та ознак тероризму, терористичних злочинів, терористичної діяльності, злочинів терористичної спрямованості та злочинів, пов'язаних з тероризмом (підрозділи 1.2, 1.3); *порівняльно-правовий* метод застосовувався при розгляді міжнародного законодавства, що дало можливість внести пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України та інших нормативних актів, спрямованих на протидію тероризму (підрозділи 1.1 та 1.2); *логіко-граматичний* метод сприяв визначенню понятійного апарату досліджуваної проблеми (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); *формально-логічний* метод використовувався при аналізі положень статей 258–258-5 КК України з огляду на додержання правил законодавчої техніки та для тлумачення ознак передбачених ними складів злочинів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *формально-юридичний* – для аналізу положень вітчизняного та міжнародного законодавства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *догматичний* – при аналізі та узагальненні наукових позицій щодо правового регулювання тероризму (підрозділ 1.1); *герменевтичний метод* використовувався при тлумаченні наукових понять теорії кримінального права та положень чинного кримінального законодавства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять: матеріали опублікованої судової практики (усього вивчено і проаналізовано 115 судових рішень з 2014 р. по 2019 р.) та електронного реєстру судових рішень, статистичні дані Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України (з 2014 р. по 2019 р.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексним дослідженням терористичних злочинів. У процесі наукового дослідження дисертантом сформульовано ряд положень, висновків та пропозицій.

До положень, що мають наукову новизну належать, зокрема,

наведені нижче:

вперше:

- здійснено системний аналіз злочинів терористичної спрямованості;
- доведено, що додатковим обов'язковим об'єктом терористичного акту є психічна недоторканність особи (осіб).
- обґрунтовано, що предметом злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України „Фінансування тероризму” можуть виступати ліквідні активи;
- запропоновано в диспозиції ст. 258 КК України „Терористичний акт” замість визначення „вчинення вибуху” використовувати більш широке поняття „застосування вибухових речовин або пристроїв”;
- запропоновано: доповнити КК України Розділом IX-1 „Терористичні злочини” та нові редакції статей КК України, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів терористичної спрямованості;

удосконалено:

- визначення змісту поняття „тероризм” як публічної суспільно небезпечної діяльності (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає у посяганні на національну безпеку, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного законодавства, і має за мету здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації);
- класифікацію терористичних злочинів відповідно до їх розуміння у вузькому, широкому та найширшому значенні: поняття „тероризм” має таке ж смислове навантаження як поняття „терористичні злочини”, виступає як родове і включає в себе всі види терористичної діяльності: терористичний акт, злочини

терористичної спрямованості та злочини, пов'язані з тероризмом. Кінцевим результатом („центрального злочину”) терористичної діяльності є терористичний акт. Всі інші види терористичної діяльності, що охоплюються складами злочинів, передбачених статтями 258-1 – 258-5 КК України та тим чи іншим чином сприяють тероризму, підпадають під поняття „злочини терористичної спрямованості”. Інші злочинні діяння, які відповідно до кримінального законодавства, не визнаються терористичними, але виступають як „супутні” тероризму охоплюються поняттям „злочини, пов'язані з тероризмом”.

– визначення понять „терористична група” та „терористична організація” (ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом”), а саме: терористична група – група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної діяльності; терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою вчинення терористичних актів або/та здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілено функцій та встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів чи здійснення терористичної діяльності;

– класифікацію злочинів терористичної спрямованості в рамках інституту співучасті, відповідно до якої: як підбурювання до вчинення терористичного акту слід розглядати „Втягнення у вчинення терористичного акту” та „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”; як пособництво вчиненню терористичного акту слід характеризувати злочин „Сприяння вчиненню терористичного акту”; як особливий вид пособництва у вчиненні терористичних злочинів необхідно розглядати „Створення терористичної групи чи терористичної організації” та „Фінансування тероризму”.

– визначення поняття „громадська безпека” – стан захищеності загальнолюдських цінностей від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечується державою, та наявність у кожного представника суспільства можливості самостійно або за допомогою держави реалізувати свої

гарантовані конституційні, природні та інші права і свободи;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування визначення додатковим факультативним об'єктом злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України: життя, здоров'я, фізичну недоторканість особи, її права, свободи, волю, честь, гідність, власність, внутрішню і зовнішню безпеку суспільства, довкілля, систему державного управління, конституційний устрій України, мир та безпеку людства, нормальну роботу органів правосуддя;

– позиція щодо визначення предметом злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України: матеріальних благ, речей матеріального характеру, майнових прав, фінансових активів, зокрема коштів (валютних цінностей), матеріальних активів;

– вирішення проблеми щодо виявлення моменту утворення терористичної організації;

– дослідження проблем визначення понять „виконання”, „організація”, „підбурювання”, „пособництво” та можливість їх використання поряд з поняттями „виконавець”, „організатор”, „підбурювач”, „пособник” як видів співучасників у злочині.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – як теоретичне підґрунтя для подальших кримінально-правових досліджень тероризму;

– *правотворчій діяльності* – при подальшому вдосконаленні законодавства України щодо кримінальної відповідальності за терористичні злочини;

– *правозастосовній практиці* – як рекомендації щодо вдосконалення практичної правозастосовної діяльності у частині кримінально-правової кваліфікації терористичних злочинів (довідка упровадження результатів дослідження в роботу Дніпровського відділу поліції ГУНП в Запорізькій області № 127 від 12.02.2019 р.).

– *навчальній сфері* – при викладанні навчальних дисциплін кримінально-правового спрямування (довідка впровадження результатів дослідження в навчальний процес Класичного приватного університету № 114 від 11.02.2019 р.).

Апробація результатів дисертації.

Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на 4 науково-практичних конференціях, а саме: „Людина і закон: публічно-правовий вимір” (м. Дніпро, 2016 р.); „Наука та вища освіта” (м. Запоріжжя, 2018 р.); „Приоритетні напрямки розвитку правової системи України” (м. Львів, 2019 р.); „Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні” (м. Запоріжжя, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 10 наукових публікаціях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз та 4 – в матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (220 найменувань) і трьох додатків (5 сторінок). Загальний обсяг дисертації – 244 сторінки, з них основний текст – 209 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, СУТНІСТЬ ТА ПРИРОДА ТЕРОРИЗМУ

1.1. Визначення правової категорії „тероризм”: стан наукового дослідження проблеми

За останні роки проблема тероризму як в Україні, так і на світовій арені набула особливої актуальності. Активізація злочинної діяльності терористичних угруповань та організацій ставлять перед наукою кримінального права питання про необхідність протидії як тероризму в цілому так і злочинам, тим чи іншим чином, пов'язаним з ним. У зв'язку зі збройним конфліктом в Україні виникла нагальна необхідність в проведенні антитерористичних операцій у східних регіонах держави. Але складнощі виникають не тільки під час безпосередньої протидії тероризму, а і при його кримінально-правовому визначенні та кваліфікації терористичних злочинів. Тож цілком зрозумілі причини спрямованості державної політики на збільшення ефективності заходів боротьби з тероризмом, зокрема і шляхом удосконалення кримінально-правової законодавчої бази.

Форми вияву тероризму надзвичайно різноманітні. Це зумовлює певні труднощі у пошуку його визначальних рис. Тож проблема кримінально-правової характеристики такого феномену як тероризм є однією з найскладніших в теорії кримінального права. Незважаючи на те, що певну розробку цього питання ми зустрічаємо ще за часів римського права, а згадки по таке явище, хоч і розпливчаті можна зустріти в Біблії, багато проблем з відповідальності за терористичні злочини залишаються спірними та викликають дискусії, створюючи певні складнощі при кваліфікації таких злочинів, а також щодо визначення меж кримінальної відповідальності та покарання за них. Проблема, також, посилюється у зв'язку з тією обставиною,

що „тероризм” досліджується науковцями з різних наукових сфер, наприклад: соціології, політології, конфліктології, історії, філософії, психології, геополітики, кримінології, криміналістики, а також, звісно: міжнародного, конституційного, адміністративного, кримінального права. Відповідно і бачення стосовно визначення цього небезпечного явища різняться за своєю природою.

Питання кримінально-правової характеристики тероризму, протидії цьому суспільно небезпечному явищу та кримінальної відповідальності за злочини терористичної спрямованості, у період існування України як незалежної держави, були предметом наукового пошуку таких дослідників як В.Ф. Антипенко, М.М. Васілін, А.А. Вознюк, А.О. Данилевський, А.І. Долгова, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, В.С. Зеленецький, А.Е. Ізетов, М.П. Кіреєв, В.В. Крутов, В.А. Ліпкан, В.О. Навроцький, В.П. Тихий, Г.О. Чорний, П.Л. Фріс, О.В. Шамара та інших. Окремі кримінально-правові проблеми, пов'язані з тероризмом, питання кримінальної відповідальності за терористичні злочини а також протидії тероризму були предметом дисертаційних та монографічних робіт В.Ф. Антипенка, А.О. Данилевського, О.С. Допілки, В.П. Ємельянова, Ю.А. Іванова, А.Е. Ізетова, В.С. Канціра, В.В. Крутова, В.Н. Кубальського, В.А. Ліпкана, Л.В. Новікової, М.В. Рибачука, М.В. Семикіна, І.Р. Серкевич. Також значний внесок у дослідження розглядуваної проблеми зробили П.П. Андрушко, В.О. Глушков, В.К. Грищук, Т.А. Денисова, С.Ф. Денисов, В.М. Дрьомін, В.П. Журавльов, Н.А. Зелінська, В.В. Коваленко, О.М. Костенко, І.О. Криворучко, С.В. Лазебник, С.Я. Лихова, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко. Цими вченими розглядалися як загальні проблеми, пов'язані з тероризмом, так і окремі спеціальні питання стосовно терористичних злочинів, таких як терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту” (ст. 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4), фінансування тероризму (ст. 258-5) та інших злочинів, пов'язаних з тероризмом, хоча думки науковців

значно розходяться щодо правової оцінки феномену тероризму та кваліфікації даних злочинів. Не одностайною є і практика застосування положень про кримінальну відповідальність за терористичні злочини, введених у КК України 2001 р. Як відомо з прикладів судової практики у ідентичних за суттю ситуаціях суди приймають абсолютно протилежні рішення по таких справах. Ця ситуація пов'язана з недостатньою чіткістю тлумачення законодавчого визначення понять „тероризм”, „терористична діяльність”, „терористичний акт” тощо. Крім того, слід зазначити, що зміст норм КК України, які регулюють питання відповідальності за терористичні злочини та норм Закону України „Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 р. певним чином суперечить один одному. Зрозуміло, що така ситуація неприпустима та вкрай потребує вирішення. З огляду на вказане вище, метою даного підрозділу дисертаційного дослідження є аналіз стану розробки проблем у кримінальному праві, пов'язаних з тероризмом та вивчення досвіду вирішення питань відповідальності за терористичні злочини.

Як зазначалося, проблеми, пов'язані з тероризмом, частково досліджувалися на різних етапах розвитку суспільства. Тероризм як спосіб боротьби за владу, відстоювання прав пригніченої верстви населення, впровадження певної релігії протягом сторіч використовувався окремими особами, політичними і релігійними групами, кримінальними співтовариствами та цілими державами. Прикладами такого державного терору можуть бути середньовічна інквізиція (наприклад – полювання на відьом), яacobінська диктатура французької революції у 1793-1794 роки. Історики взагалі називають Французьку революцію подією, яка поділила передісторію та історію тероризму [133, с. 61]. Хоча більшість дослідників, в рамках терології, визнають „засновником” теорії сучасного тероризму Карла Петера Гейнцена (1809–1880) – німецького публіциста, керівника баденської революції, агітатора і прихильника радикального перетворення Європи на республіканських засадах [113, с. 144]. Тож, насиллям супроводжувалися більшість відомих подій, зафіксованих в історії людства, зокрема, в таких формах, які

сьогодні цілком можна охарактеризувати як терор і тероризм. Самі ці поняття закріпилися у політичному лексиконі більше як два століття тому [65, с. 452].

Хоча проблема розмежування понять „терор” та „тероризм” буде досліджуватися у подальшому, попередньо хотілося б зазначити, що розглядаючи феномен державного тероризму, доцільніше використовувати термін „терор”, посилаючись на поняття, яке дається у тлумачному словнику С. Ожегова і Н. Шведової, де розглядуване поняття визначається як фізичне насилля, аж до знищення, стосовно політичних супротивників, а тероризм – як практика терору [119].

Безпосередньо проблеми кримінальної відповідальності за терористичні злочини, на території України, більш-менш детально почали розглядатися на початку ХХ ст. – після жовтневої революції, хоча сам феномен тероризму був присутній у державі і до цих подій. Політика СРСР цілком і повністю була побудована на терорі. Це ще один приклад терору державного, який тривав десятиліттями. Свого часу за допомогою терору, насилля, породження паніки та страху серед населення В. Ленін, а у подальшому – Й. Сталін намагалися зломити волю цілих народів. Відбувалися масові репресії. Так, В. Ленін у серпні 1918 р., наставляючи керівництво Пензенського губвиконкому писав „Необхідно ... провести нещадний терор проти куркулів, попів і білогвардійців; сумнівних закрити в концентраційні табори поза містом” [104, с. 6]. А лише за період правління Й. Сталіна (1921–1953 роки) у СРСР, за підрахунками державного історика В. Земськова, було засуджено 3,77 мільйони осіб, з них до вищої міри покарання – 643 тисячі осіб, на заслання – 765 тисяч осіб (хоча й ці дані можуть бути не повними) [14].

У період громадянської війни (1917–1921 роки) Україна опинилася в центрі терору. За вказівкою Й. Сталіна штучно створювалися „фантомні” підпільні організації, завдяки чому, під прикриттям боротьби з „тероризмом”, знищувалися небажані для уряду особи. Так з’явилися Шахтинська справа 1928 р., „Спілка визволення України” 1929 р., „Промпартія” 1930 р.,

„Український національний центр” 1931 р., „Українська військова організація” 1933 р. тощо [42]. Спроби українського народу оказати опір цьому теророві не приніс успіху. Ефективним методом придушення повстання стала так звана „система заручництва” (відповідно до наказу Центральної комісії по боротьбі з дезертирством при РНК УСРР від 9.04.1921 р.). Зазначалося, що заручники вилучаються з районів, де активно поширюється повстанський рух і населення матеріально підтримує повстанців. У випадках прояву бандитизму в місцевості проживання заручників їм загрожував розстріл [104, с. 6].

Разом з тим після подій 1917 р. нова влада спрямовувала законодавство, перш за все, на боротьбу з контрреволюційними заходами, в якійсь мірі вкладаючи в це поняття і ознаки тероризму. Перші офіційні документи нового уряду містили окремі положення і постанови, що передбачали запобіжні заходи будь-яких проявів спільної діяльності винних і насамперед – контрреволюційної [112, с. 171–179]. Серед основних правових документів, прийнятих у період з 1917 р. по 1922 р., і які тим чи іншим чином, торкалися проблем протидії „тероризму” можна вказати на: 1) Звернення РНК (Ради Народних Комісарів) до населення „Про перемогу Жовтневої революції і про завданнями боротьби на місцях”, у якому наголошувалось на необхідності вести нещадну боротьбу зі злочинними співтовариствами; 2) Звернення РНК „Про боротьбу з саботажем вищих поштово-телеграфних чиновників”; 3) Звернення РНК „Про боротьбу з буржуазією і її агентами, що саботують справу продовольства армії і перешкоджають встановленню миру” від 11.11.1917 року; 4) Звернення РНК „Про боротьбу з контрреволюційним повстанням Каледіна, Корнілова, Дутова, підтримуваними Центральною Радою” від 26.11.1917 р.; 5) Звернення РНК „Про придушення контрреволюційного повстання буржуазії, керованого кадетською партією” від 30.11.1917 р.; 6) Декрет РНК „Про арешт вождів громадянської війни проти революції” від 28.11.1917 р.; 7) Постанова РНК „Про червоний терор” від 5.09.1918 р.; 8) Інструкція НКЮ (Народний комісаріат юстиції) „Про революційний трибунал, його склад, справи, що підлягають його веденню, покаранням, що накладаються ним та про порядок

ведення засідань” [27, с. 155–157].

Крім того, ЦК РКП(б) (Центральний комітет Російської комуністичної партії більшовиків) було прийнято такі нормативні документи, як: 1) Постанова „Про бандитизм” від 9 березня 1922 р.; 2) Постанова „Про надзвичайні повноваження ДПУ в боротьбі з бандитизмом” від 27 квітня 1922 р.; 3) Постанова „Про антирадянські угруповання серед інтелігенції” від 8 червня 1922 р.; а також декрет ВЦВК від 10 серпня 1922 р. „Про адміністративне виселення”, яким передбачалося створення Особливої комісії при НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ) з проведення адміністративного виселення осіб, причетних до контрреволюційних виступів, за кордон або в певні місцевості РСФРР строком до трьох років [104, с. 7].

У цих документах наголошувалося на кримінальній відповідальності за будь-яке сприяння контрреволюціонерам, а особливо виділялася відповідальність організаторів, яких оголошували поза законом. Наприклад у п. 1 згаданої Інструкції НКЮ зазначається, що революційному трибуналові підлягають справи про осіб, які організують повстання проти влади, робочо-селянського уряду, активно протидіють останньому або не підкоряються йому, або призивають інших осіб до протидії або непокори йому [27, с. 156]. При цьому саме поняття „тероризм” не визначалося. Тобто законодавство періоду 1917–1922 років не проводить точного розмежування між поняттями „контрреволюційне повстання”, „бандитизм”, „масове безладдя” та „тероризм”.

До прийняття першого КК України 1922 р. кримінальне законодавство в Україні знаходилось, скоріше, у хаотичному стані. У радянський період того часу в законодавстві не було таких понять, як „тероризм” чи то „терористичний акт”. Злочини, що мали схожі з тероризмом ознаки входили в як складова частина в комплексне поняття контрреволюційного заколоту чи повстання.

23 серпня 1922 р. ВУЦВК (Всеукраїнський центральний виконавчий комітет) був прийнятий, а 15 вересня 1922 введений у дію, Кримінальний кодекс УСРР (Української Соціалістичної Радянської Республіки).

Значне місце відповідальності за злочини, подібні до тероризму (як на той

час вважалося) приділялося в Особливій частині зазначеного КК і, в першу чергу – у розділах „Про контрреволюційні злочини” (ст.ст. 57–73), „Про злочини проти порядку управління” (ст.ст. 74–104), де робився наголос на участь у всякого роду контрреволюційних організаціях [151].

Наприклад, ст. 58 КК встановлювала кримінальну відповідальність за організацію в контрреволюційних цілях збройних повстань або вторгнення на радянську територію збройних загонів і банд, а також участь у всякій спробі захопити владу у центрі і на місцях, або насильно відторгнути від РРФСР яку-небудь частину її території, або розірвати укладені нею договори. Статті 60–63 КК також передбачали відповідальність за участь у всяких контрреволюційних організаціях, у ст. 61 КК, встановлювалась відповідальність за сприяння контрреволюційній організації, а у відповідності до ст. 68 каралося приховування і пособництво у контрреволюційних злочинах [151]. Тобто КК УСРР 1922 р. регулював не тільки окремі питання тероризму але й співучасті у ньому. Такі дії каралися вищою мірою покарання з конфіскацією майна. Якщо були наявними пом'якшуючих обставини діяння, вчинене каралося позбавленням волі не менше як на 5 років з конфіскацією всього майна [148, с. 20–35].

У подальшому в КК УСРР 1922 р. було включено ст. 64, відповідно до якої кримінально караним діянням визнавалася участь у виконанні в контрреволюційних цілях терористичних актів спрямованих проти представників Радянської влади чи діячів революційних робітничо-селянських організацій [151, с. 12], яка також не містила точного визначення поняття терористичного акту. Це призвело до доволі широкого тлумачення об'єктивних та суб'єктивних ознак даного злочину.

8 червня 1927 р. постановою ВУЦВК було прийнято КК УСРР та введений в дію з 1 липня 1927 р. Даний нормативний акт містив положення, спрямовані на посилення репресивних функцій з боку держави, вислання соціально небезпечних осіб, у тому числі тих, хто не вчинив контрреволюційного злочину [160, с. 403–404]. Стаття 54-1 КК регулювала

відповідальність за контрреволюційну діяльність, якою вважалася будь-яка дія, спрямована на повалення, підрив або послаблення влади робітничо-селянських Рад і обраних ними на підставі Конституції Союзу РСР і Конституцій союзних республік робітничо-селянських урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік, або на підрив чи послаблення зовнішньої безпеки Союзу РСР і основних господарських, політичних та національних здобутків пролетарської революції [104, с. 8].

Взагалі Розділ перший КК УСРР 1927 р. (ст.ст. 54-1 – 54-14) передбачав кримінальну відповідальність за такі діяння як: 1. Збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд; 2. Захоплення влади в центрі або на місцях; 3. Зносини з контрреволюційною метою з іноземними державами або з окремими її представниками, а також сприяння будь-яким способом іноземній державі, яка воює з СРСР або бореться з ним шляхом інтервенції чи блокади; 4. Допомогу будь-яким способом міжнародній буржуазії, суспільним групам і організаціям у здійсненні ворожої проти СРСР діяльності; 5. Схилення іноземної держави або суспільних груп до оголошення війни, збройного втручання у справи СРСР; 6. Шпигунство; 7. Підрив державної промисловості, транспорту, торгівлі, грошового обігу або кредитної системи та кооперації; 8. Вчинення терористичних актів, направлених проти представників радянської влади або діячів революційних робітничих і селянських організацій; 9. Зруйнування або пошкодження з контрреволюційною метою залізничних або інших шляхів і засобів сполучення зв'язку, водопроводу, громадських складів та інших споруд державного чи громадського майна; 10. Пропаганду або агітацію, яка закликає до повалення, підриву або послаблення радянської влади чи до вчинення окремих контрреволюційних злочинів, а також за розповсюдження чи виготовлення, зберігання контрреволюційної літератури; 11. Організаційну діяльність, спрямовану на підготовку або вчинення відповідних злочинів; 12. Недонесення про відомий підготовлений або про

вчинений контрреволюційний злочин; 13. Активні дії або боротьбу проти робітничого класу і революційного руху та контрреволюційний саботаж [149, с. 28].

Тобто практично цей розділ включав в себе (у сучасному розумінні) злочини проти основ національної безпеки та злочини проти громадської безпеки а також регулював деякі питання причетності до вчинення злочину.

До 1960 р. якихось особливих змін кримінальне законодавство України не зазнало. 28 грудня 1960 р. Верховною Радою УРСР (Українська Радянська Соціалістична Республіка) було прийнято новий КК та введено його в дію з 1 квітня 1961 р. Особлива частина КК 1960 р. складалася з 11 глав: 1) Державні злочини; 2) Злочини проти соціалістичної власності; 3) Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи; 4) Злочини проти політичних і трудових прав громадян; 5) Злочини проти особистої власності громадян; 6) Господарські злочини; 7) Службові злочини; 8) Злочини проти правосуддя; 9) Злочини проти порядку управління; 10) Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; 11) Військові злочини [82].

Незважаючи на суттєві та корисні для регулювання кримінальної відповідальності винних осіб зміни, що відбулися у КК УРСР 1960 р., таких понять як „тероризм”, „терор”, „терористичний акт”, „терористична діяльність” – Кодекс не містив, хоча на міжнародному рівні спроби вирішення цієї проблеми робилися ще починаючи з тридцятих років ХХ століття. Також не було перейнято і опит попередніх кодифікованих актів УРСР.

З іншого боку на науковому рівні у цей період окремі проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з тероризмом висвічували такі дослідники як В.Ф. Антипенко, О.Ф. Бантишев, Н.С. Беглова, І.П. Бліщенко, Т.С. Бояр-Созонович, В.В. Вітюк, Л.М. Галенська, С.О. Допілка, В.П. Ємельянов, Н.В. Жданов, С.А. Ефіров, Ю.А. Іванов І.І. Карпець, Н.Б. Крилов, У.Р. Латипов, В.А. Ліпкан, Є.Г. Ляхов, В.М. Ляшенко, Л.А. Моджорян, С.М. Мохончук, Ю.О. Решетов та інші. Однак при цьому тероризм розглядався здебільшого як прояви злочинних актів з боку

екстремістсько налаштованих елементів і груп [139, с. 4]. Хоча дещо іншого характеру набуло дослідження даної проблеми після отримання Україною незалежності. У цей період першою дисертаційною роботою на тему, пов'язану з тероризмом став науковий труд С.О. Допилки на тему „Кримінальна відповідальність за тероризм та піратство на морі” (дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 Одеський ун-т ім. І.І. Мечникова 1993 р.) [36]. Кримінологічні проблеми боротьби з тероризмом досліджував В.Ф. Антипенко захистивши у 1999 р. кандидатську дисертацію „Сучасний тероризм: стан і шляхи його попередження в Україні” (Інститут держави и права им. В.М. Корецького, Київ) [2, 4]. Також у 1999 р. дисертацію „Кримінальна відповідальність за тероризм” захистив С.М. Мохончук (Університет внутрішніх справ МВС України, Харків). У 2000 р. кандидатську дисертацію щодо проблем міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом, а саме – „Міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах” захистив Ю.А. Іванов (Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Київ) [59]. Всі ці дослідження посприяли визначенню відповідальності за тероризм та терористичні злочини (терористичний акт) у КК України 2001 р., та зробили відповідний внесок у розробку стратегії і тактики протидії тероризму в Україні, хоча на погляди науковців значно впливав зарубіжний досвід.

Вже після прийняття України 2001 р. кандидатську роботу з політичних наук та питань виникнення і проявів тероризму в сучасних умовах захистила Л.І. Мошкова („Феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах”, Одеська національна юридична академія, Одеса) [114].

З прийняттям нового КК України у 2001 р., до розділу IX „Злочини проти громадської безпеки” Особливої частини було включено кримінально-правову норму, яка передбачала кримінальну відповідальність за вчинення терористичного акту (ст. 258 КК України „Терористичний акт”). Пізніше чинний КК України було доповнено статтями: 258-2 „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, 258-3 „Створення терористичної групи чи

терористичної організації”, 258-4 „Сприяння вчиненню терористичного акту” Законом України № 170-V від 21.09.2006, а згідно із Законом України № 2258-VI від 18.05.2010 – статтею 285-5 „Фінансування тероризму”. Однак зміст, який сьогодні вкладається в термін „терористичний акт”, значно відрізняється від його попередніх визначень у радянський період, що, звісно, пов’язано з іншою політичною обстановкою в країні та наявністю реальної терористичної загрози.

У доктрині кримінального права України серед дослідників нема єдиної думки стосовно питання про доцільність закріпленої в чинному КК України диференціації відповідальності за терористичний акт та інші терористичні злочини. Хоча, хотілося б зазначити, що така диференціація скоріше пов’язана з урахуванням положень міжнародно-правових договорів, ратифікованих Україною. Так, наприклад, у 2000 р. Україна підписала Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом, а, згодом – ратифікувала (січень 2002 р.).

На даний час в Україні правову основу боротьби з тероризмом становлять: 1) Конституція України; 2) Кримінальний кодекс України; 3) Закон України „Про боротьбу з тероризмом” 20 березня 2003 р. № 638-IV; 4) Закон України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII та деякі інші закони України; 5) Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 1977 р.; 6) Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р.; 7) Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. та інші міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надано Верховною Радою України; 8) Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму; 9) укази Президента України; 10) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, та інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України.

З прийняттям Конституції України 28.06.1996 року та закріпленням у ній гарантій конституційних прав і свобод людини й громадянина, великого значення набуває формування системи механізмів захисту прав і свобод особи,

одним з яких виступило закріплення у новому КК України відповідальності за вчинення терористичного акту [158, с. 412].

Відповідно до змісту ст. 258 діючого КК України терористичним актом виступає застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [81].

А відповідно до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 р. № 638-IV тероризмом є суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [54]. В свою чергу, під міжнародним тероризмом розуміються здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їхньому життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження [54]. Ці поняття не тільки не доповнюють одне одного, але й є дещо суперечливими, що ще раз доказує актуальність та необхідність наукової розробки та вирішення проблем,

пов'язаних з тероризмом та відповідальністю за терористичні злочини.

Позитивним, з досліджуваної проблематики, представляється міжнародний досвід боротьби з тероризмом, зокрема і на законодавчому рівні. Яким же чином визначається поняття тероризму на рівні міжнародному?

Одну з найперших спроб систематизувати різноманітні види терористичних дій було здійснено у 1934 р. на конференції з уніфікації кримінального права в Мадриді, за результатами проведення якої науковцями було, зокрема, виділено політичний та соціальний тероризм [26, с. 147]. А у 1937 р. була відкрита для підписання Конвенція про попередження і припинення тероризму, під яким розумілися злочинні дії, направлені проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення. Однак, незважаючи на те, що даний документ був підписаний 24 державами – ратифікувала його лише Індія [69].

Серед міжнародних правових документів, спрямованих на протидію тероризму можна назвати такі: 1) Конвенція „Про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема, дипломатичних агентів” від 14 грудня 1973 р. [70]; 2) Європейська конвенція „Про боротьбу з тероризмом” від 27 січня 1977 р. [41]; 3) Міжнародна конвенція „Про боротьбу із захопленням заручників” від 17 грудня 1979 р. [110]; 4) Міжнародна конвенція „Про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців” від 4 грудня 1989 р. [108]; 5) Конвенція „Про безпеку персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу” від 9 грудня 1994 р. [71]; 6) Міжнародна конвенція „Про боротьбу з бомбовим тероризмом” від 9 грудня 1994 р. [105]; 7) Міжнародна конвенція „Про боротьбу з фінансуванням тероризму” від 9 грудня 1999 р. [106]; 8) Конвенція Ради Європи „Про запобігання тероризму” від 16 травня 2005 р. [72].

Сюди, також, можна віднести 1 інші міжнародні нормативні акти, які тим чи іншим чином забезпечують попередження та протидію терористичних злочинів: Конвенція „Про злочини та деякі інші дії, що

здійснюються на борту повітряного судна” від 14 вересня 1963 р. [73]; Конвенція „Про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден” від 16 грудня 1970 р. [74]; Конвенція „Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації” від 23 вересня 1971 р. [75]; Протокол „Про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію” від 24 лютого 1988 р. [126]; Конвенція ООН „Проти транснаціональної організованої злочинності” від 18 грудня 2000 р. [76].

Щодо боротьби держав з тероризмом на морі, на міжнародному рівні (в межах Міжнародної організації цивільної авіації (ТКАО)), прийнято такі договори, як: Конвенція ООН з морського права, від 10 грудня 1982 р. [77]; Конвенція „Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства” від 10 березня 1988 р. [78]; Протокол „Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі” від 10 березня 1988 р. [127].

Крім того, прийнято значну кількість документів, дія яких спрямована на протидію тероризму, що вчинюється з використанням зброї, вибухових або ядерних матеріалів. Серед них: Конвенція ООН „Про фізичний захист ядерного матеріалу” від 3 березня 1980 р. [79]; Конвенція „Про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення” від 1 березня 1991 р. [80]; Протокол „Проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї” від 31 травня 2001 р. [128]; Міжнародна конвенція „Про боротьбу з актами ядерного тероризму” від 14 вересня 2005 р. [107].

Також при ООН з 1973 року діє спеціальний комітет з протидії тероризму. До компетенції даного органу входить: вироблення та узгодження правових норм щодо боротьби з тероризмом; підготовка міжнародних договорів і конвенцій з цієї проблеми; виявлення та вивчення причин, що породжують тероризм; розроблення заходів боротьби з тероризмом.

Конвенції Ради Європи „Про запобігання тероризму” від 16 травня 2005 р. визначає поняття „терористичного злочину”, а саме – будь-який із злочинів, викладених і визначених в одному із договорів. Враховуючи той факт, що у назві даного документа йдеться про тероризм, а у тексті – про терористичні злочини, можна припустити, що ці поняття розглядаються як синоніми [72].

Також і у ст. 1 Європейської конвенції „Про боротьбу з тероризмом” від 27 січня 1977 р. вказується на те, що з метою видачі правопорушників Договірними Державами, жоден з наступних злочинів не розглядається як політичний злочин або як злочин, пов’язаний з політичним злочином, або як злочин, вчинений з політичних мотивів. Це злочини: визначені у Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписаній у Гаазі 16 грудня 1970 року; визначені у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаній у Монреалі 23 вересня 1971 року; пов’язані з викраданням людей, захопленням заручників або з тяжким незаконним затриманням; пов’язані з використанням бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї або вибухових листів чи посилок, якщо це призводить до загрози особам; а також – тяжкі злочини, пов’язані з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів та замах на вчинення будь-якого з вищенаведених злочинів або участь особи як співучасника, що вчиняє або намагається вчинити такий злочин [72].

Однак, незважаючи на значну кількість міжнародних документів, спрямованих на протидію тероризму на сьогодні, ми маємо лише перелік злочинів, які визнаються терористичними. На жаль, міжнародне співтовариство так і не виробило загальноприйнятого поняття тероризму. Тож, задля визначення поняття, сутності та ознак тероризму, чітке визначення яких, у подальшому, могло б стати підґрунтям для удосконалення норм кримінального права України, що передбачають відповідальність за

терористичні злочини, слід звернутися до дослідження цього питання у доктрині українського кримінального права.

Основний етап наукового дослідження розглядуваної проблеми почався після прийняття КК України 2001 р. І вже на етапі роботи над його проектом виникали певні суперечності стосовно визначення поняття „тероризм” та щодо встановлення кримінальної відповідальності за терористичний акт. У процесі наукових обговорень даної проблематики значний вплив на погляди науковців щодо змісту ст. 258 КК України та визначення в подальшому кола терористичних злочинів, на нашу думку, мало кримінальне законодавство Франції, відповідно до якого не існує терористичних злочинів як таких, а лише загальнокримінальні, які вчинюються другими методами, ніж інші злочини, зокрема й політичні, якщо вони спрямовані на досягнення спеціальної мети [150]. Ґрунтуючись саме на такому твердженні певна група дослідників заперечувала необхідність криміналізації такого злочину як терористичний акт. Відповідно до цієї теорії склад злочину „терористичний акт” є ідентичним до складу злочину „диверсія” [158, с. 413]. Звісно з таким твердженням важко погодитись, адже дані злочини відрізняються за об’єктом злочину та спеціальною метою вчинення. Диверсія (ст. 113 КК України) вчинюється з метою ослаблення держави, в той час як терористичний акт (ст. 258 КК України) вчинюється з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об’єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) [81].

Також, дехто з науковців, виступаючи за криміналізацію тероризму, а саме – терористичного акту, зауважували на тому, що це є, скоріше, політичний злочин, оскільки часто посягає не тільки на громадську безпеку, але й на національну. Це ми бачимо і сьогодні, враховуючи проведення на Сході

України антитерористичної операції. Зокрема, Л.В. Багрій-Шахматов, Н.А. Зелінська, О.М. Костенко, Є.Л. Стрельцов розглядали тероризм як політичний злочин в рамках системі міжнародної злочинності [57]. В.В. Крутов, розцінюючи тероризм у рамках політичних злочинів крім того характеризував терористичні організації та екстремістські організації, зазначаючи, що від звичайної політичної організації терористичну вирізняє прагнення до знищення супротивника. Терористичні організації ідеологічно претензійні і прагнуть до негайних змін і перерозподілу влади, проте не всі утворення, що виступають за радикальні перетворення в суспільстві, користуються насильством [84, с. 150]. Екстремізм автор визначав як правовий нігілізм, ототожнюючи його із захопленням заручників, політичними вбивствами, збройними нападами на членів політичних партій, вказуючи: „...екстремізм може бути породжений наступними факторами: зламом сформованих соціальних структур; зубожінням масових груп населення; економічною і соціальною кризою, що погіршує умови життя більшості населення; ослабленням державної влади і дискредитацією її інститутів; падінням виконавчої дисципліни; ростом антисоціальних проявів; розпадом колишньої системи цінностей; наростанням почуття обмеження національної гідності” [84, с. 147]. А, наприклад, В.Ф. Антипенко, у своїх наукових дослідженнях, визначав тероризм як застосування насильства для впливу шляхом залякування на недоторканість національних та наднаціональних інститутів, яке призвело до невинних жертв, або настання суспільно-небезпечних наслідків, або таке, що утворює загрозу їх настання [5, с. 53–54].

Але найбільшу підтримку отримала позиція, відповідно до якої потребував криміналізації саме терористичний акт, як діяння, родовим об'єктом якого є громадська безпека. Хоча деякі дослідники пропонували ввести в КК України норму про кримінальну відповідальність за вчинення саме „тероризму” та помістити її у розділ „Злочини проти громадської безпеки”. На нашу думку, на сьогодні, у діючому кримінальному законодавстві дійсно не вистачає криміналізованого діяння „тероризм” або, хоча б його визначення у

КК України.

Зазначеного вище погляду на проблеми тероризму додержувались В.А. Ліпкан, В.П. Ємельянов, О.О. Дудоров, В.П. Тихий та інші [45, с. 38].

Так, В.П. Ємельянов досліджуючи поняття „тероризм” у кримінально-правовій науці, відмежовував його від суміжних загальносоціальних та кримінально-правових категорій, таких як терор, війна, агресія, геноцид, диверсія, бандитизм, піратство, хуліганство. Також автор виділяє три рівні тероризму: вузький, широкий та найширший, наводить ознаки тероризму і виділяє поняття „терористичний злочин” [43, 46, 48]. О.О. Дудоров звертав увагу на те, що питання, пов’язані з законодавчим забезпеченням протидії терористичним злочинам є вельми дискусійними серед проблематики кримінальної відповідальності за злочини проти загальної громадської безпеки [39, с. 177].

Однак у процесі розробки та затвердження діючого КК України (від 2001 р.) ст. 258 все ж таки отримала назву „терористичний акт”, що певним чином звузило цей термін та ускладнило процес кваліфікації даного злочину.

Після прийняття КК України 2001 р. проблеми, пов’язані з тероризмом та терористичними злочинами також розглядалися на рівні дисертаційних та монографічних досліджень, статей та тезисів. Хоча цей процес дещо активізувався починаючи з 2014 р.

Дослідженню цієї проблеми присвятили свої праці такі вітчизняні вчені як В.Ф. Антипенко, О.Ф. Бантишев, В.В. Белянська, М.М. Василін, А.А. Данілевський, В.В. Драний, В.П. Ємельянов, А.Е. Ізетов, Б.Д. Леонов, М.В. Рибачук, М.В. Семикін, О.В. Шамара, та інші. Роботи цих поважних науковців, здебільшого, присвячено дослідженню питанням запобігання тероризму та протидії йому органами внутрішніх справ, кримінально-правовій характеристиці деяких зі складів терористичних злочинів чи пов’язаних з тероризмом та кримінальній відповідальності й покарання за ці злочини.

Проблеми щодо тероризму розглядалися на дисертаційному та монографічному рівні. Було підготовлено декілька навчальних посібників з цієї

проблематики.

В рамках спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, проблеми щодо протидії тероризму, кримінально-правової та криминологічної характеристики терористичних злочинів, а також кримінальної відповідальності та покарання за вчинення деяких з них, на дисертаційному рівні (виконані на рівні кандидатських дисертацій), досліджувались М.М. Васіліним, А.О. Данилевським, В.В. Драним, А.Е. Ізетовим, В.Н. Кубальським, Л.В. Новіковою, М.В. Рибачуком, М.В. Семикіним, І.Р. Серкевич.

Серед перших дисертаційних робіт, захищених після 2001 р., можна назвати наукове дослідження М.В. Семикіна „Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації” (Національний університет внутрішніх справ, Харків, 2004 р.) [136, с. 11]. Науковець досліджував проблеми щодо соціальної обумовленості та оптимальних моделей криміналізації створення терористичної групи чи терористичної організації, розглядав створення терористичної групи чи терористичної організації як різновид тероризму та різновид організованої злочинності.

На основі проведеної наукової роботи М.В. Семикін доходить висновків про необхідність визначення злочинів терористичної спрямованості не шляхом надання переліку конкретних статей КК, оскільки діяння, що підпадають під ці статті, можуть бути як терористичними, так й іншими насильницькими діяннями, а шляхом визначення їх загальних ознак, що відбивають сутність злочинів терористичної спрямованості та пропонує доповнити ч. 4 ст. 258 КК приміткою, яка розкриває зміст поняття „терористична” [136, с. 12]. Автор доходить висновку про те, що створення терористичної групи чи організації є не тільки різновидом тероризму, але й самі терористичні групи та організації виступає різновидом організованої злочинності в цілому. Таке твердження дійсно відображає сутність терористичної групи чи терористичної організації, оскільки їм також властиві ті самі системно-структурні ознаки що й організованій групі (злочинній організації). Основною відмінністю є рід

злочинної діяльності (спрямованості на таку діяльність) терористичної групи (організації).

Проблемам кримінально-правової характеристики фінансування тероризму та відповідальності за цей злочин присвятили свої дослідження Л.В. Новікова „Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму” (Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Київ, 2007 р.) [37] та В.В. Драний „Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму” (Національна академія внутрішніх справ Київ – 2013 р.) [118].

Розглядаючи означену проблему Л.В. Новікова підтримувала позицію відповідно до якої тероризм розглядається у вузькому, широкому та найбільш широкому розумінні, визначаючи ці категорії наступним чином: 1) тероризм у вузькому розумінні (власне тероризм), яким охоплюється вчинення, або погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, які можуть спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки і спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 2) тероризм у широкому розумінні, яким охоплюються тероризм у вузькому розумінні й усі інші злочини терористичної спрямованості, тобто суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на залякування населення з метою спонукати державу, міжнародну організацію, фізичну чи юридичну особу прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 3) тероризм у найбільш широкому розумінні, яким охоплюються тероризм у широкому розумінні, створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, будь-яке інше сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості, а також фінансування будь-яких злочинів терористичної спрямованості чи інших різновидів терористичної діяльності будь-яким способом [118, с. 182–183].

Також автор доходить висновку про те, що фінансування тероризму, з одного боку, є різновидом терористичної діяльності (тероризму у найбільш широкому розумінні), а з іншого боку – одним зі способів сприяння тим чи

іншим різновидам терористичної діяльності [118, с. 183]. Тож, практично, Л.В. Новікова виділяє фінансування тероризму як один зі способів пособництва здійсненню терористичної діяльності.

Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні досліджував В.Н. Кубальський, підготувавши дисертацію з цієї проблематики і захистивши її в Інституту держави і права ім. В.М.Корецького (Київ, 2007 р.) [89]. Науковець пропонує визначення таких основних понять як „тероризм”, „терористичний злочин”, „антитерористичне законодавство”, класифікує терористичні злочини, проводить дослідження законодавства про кримінальну відповідальність деяких зарубіжних держав у частині, що передбачає відповідальність за вчинення терористичних злочинів [89, с. 11].

Як певний вид пособництва злочину досліджує діяння, передбачене ст. 258-4 КК України, у своїй дисертації „Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації” (Академія адвокатури України, Київ, 2009 р.), А.О. Данилевський. Автор цієї роботи стверджує, що сприяння діяльності терористичної групи чи терористичної організації відноситься до вторинних злочинів [32, с. 179] (тобто певний вид причетності до злочину). Також, ґрунтуючись на проведеному дослідженні А.О. Данилевський пропонує зробити на законодавчому рівні зміни та доповнення наступного характеру: статті 258-3 та 258-4 у КК України викласти у наступній редакції:

„Стаття 258-3. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації

1. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній – караються позбавленням волі на строк від восьми до п’ятнадцяти років.

2. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, особа, крім організатора організованої терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила

правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації” [32, с. 179–180].

„Стаття 258-4. Сприяння діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації

Будь-яке сприяння діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації, за відсутності ознак співучасті у злочині, вчиненому таким угрупованням, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна, якщо злочин було вчинено з корисливих мотивів.

Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, особа, крім організатора організованої терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи чи організації.

Не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації, члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом” [32, с. 179–180].

Однак, у випадку такої редакції ст. 258-4 КК України, окремо виділялися би випадки співучасті у злочинах чинених організованою терористичною групою чи терористичною організацією, залишаючи поза межами кримінальної відповідальності співучасть у терористичних злочинах, вчинюваних винною особою одноосібно.

Досить цікавими, та таким, які представляють цінність як для науки кримінального права так і для практики у цій сфері, наводяться висновки, зроблені А.Е. Ізетовим у дисертаційному дослідженні „Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту” (Дніпропетровськ, 2010 р.). Автор наголошує на тому, що втягнення у вчинення

терористичного злочину взагалі і терористичного акту зокрема є таким різновидом терористичних злочинів, який виступає забезпечувальною ланкою у механізмі терористичної діяльності, а також різновидом втягнення в терористичну діяльність, тобто в тероризм у найбільш широкому розумінні. При цьому чинним кримінальним законом окремі криміналізації було піддано лише втягнення у вчинення терористичного акту, тобто у вчинення тероризму у вузькому його розумінні. У зв'язку з цим необхідно внесення певних змін як до назви, так і до тексту ст. 258-1 КК, де замість поняття „терористичний акт” слід використовувати поняття „терористичний злочин”, бо вживання у ст. 258-1 вузького поняття тероризму виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності саме за цією статтею за вчинення дій, які підпадають під поняття „інші терористичні злочини” [61, с. 192].

Проблеми запобігання тероризму органами внутрішніх справ України підіймав у дисертаційному дослідженні М.В. Рибачук (Національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ, 2010 р.). Автор робить детальний кримінологічний аналіз злочинів терористичного спрямування, причин та умов їх вчинення, надає кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють злочини терористичного спрямування, досліджує питання правового забезпечення запобігання тероризму органами внутрішніх справ України. Також значний науковий інтерес представляють висновки автора, відповідно до яких деякі злочини, вчинені в терористичних цілях, а саме передбачені статтями 112, 113, 146, 147, 258–2584, 259–261, 266, 277–280, 292, 341, 345, 346, 348–350, 439–441, 443, 444 КК України, слід відносити до злочинів терористичного спрямування [129, с. 14].

Щодо кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню терористичного акту, то це питання досліджувалося М.М. Васіліним, захистивши з цієї тематики кандидатську дисертацію у 2013 р. (Національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ) [17]. Науковцем підіймалися такі проблеми як: окреслювання кримінально-правових заходів впливу щодо осіб, які здійснили сприяння вчиненню терористичного акту, покарання за сприяння

вчиненню терористичного акту, звільнення від відповідальності за вчинення цього злочину. Також досліджувались питання щодо визначення його об'єктивних та суб'єктивних ознак. Детально визначаються елементи об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 258-4 КК України. Наукову цінність представляють висновки автора стосовно проблем розмежування сприяння вчиненню терористичного акту від співучасті у вчиненні терористичного акту. На думку М.М. Васіліна їхня відмінність полягає в тому, що відповідний вплив може здійснюватись на осіб, які не суб'єктами злочину, а суб'єктивна сторона передбачає усвідомлення лише того факту, що планується терористичний акт, без усвідомлення конкретного характеру такого акту. Крім цього, злочин, що розглядається, може бути закінченим на етапі, коли інша особа ще не отримала сприяння, тобто відсутня кількісна ознака співучасті [17, с. 13]. Хоча під час визначення вини особи не є обов'язковим чітке усвідомлення нею характеру терористичного акту. Незалежно від наявності або відсутності такого розуміння злочин є закінченим з моменту вчинення винним однієї з альтернативних дій: вербування особи, її озброєння чи навчання, при наявності спеціальної мети – вчинення у подальшому терористичного акту (а так само використання особи з цією метою).

У 2013 р., досліджуючи проблеми кримінально-правової характеристики фінансування тероризму, кандидатську дисертацію захистив В.В. Драний (Київ, Національна академія внутрішніх справ). Автор визначав сутність фінансування тероризму, шляхи протидії цьому злочину, наводив його кримінально-правову характеристику.

Кримінологічні проблеми тероризму досліджувала І.Р. Серкевич („Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму”, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2015 р.). На думку автора, кримінально-правове розуміння поняття „тероризм” охоплює склади шести злочинів, передбачених КК України: ст. 258 „Терористичний акт”; ст. 258-1 „Втягнення у вчинення терористичного акту”; ст. 258-2 „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”; ст. 258-3 „Створення терористичної

групи чи терористичної організації”; ст. 258-4 „Сприяння вчиненню терористичного акту”; ст. 258-5 „Фінансування тероризму”. Також І.Р. Серкевич підтримує позицію, відповідно до якої „центрального” злочином, серед перерахованих, є „терористичний акт”, а інші – криміналізовані у виді самостійних складів злочинів різноманітні прояви співучасті у вчиненні терористичного акту, або готування до його вчинення [139, с. 198].

Проблема тероризму, у зв'язку з багатогранністю цього небезпечного явища, досліджувалася науковцями й інших спеціальностей. Здебільшого такі дослідження проводились, в рамках політології. Так, на рівні кандидатської дисертації, підготували наукові роботи з цієї спеціальності М.М. Руденко „Інформаційний чинник політики США і Росії в питанні міжнародного тероризму” (Київ, 2004 р.) [131], Ю.В. Марченко „Антитерористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз)” (Київ, 2005 р.) [103], Д.Є. Ключко „Геостратегічна дилема України: теоретико-методологічний аналіз та інституціональні рішення” (Харків, 2005 р.) [66], О.О. Половко „Особливості політичного тероризму в сучасному суспільстві” (Київ, 2005 р.) [124], М.Є. Целуйко „Антитерористична політика держави як фактор суспільної стабільності” (Дніпропетровськ, 2006 р.) [155], М.Г. Гуцало „Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз” (Київ, 2008 р.) [30], О.В. Свентицька „Інформаційний тероризм як феномен сучасної міжнародної політики” (Київ, 2007 р.) [134], В.М. Вакулич „Компаративно-політичні виміри та глобалізаційні імперативи протидії міжнародному тероризмові” (Київ, 2008 р.) [15], Т.Г. Жовтенко „Інформаційне забезпечення політики держави у боротьбі з міжнародним тероризмом на прикладі США” (Київ, 2010 р.) [50], І.А. Томбулатов „Сучасний тероризм: сутність, соціально-політичні прояви і причини” (Одеса, 2011 р.) [147].

З погляду філософії та соціології тероризм досліджувався Г.В. Завірухою „Феномен тероризму в контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз)” (Донецьк, 2008 р.) [52].

У рамках філософії права ґрунтовне дисертаційне дослідження, на

здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук, було проведено В.С. Канціром („Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір”, Львів, 2011 р.) [62].

Історичний досвід протидії тероризму досліджував С.М. Соколюк у дисертаційній роботі „Дії військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі (70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.)” (Київ, 2009 р.) [135].

У 2006 р. Г.П. Фердман захистив кандидатську дисертацію з державного управління на тему „Механізми протидії проявам тероризму на залізничному транспорті України” (Одеса) [153]. З цієї ж спеціальності було підготовлено та захищено дисертаційні дослідження В.М. Ляшенка „Державна політика запобігання тероризму в Україні” (Львів, 2007 р.) [100] та Р.В. Войтовича „Вплив глобалізації на систему державного управління” (Київ, 2009 р.) [25].

Проблеми правових, теоретичних та організаційно-тактичних засад оперативно-розшукової діяльності щодо протидії терористичним злочинам розглядали у своїх наукових дослідженнях: С.В. Діденко „Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів» (Одеса, 2006 р.) [35]; В.М. Євдокимов „Організація і тактика розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів” (Київ, 2006 р.) [40]; Р.В. Мукоїда „Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов’язаним з терористичною діяльністю” (Одеса, 2008 р.) [115].

Проблеми криміналістики на рівні кандидатських дисертацій висвітлювали: В.В. Літвін „Методика розслідування терористичного акту” (Київ, 2007 р.) [96]; О.В. Сав’юк „Методика розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням вибухового пристрою” (Київ, 2008 р.) [132].

З теорії та історія держави і права у 2006 р. захистив кандидатську дисертацію М.М. Пендюра „Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій” (Київ) [123].

З міжнародного права було підготовлено та захищено кандидатські

дисертації Ю.А. Івановим „Міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах” (Київ, 2000 р.) [59], В.С. Вознюком „Міжнародний тероризм в сучасних глобалізаційних стратегіях” (Київ, 2005 р.) [23], П.Д. Агаїхаджехом „Міжнародний тероризм і його вплив на світову політику” (Одеса, 2006 р.) [7], Н.А. Зелінською „Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину” (Київ, 2007 р.) [57] та О.О. Журавською „Актуалізація концепту тероризм у сучасному британському газетному дискурсі” (Харків, 2011 р.) [51].

Проблеми протидії тероризму розглядалися в рамках адміністративного права. Можна відмітити дисертаційні роботи: В.В. Майорова „Адміністративно-правовий статус суб’єктів протидії тероризму в Україні” (Київ, 2010 р.), в якій автором проаналізовано систему суб’єктів боротьби з тероризмом та їх адміністративно-правовий статус, визначено проблеми державного контролю у сфері протидії тероризму, його специфіку у даній сфері, а також досліджено конвенціональний механізм протидії тероризму та правовий аспект функціонування інституціональних антитерористичних систем [102]; О.В. Соколовського „Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ України по протидії злочинам, пов’язаним з тероризмом” (Харків, 2010 р.), в якій розкривається зміст принципів, методів, функцій і форм діяльності органів внутрішніх справ та досліджується функціональна структура управління діяльністю органів внутрішніх справ з протидії злочинам, пов’язаним з тероризмом [143].

Після прийняття КК України 2001 р. першою монографічною роботою став науковий труд О.В. Шамари 2006 р. в якому автором досліджувались проблеми кримінальної відповідальності за терористичний акт. У цьому дослідженні було вперше здійснено кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 258 КК України після її включення. Розглядаючи означену проблему автор пропонував внесення ряду змін до зазначеної норми КК України, зокрема: визначити родовим об’єктом терористичного акту основи національної безпеки України та мир, як складову міжнародного

правопорядку та безпеки людства; змінити редакцію статі, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення терористичного акту та помістити її у розділ „Злочини проти основ національної безпеки України”; внести в КК ст. 448 „Терористичний акт міжнародного характеру”; доповнити КК новою кримінально-правовою нормою „Пропаганда і поширення ідеології тероризму”.

У подальшому (2014 р.) О.В. Шамарою, у співавторстві з О.Ф. Бантишевим було опубліковано монографічне дослідження „Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації)”, де також розглядалися проблеми кваліфікації терористичного акту та протидії йому.

В 2010 р. А.Е. Ізетов підготував монографію (за загальною редакцією В.П. Ємельянова) в якій розглядалися проблеми кваліфікації втягнення у вчинення терористичного акту. Автором підіймалися питання щодо поняття втягнення у вчинення терористичного акту, об’єктивних та суб’єктивних ознак цього злочину. Вказаний термін дослідник визначав як будь-яке залучення особи до вчинення терористичного злочину або злочинів, а так само до інших некриміналізованих видів і форм такої діяльності [60, с. 21]. З іншого боку, якщо втягнення у вчинення терористичного акту розглядати саме в такому ракурсі, то як „залучення” можна також розцінювати і вербування, озброєння, навчання, використання особи з метою вчинення терористичного акту, що передбачено як елементи об’єктивної сторони злочину сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України).

В 2011 р. В.Ф. Антипенком було видано кримінологічне монографічне дослідження, присвячене проблемам визначення і запобігання терористичній діяльності в Україні та на міжнародному рівні „Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму”, в якому автор виокремив тероризм в якості об’єкту дослідження самостійного напрямку кримінології, визначив сутність тероризму як міжнародного злочину та надав кримінологічну характеристику транснаціональної злочинності, зокрема і тероризму [6].

Монографію, в якій досліджувались проблеми кримінологічної

детермінації та кримінально-правової протидії тероризму було видано В.В. Середою та І.Р. Серкевич 2016 року. Науковці детально розглядали питання щодо: кримінологічних детермінант та кримінально-правової протидії тероризму; тероризму як предмету кримінології та кримінально-правової науки; поняття тероризму; протидії цьому феномену; його характеристики; причин та умов виникнення і поширення тероризму тощо [138].

Проблеми детермінації та протидії тероризму, на рівні монографії, досліджувались Ю.Б. Данильченко (2018 р.). У своїй науковій роботі автор визначає поняття „терористичний акт” у двох розуміннях: вузькому та широкому, а також доводиться, що тероризм в Україні відтворюється за тенденціями, ідентичними таким із тероризмом у загальносвітовому та європейському вимірах [33].

Також, серед наукових досліджень, автори яких внесли суттєвий вклад у наукову розробку кримінально-правової характеристики терористичних злочинів хотілося б відмітити такі монографічні роботи, як: „Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України” [58], „Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства” [144], „Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України” [159], „Запобігання тероризму: кримінологічний аспект” [91]. В зазначених наукових роботах авторами було здійснено дослідження останніх тенденцій на основі юридичного аналізу складу злочинів, пов'язаних з тероризмом та розглянуто дискусійні питання стосовно визначення понять „терор”, „тероризм”, „терористичні злочини”, „злочини терористичної спрямованості”, „терористична діяльність”, а на основі проведених досліджень запропоновано обґрунтовані зміни до КК України та Закону України „Про боротьбу з тероризмом”.

За період існування незалежної України було підготовлено і інші наукові роботи з розглядуваної тематики. Серед навчальних посібників можна виділити „Тероризм: теоретико-прикладні аспекти” за загальною редакцією проф.

В.К. Грищука (2011 р.) та „Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналітична доповідь” (авторський колектив, 2017 р.).

Щодо проблеми боротьби з тероризмом в Україні, також, проводились наукові конференції та інші наукові заходи, наприклад: круглий стіл 24 лютого 2011 р. „Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації” (Київ, Національний інститут стратегічних досліджень); Міжнародна науково-практична конференція 30 вересня 2016 р. „Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України” (Київ, Національна академія прокуратури України); II Міжнародна науково-практична конференція 15 грудня 2017 р. „Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України” (Київ, Національна академія прокуратури України) та інші.

В інших окремих публікаціях науковці, зокрема Б.М. Головкін, В.М. Дрьомін, В.С. Канцір, О.М. Костенко, О.В. Шамара, І.В. Щедров досліджували проблеми, пов'язані із загрозами для національної безпеки України у зв'язку з тероризмом, видами терористичної діяльності, формами терористичних організованих злочинних груп (організацій). Щодо останнього, то слід звернути увагу, на доцільності криміналізації діянь терористичної спрямованості, які вчиняються організованими злочинними групами, наголошував свого часу В.М. Дрьомін, зазначаючи, що таку криміналізацію можливо здійснити двома шляхами: 1) передбачити як кваліфікуючу ознаку вчинення терористичного акту організованою злочинною групою; 2) передбачити в КК України главу „Злочини терористичної спрямованості”, куди треба включити норму, яка б передбачала відповідальність за організовану злочинну діяльність з ознаками тероризму або за наявності терористичних мотивів [38, с. 58].

Також, у наукових колах все частіше наголошується не тільки на доцільності існування такої автономної науки, як „терорологія” (наука, яка досліджує феномен тероризму), з її власними напрямками і методами та на необхідності виробити загальні теоретичні підходи до вивчення тероризму, а

також формулюванні чітких критеріїв його дослідження й аналізу [31, с. 356], але й на нагальній потребі виділення у чинному КК України окремого розділу, який би регулював питання кримінальної відповідальності як за тероризм в цілому так і за терористичні злочини.

1.2. Поняття та ознаки тероризму в доктрині кримінального права

Тероризм є складним та багатограним за своєю природою поняттям, яке використовується як в широкому так і в вузькому розумінні. Визначення цього терміну, чітке розуміння ознак, властивих йому, має сприяти підвищенню ефективності притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні будь-яких дій, пов'язаних з тероризмом.

Як зазначає В.П. Ємельянов визначення понятійного апарату у сфері правової протидії тероризму є насущною потребою не лише теорії, а й практики протистояння цьому негативному явищу дійсності, оскільки правоохоронним органам та іншим організаціям, які ведуть боротьбу з тероризмом, щоб не діяти за так званим принципом „охопити неосяжне”, потрібно мати чітке уявлення про предмет своєї діяльності [45, с. 348].

Однак, у наукових колах, щодо визначення поняття тероризму, немає єдності думок. Така ситуація неприпустима, особливо враховуючи той факт, що тероризм є проблемою міжнародною, а отже і загальне єдине поняття цього вкрай небезпечного явища має бути визначеним на міжнародному рівні. Однак з цим виникають певні ускладнення, здебільшого через те, що вчені різних галузей науки пропонують тероризму ті властивості, які належать до об'єктів дослідження саме цієї науки. Йдеться про філософію тероризму, його доктрину, кримінологію тероризму, систему антитерористичного законодавства, парадигму тероризму, теророгенність тощо. Цю проблематику досліджують в рамках наукових робіт з соціології, політології, конфліктології, історії,

психології, геополітики, криміналістики, кримінального процесу, міжнародного та адміністративного і, звісно, кримінального права. Через цю багатолічність тероризм важко піддається однозначному визначенню. Здебільшого він сприймається як негативне соціальне явище, яке крім того потребує філософського або соціологічного осмислення [90, с. 146; 52, с. 8; 142, с. 7].

Ще у 1934 р. американський історик Дж. Хардман в своїй науковій праці „Енциклопедія соціальних наук”, описував тероризм як „термін, що використовується для опису методу або теорії, яка обґрунтовує метод, за допомогою якого організована група або партія прагне досягти проголошених нею цілей переважно через систематичне застосування насильства. Терористичні акти направляють проти людей, які як особистості, агенти або представники влади заважають досягненню цілей такої групи” [13, с. 30].

Незважаючи на те, що вже не одне десятиліття проблема визначення єдиного поняття „тероризм”, яке могло б бути загальноприйнятним для всього світового співтовариства є надзвичайно актуальною, у науковій доктрині немає усталеного його поняття, як в Україні так і в зарубіжних країнах. Поняття ж, які даються тероризму в законодавчих актах суттєво різняться між собою та не завжди відповідають міжнародним стандартам. На сьогоднішній день існує більше сотні визначень розглядуваного поняття. Звісно таке різноманіття не сприяє його більш точній характеристиці, а навпаки створює ускладнення з остаточним вирішенням цієї проблеми. Крім того, визначення поняття „тероризм” формувалося протягом значної кількості часу, оскільки це проблема не нова. Як вже згадувалося, вона була відома і Древньому Римові, і в Єрусалимі. Таким прикладом може слугувати середньовічна інквізиція, а французьку революцію історики взагалі називають подією, що поділила передісторію та історію тероризму [133, с. 61]. І чи не була терором жовтнева революція в Росії, після якої і нашу державу охопила громадянська війна? А в кінці 19-го та на початку 20-го сторіччя тероризм взагалі став набувати нових масових позадержавних форм (фашизм, комунізм).

Здебільшого в террології (науці, яка досліджує явище тероризму, його

специфіку, детермінанти і систему боротьби з ним), роблять наголос на тому, що при вчиненні терористичних дій мають бути присутніми дві його основні ознаки: насильство та залякування. Насильство виступає як спосіб реалізації злочинних намірів, а залякування – як мета чинених дій.

Процес визначення даного терміну додатково ускладнюється і тим, що поняття „тероризм”, „терористичний акт”, „терор”, а іноді – і „тероризування” часто вживають як синоніми. Однак серед науковців існує і інша думка, відповідно до якої ці поняття не є ідентичними. Розмежовуючи їх, дані терміни розглядають, наприклад, наступним чином: якщо терор – це певні відкриті, демонстративні дії, то тероризм реалізується шляхом вчинення конспіративних, нелегальних дій; або – терор це насилля та залякування, яке використовується сильнішим стосовно слабшого, а тероризм, в свою чергу, є насиллям і залякуванням, що використовується слабшим стосовно сильнішого [139, с. 35]. Не маючи іншого способу відстоювати свої права чи погляди деякі особи бачать таку можливість лише у насильницьких діях та вдаються до порушення закону.

Безпосередньо сам термін „терор” походить від латинського „terror” – тобто страх, жах. Тероризувати – означає залякувати, породжувати страх, вселяти жах [145, с. 53]. Відповідно до словника сучасної української мови поняття „тероризм” трактується двояко: 1) найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення; 2) надмірна жорстокість стосовно до кого-небудь; залякування [18]. У тлумачному словнику С. Ожегова і Н. Шведової розглядуване поняття визначається як фізичне насилля, аж до знищення, стосовно політичних супротивників, а тероризм – як практика терору [119]. В Українській радянській енциклопедії від 1984 року термін „терор” розшифровувався як політика залякування, насилля, розправи з політичними супротивниками аж до їх фізичного знищення, основний метод боротьби буржуазної контрреволюції, фашистських режимів проти прогресивних сил [152, с. 521]. Це, звісно, було пов’язано з політичним становищем нашої

держави на той час та її залежністю від радянської системи.

Ґрунтуючись на зазначених визначеннях в юридичній літературі дехто з дослідників вкладають в сутність „тероризування” такі ознаки: залякування, переслідування, страхання, створення умов страху [125, с. 339].

Один із сучасних дослідників тероризму У. Лакер вважає, що загальної наукової теорії тероризму взагалі не може існувати, оскільки у цього феномена занадто багато різних причин та проявів [162]. В цьому твердженні є доля істини. Тероризм полягає не тільки в застосуванні зброї, вчиненні вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настанні інших тяжких наслідків, як, наприклад, визначається КК України такий прояв тероризму як „терористичний акт” (ст. 258), він має велику кількість інших проявів – морський, повітряний, космічний тероризм тощо.

Класифікуючи тероризм як різновид злочинної діяльності, науковці, на різних етапах формування законодавства щодо протидії цьому вкрай небезпечному феномену, виділяли тероризм: державний (внутрішньодержавний і транснаціональний або міжнародний) та недержавний – з погляду належності суб'єктів терористичної діяльності до державної влади; етнічний та релігійний – виходячи з ідентичності вказаних суб'єктів; лівий та правий – відповідно до соціально-політичної спрямованості; політичний; демонстративний та інструментальний – за способом вчинення; з застосуванням звичайних засобів ураження (холодна та вогнепальна зброя, вибухові пристрої, військова техніка, як то літаки, танки, зенітні ракетні установки, сюди ж можна віднести і використання звичайного транспорту, якщо дії терориста спрямовано на ураження за допомогою нього людей) та з застосуванням зброї масового знищення (біологічна, хімічна, ядерна) [26, с. 150–153]. Однією з найбільш поширених класифікацій видів тероризму є його поділ на: міжнародний, національний і державний. Існує також класифікація, яка поділяє тероризм на політичний (державний) і суто кримінальний (терористичний акт). Хоча слід зазначити, що це є дуже вузький погляд на проблему. Актуальніше,

посилаючись на зміст міжнародних актів, які регулюють питання протидії тероризму, виділяти окремі його види.

I. За належністю суб'єктів терористичної діяльності до державної влади: державний (організовується чи підтримується однією державою проти іншої); транснаціональний (здійснюється міжнародними терористичними організаціями); внутрішньодержавний (коли здійснюється замах на основи державності); релігійний (насаджується певне віросповідання) [157, с. 44].

II. За способом вчинення: точковий (терористичний акт на окремо взятому об'єкті); елітарний (при замаху на посадових осіб органів державної влади, політиків, власників та керівників банків, компаній); функціональний (при замаху на працівників правоохоронних органів, податкової служби, засобів масової інформації та ін.); промисловий (у разі нападу на великі підприємства, оборонні об'єкти, які виробляють зброю, отруйні чи інші хімічні речовини); транспортний (при використанні вибухових пристроїв в літаках, поїздах, автобусах, автомобілях, на нафто- та газопроводах) [157, 45]; бомбовий (з використанням вибухових пристроїв); інформаційний (з використання комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, зокрема – Інтернету).

Причин і проявів тероризму безліч, але це не означає, що вони не піддаються узагальненню. Дехто з філософів, навпаки, дещо спрощують його для нашого часу, вважаючи, що тероризм – один з варіантів тактики політичної боротьби, пов'язаної із застосуванням ідеологічно мотивованого насильства [161, с. 166].

Відповідно до ст. 1 Розділу 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20 березня 2003 р. тероризм представляє собою суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [54].

Але ж цим ознакам може відповідати й інші види злочинної діяльності,

наприклад, бандитизм. Така діяльність також є злочинною, суспільно небезпечною, може виражатися (а найчастіше і виражається) у застосуванні під час нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб насильства, характеризується наявністю спеціальної злочинної мети. Тобто в законодавчому визначенні тероризму відсутня конкретика та наведено недостатньо істотних ознак цього суспільно небезпечного злочинного явища. Зазначене фактично уможлиблює відмежувати тероризму від суміжних, схожих злочинних проявів.

У кожній галузі науки феномен тероризму розглядається по-різному, в залежності від сфери проведеного дослідження. У доктрині ж кримінального права поняття тероризму визначається, скоріше, через взаємозв'язок теорії кримінального права, кримінально-правовими нормами і практикою застосування їх в інших галузях права та з гуманітарними науками, найчастіше – в межах політології. Наприклад, В.Ф. Антипенко досліджуючи феномен тероризму зазначав, що в механізмі терору визначальна роль належить не мотивам вчинення кожного конкретного теракту, а вагомим політичним мотивам, які до того ж освячені національно-ритуальними, релігійними та іншими ідеями [4, с. 10]. Натомість В.П. Ємельянов визначав тероризм виключно як злочин а не політичну діяльність [45, с. 359].

Взагалі, у наукових колах, визначаючи поняття „тероризм”, автори, здебільшого, звертають увагу на його ознаки, такі як суспільна небезпека, публічність, застосування насилля, визначена ціль вчинення безпосередньо терористичного акту та деякі інші. Розглядають його і як соціально-політичну або соціально-правову категорію.

Так, наприклад, І.М. Рижов визначає розглядуване поняття як відповідну ідеологію, соціальний процес та конкретну дію [130, с. 319]. Вказуючи на ідеологію, автор, тим самим, вкладає в термін „тероризм”, також, політичну та релігійну сутність чи витоки. Будь-які процеси відбуваються в соціальній системі, в залежності від стану суспільства, соціальних структур та умов існування соціуму. Конкретними ж діями виступає вчинення злочинів,

пов'язаних з тероризмом чи сприяння йому іншим способом.

Тут слід зазначити, що як соціальне явище тероризм – це ідеологія, політика та соціальна практика суспільних сил (індивідів, груп та інститутів), які орієнтуються на нелегальні насильницькі форми зміни державного та суспільного устрою [63, с. 510], як політичне – насильство, що здійснюється групою людей стосовно держави як політичного суб'єкта, і загроза насилля щодо мирних громадян [13, с. 32].

Досліджуючи розглядуване негативне суспільно небезпечне явище та вкладаючи в нього соціально-політичний відтінок, М.Г. Гуцало охарактеризував сучасний тероризм як модус ідеологічно мотивованого насильства, що виникає в умовах дисбалансу між динамікою інформаційно-технологічної могутності цивілізації та станом її духовно-гуманітарної сфери як агресивний відгук на цю кризову невідповідність у розвитку людства [29, с. 2].

При розгляді тероризму у психологічному аспекті науковці, перш за все, звертають увагу на відмінності в напрямку терористичного руху, та виділяють такі напрямки терористичної діяльності: 1) боротьба проти уряду своєї країни; 2) боротьба за національне самоствердження; 3) релігійний тероризм [13, с. 30].

Аналізуючи проблеми, пов'язані з поняттям тероризму, доволі часто науковці визначають у його міжнародному аспекті, наприклад: 1) тероризм міжнародний – насильницькі акти, вчинені проти окремих громадян чи об'єктів, зокрема тих, що перебувають під захистом міжнародного права, вбивства глав іноземних держав та урядів (їхніх дипломатичних представників), підбивання приміщень посольств і місій, представництв організацій, штаб-квартир міжнародних організацій, вибухи у громадських місцях, на вулицях, аеропортах, вокзалах та ін. [28, с. 73]; 2) тероризм міжнародний сукупність суспільно небезпечних у міжнародному масштабі діянь, що тягнуть за собою невинуватну загибель людей, порушують нормальну дипломатичну діяльність держав, їхніх представників й утруднюють здійснення міжнародних контактів і зустрічей, а також транспортних зв'язків між державами [30, с. 179].

Варто зазначити – основною метою міжнародного політичного тероризму виступає, здебільшого, дестабілізація державних режимів, формування в населення стурбованості через свою беззахисність перед насильством, зміна державної влади в державі й здійснення інших політичних, національних чи релігійних сподівань [28, с. 75].

Досліджуючи тероризм з точки зору соціальної філософії Г.В. Завіруха звертає увагу на те, що дати поняттю „тероризм” універсальне визначення і виробити для нього універсальну наукову класифікацію представляється проблематичним, оскільки різні форми тероризму існували на різних історичних етапах, а сучасна форма політичного тероризму є продовженням історичної традиції, коли до терору звертаються як до крайнього засобу досягнення політичних цілей в період загострення кризових, конфліктних ситуацій політичного, соціального, економічного, етнічного, релігійного та іншого характеру [52, с. 9]. На різних етапах історії тероризм виявлявся та сприймався по-різному. Поєднувало лише одне – це завжди був насильницький спосіб впливу на можливий розвиток подій. Також науковець зазначає – найдетальніше на сьогоднішній день тероризм розробляється в юридичній літературі, де підкреслюється необхідність дослідження тероризму як специфічного виду злочину, й виводиться на перше місце система покарання за його вчинення [52, с. 5].

Такі тенденції дійсно можна спостерігати на сьогодні, оскільки без чіткого кримінально-правового визначення цього явища неможлива й ефективна протидія йому, та, відповідно, притягнення винних до кримінальної відповідальності. Тож, найважливішим уявляється надання тероризму та злочинам, пов'язаним з ним, кримінально-правової характеристики, завдяки якій можливе і визначення кримінально-правових термінів. Хоча іноді тероризм характеризується одночасно не в одній площині (з позиції різних галузей наук).

Так, наприклад, В.А. Ліпкан розглядає цей феномен як соціально-правове явище, окремий злочин, ядро злочинів терористичного характеру [93, с. 67]. За визначенням науковця, „тероризм є специфічним злочином, де розголос

відіграє дуже важливу і суттєву роль, ... увага соціуму, яка актуалізується за рахунок публічності вчинюваних актів тероризму, є тим середовищем, де існує тероризм. Без розголосу тероризм не може існувати, бо розголос і є одним з каталізаторів тероризму” [94, с. 149]. Хоча подібне визначення розглядуваного поняття є досить розмитим, оскільки така суспільно небезпечна діяльність пов’язана з вчиненням значної кількості протиправних дій, передбачених КК України як злочин. А як стверджує В.С. Канцір тероризмом є публічно здійснювані суспільно небезпечні діяння або погрози з метою залякування населення в інтересах терористів [64, с. 188]. Однак при цьому необхідно пам’ятати про те, що мета вчинення терористичного акту, відповідно до діючого кримінального законодавства, є значно ширшою.

Дещо специфічне поняття тероризму дає О.М. Костенко, зазначаючи, що це злочинні акти, прояв сваволі злочинця, які впливають на волю людей внаслідок створення небезпеки [83, с. 180], адже будь-яке злочинне діяння є сваволею суб’єкту, який вчинив його.

Одним з найбільш розповсюджених визначень цього терміна у світовій літературі дається В.В. Лунєєвим, а саме – застосування крайнього насильства або загроза його застосування з метою залякування для досягнення публічних або політичних цілей [98, с. 620]. З іншого боку, яким чином адекватно визначати поняття крайнього насильства та яким чином визначати його межі?

У роботах М.В. Рибачука, в першу чергу, наголошується на антисоціальному характері тероризму, який полягає у вчиненні навмисних злочинних актів, спрямованих на породження страху і паніки, знищення чи пошкодження майна, захоплення будь-якого об’єкта або погрози здійснити одне з таких діянь стосовно фізичних осіб і майна з висуненням певних вимог [129, с. 16]. Таке визначення є більш детальним. Однак, у даному випадку, не зазначається про мотиви вчинення таких діянь, хоча встановлення цієї суб’єктивної ознаки сприяло б ефективнішому відмежуванню терористичних злочинів від злочинів проти основ національної безпеки України.

Серкевич І.Р. у своїх працях характеризує тероризм як засіб

протиправного протистояння або примушування [139, с. 133]. Іншими словами, можна зазначити що це своєрідний спосіб впливу на державу, політичні сили, органи державної влади чи місцевого самоврядування, на службових осіб цих органів. Тероризм, як зазначає науковець, – це „передбачені нормами міжнародного та (чи) національного законодавства суспільно небезпечні діяння, що полягають у створенні умов, сприянні чи безпосередньому свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства або створенні реальної загрози його застосування з метою спонукання, шляхом залякування, політичних суб'єктів відповідної держави чи міжнародних суб'єктів до зміни їхньої діяльності, як умови їх припинення (невчинення)” [139, с.52].

Як одну з форм організованого насильства розглядає тероризм, у своєму дисертаційному дослідженні, П.Д. Агаїхаджех [7, с. 8]. Так, дійсно, найчастіше у вчиненні терористичного акту приймає участь декілька осіб. Вчинення такого злочину передбачає певний період підготовки, а часто й надання винним якоїсь „допомоги” (наприклад – фінансування). Але не рідкісні й випадки одноособового вчинення такого злочинного діяння.

Поняття „тероризм” тісно пов'язане з поняттям „терор”. Цей термін ввійшов до широкого вжитку у XVIII ст. для позначення репресивної політики якобінців в період Великої Французької революції [7, с. 5], про яку вже згадувалось вище. У подальшому цей термін набув значного розповсюдження та універсального значення. Він почав використовуватися для визначення мотивованого насильства з політичною метою і розглядався як відверто насильницька форма диктатури, і практика разових політичних замахів. А поняття „тероризм” вживалося як адекватне „терору”. Іноді тероризм сприймався як метод здійснення терору. Цими поняттями визначалися політичні вбивства, репресії тощо. „Терор” розглядався не тільки у якості найгострішої форми боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення, але й також, у радянські часи, як помилкова та шкідлива для революційного руху тактика, що полягає в організації вбивств державних діячів і не пов'язана з

революційною боротьбою мас [141, с. 93].

Досліджуючи феномен тероризму, не тільки його поняття але й сутність, науковці також розрізняють два схожих за звучанням, але різних за змістом поняття – „тероризм” і „терор”. Зазвичай поняття „терор” розглядається як насилля влади з її державним апаратом проти народу з метою придушення не тільки опозиції, але й всього загалу, з метою викликати жах і залишити думки про спротив. Тобто це насилля з боку сильного. Поняття ж „тероризм” визначають як насилля з боку слабшого, що виходить від опозиційних прошарків суспільства, радикально налаштованих і, як правило, вельми нечисленних [146, с. 336].

У деяких випадках ці терміни розглядаються як взаємопов'язані та взаємозалежні. Наприклад О.М. Костенко зазначає, що тероризмом є будь-яке діяння, що вчинюється із застосуванням терору. Терористичними злочинами є злочини, при вчиненні яких застосовується терор як спосіб злочинного посягання. Терор полягає в умисному створенні небезпеки, здатної впливати на волю людей. Таким чином, тероризм – це злочинні діяння, способом вчинення яких є терор, тобто умисне створення небезпеки, здатної впливати на волю людей. Проблема визначення поняття тероризму як злочинного прояву зводиться до встановлення об'єкта, на який відбувається посягання у вигляді тероризму та способу злочинного посягання, який визначається властивостями цього об'єкту [83, с. 180].

Окремі автори, розрізняючи розглядувані поняття вбачають їх відмінність відповідно до різних критеріїв, наприклад: терор – це відкриті, демонстративні дії, тероризм реалізується в конспіративних, нелегальних діях [65, с. 452].

Дослідник В.П. Ємельянов, відмежовуючи тероризм від терору, вказує, що вони відрізняються таким чином: тероризм – це одноразово здійснюваний акт або серія подібних актів, тоді як терор має тотальний, масовий, безперервний характер; суб'єкти тероризму, на відміну від суб'єктів терору, не те що безмежної, а взагалі жодної офіційно встановленої (виборним шляхом, внаслідок військової інтервенції тощо) влади над соціальним контингентом тієї

місцевості, де розгортаються їхні дії, не мають; суб'єктами терору виступають суспільно-політичні структури, а суб'єктами тероризму – фізичні осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності; терор – соціально-політичний фактор дійсності, а тероризм – явище кримінально-правової властивості, і насильство при тероризмі має не загальне, а локальне застосування” [44, с. 95–104].

У деяких випадках терор визначають як характеристику певного виду діяльності (надмірна жорстокість, що стосується будь-кого до кого-небудь, створення атмосфери страху тощо), в той час як тероризм розцінюється як узагальнене позначення суспільно небезпечних діянь, що відповідною державою чи міжнародним співтовариством визнаються терористичними, злочинними. Тероризм розуміють як синонім до словосполучення „терористичні злочини” [65, с. 453]. Науковці зазначають, що терористичними злочинами є злочини, під час вчинення яких застосовується терор як спосіб вчинення злочину. Терор полягає у свавільному створенні небезпеки, здатної впливати на волю людей. Саме на здатності небезпеки впливати на волю людей і ґрунтується тероризм [83, с. 179]. Низка дослідників ототожнює терористичні акти й тероризм та акцентує увагу на кримінальній сутності останнього [48, с. 163]. У документах же ООН наголошується на тому, що акт насильства розглядається як терористичний у тому випадку, коли його психологічний ефект зворотно пропорційний його справжнім фізичним результатам [7, с. 6].

Узагальнюючи наведене, щодо понять „терор”, „тероризм” „терористичний акт”, хотілося б зазначити: на нашу думку, терор – це, скоріше, неодноразові злочинні прояви з боку держави або певної політичної організації. Це є державний політичний терор. Тероризм же охоплює собою всі терористичні злочини та злочини, пов'язані з тероризмом. Це підтверджує і теорія, відповідно до якої тероризм найдоцільніше розглядати в трьох аспектах: вузькому, широкому та найширшому.

Загальне поняття тероризму сформулювати дуже не просто, але не можна стверджувати – що неможливо. На нашу думку до цієї проблеми слід підходити

наступним чином: визначити риси, загальні для будь-яких проявів тероризму, які вкажуть на його сутність. Слід зазначити – ефективність визначення поняття залежить від розуміння його сутності. Тож, не пізнавши суті тероризму, не можна вибрати належний спосіб протидії йому, бо як відомо, засоби впливу на те або інше явище залежать від його властивостей [83, с. 179]. Як зазначає Н.Н. Панов, поняття – це відбиття у свідомості людей загальних і суттєвих явищ дійсності, уявлень про їх властивості [122, с. 18]. Тож, сутність явища пізнається через визначення його основних, властивих тільки йому, ознак.

Щодо тероризму, то такої ж думки додержується В.П. Ємельянов. Науковець зазначає: „Дати визначення тероризму за допомогою переліку конкретних діянь, в яких виявляється терористична спрямованість або за допомогою альтернативних ознак не вбачається за можливе. Навпаки, тероризму можна дати виважене визначення лише шляхом встановлення взаємопов'язаних ознак, що у своїй нерозривній єдності характеризують його специфіку [45, с. 359]. В.П. Ємельянов наділяє тероризм такими ознаками: 1) породження реальної загальної небезпеки, спричиненої загальнонебезпечними діяннями або їх загрозою; 2) публічний характер тероризму; 3) умисне створення стану страху, пригніченості, напруги; 4) під час здійснення терористичного акту загальнонебезпечне насилля застосовується у відношенні одних осіб або майна, а психологічний вплив з метою схилення до певної поведінки спрямовується на інших [45, с. 352].

З іншого боку, однією з цілей вчинення терористичного акту є створення стану страху, пригніченості, напруги – тож у такому випадку здійснюється негативний вплив на окремих осіб і на соціум в цілому, а отже об'єкт насилля та об'єкт психологічного впливу співпадають.

Дещо розширено характеризує тероризм П.Д. Агаїхаджех. Дослідник виокремлює одинадцять його ознак: 1) при тероризмі здійснюється примушення ширшої соціальної групи, чим група безпосередніх жертв насильства; 2) формулювання цілей в більшості випадків не пов'язане з

конкретними проявами насильства, тобто між жертвами і метою, на яку спрямували свої дії терористи, немає прямого зв'язку; 3) тактична мета тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до певної проблеми; 4) стратегічною метою таких діянь є бажання досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з виправно-трудових установ певного контингенту осіб, революція); 5) акти тероризму складають традиційні форми загальнокримінальних дій; 6) тероризм паралізує (у зв'язку з залякуванням) протидію з боку громадськості; 7) знаряддям впливу суспільство є психологічний шок, який породжується усвідомленням того, що хто завгодно може стати потенційною жертвою незалежно від того, до якого прошарку населення належить; 8) нехтування моральними правилами і нормами; 9) при вчиненні терористичного акту розрахунок завжди робиться на ефект несподіванки; 10) публічний, демонстративний характер дій; 11) тероризм допускає „політичну вимогу”, тому не пов'язаний зі стихійними повстаннями і виступами населення [7, с. 8]. Хоча така характеристика тероризму має дещо політичний відтінок.

Як зазначає В.С. Канцер, суттєвими ознаками сучасного тероризму виступають: 1) злочинний спосіб досягнення мети – насильство; 2) подвійний характер об'єкта насильства, тобто безпосередній об'єкт терористичного впливу та кінцевий, стратегічний об'єкт; 3) створення обстановки страху й психологічної напруги через залякування; 4) публічність і гласність виконуваних дій; 5) висока соціальна небезпека, зумовлена втягуванням у сферу терористичного акту випадкових осіб [64, с. 186].

Залежно від спеціальності, в рамках якої досліджуються проблеми тероризму, виділяються й інші його ознаки. Так, вказують, наприклад, таку класифікацію ознак: 1) насильницькі та інші дії терориста не є самоціллю, а слугують засобом досягнення інших цілей; 2) обстановка страху виникає не сама по собі як наслідок вчиненого діяння або суспільного резонансу, а цілеспрямовано створюється в розрахунок на її сприяння у досягненні кінцевої мети в якості засобу спонукання до прийняття або відмови від прийняття будь-

якого рішення в інтересах винного або інших осіб; 3) досягнення кінцевого результату здійснюється не за рахунок дій самої винної особи, а за рахунок дій тих осіб; 4) насильницькі та інші злочинні дії можуть бути спрямовані проти одних осіб, а досягнення кінцевих цілей винного здійснюється за рахунок дій третіх осіб [137]. Але такі ознаки, скоріше, характеризують вчинення терористичного акту.

Як визначальні риси тероризму вказують, також такі: 1) об'єктом посягання при ньому є безпека волі людей, тобто можливість її вільного виявлення, у тому числі і тоді, коли люди виконують певні публічні функції в державних або недержавних інститутах; 2) способом посягання на цей об'єкт є умисне створення небезпеки, здатної вплинути на волю людей в інтересах терористів [83, с. 43].

Дослідник О. Синегубов вказує, безпосередньо, ознаки терористичного акту, зазначаючи, що: 1) терористичний акт посягає на відносини, які забезпечують громадську (загальну) безпеку, яким спричиняється шкода у зв'язку зі вчиненням загальнонебезпечної поведінки або погрозою її вчинення: застосування зброї; вчинення вибухів; підпалів; інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; 2) невід'ємним атрибутом терористичного акту є його публічний характер та прагнення винного, щоб вчинене ним діяння досягнуло широкого розголосу [140, с. 57].

Як обов'язкові елементи, які характеризують тероризм, О.Ю. Чередниченко та А.О. Чередниченко називають: наявність насильства, як правило, збройного або його загрози; заподіяння чи загроза заподіяння шкоди здоров'ю людини або матеріальних, моральних збитків; позбавлення або загроза позбавлення життя людей [157, с. 45].

До ознак тероризму А. Арістова відносить: організоване, ідеологічно обґрунтоване та систематичне насильство; наявність і прямого, і непрямого об'єктів нападу, своєрідна дистанція між безпосередніми невинними жертвами терору та особами, які є справжнім об'єктом терористичного впливу; відкрити

чи латентну політичну мотивацію і спрямованість – тероризм аналізується переважно як форма політичного примусу чи шантажування державних або інших інституцій з метою задоволення висунених терористами вимог; відносну малочисельність безпосередніх суб'єктів терористичної атаки; прагнення до ефекту дестабілізації та невротизації суспільства, медіа-шоку, націленість на вибуховий соціальний резонанс за другорядного значення змісту бойової операції [8].

Інші автори також виділяють значну кількість ознак розглядуваного суспільно небезпечного явища.

1. Публічність – яка є основною ознакою тероризму. Тут слід зазначити, що „публічність”, все ж таки, слід відносити до основних ознак терористичного акту, оскільки, якщо враховувати визначення тероризму, які даються і в національному законодавстві, і в міжнародному, до поняття „тероризм” слід включати поняття „терористична діяльність”, яка вже включає в себе діяльність, що охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму [54]. Далеко не всі ці діяння вчинюються відкрито, а відповідно – не вчинюються публічно.

2. Тероризм є однією з форм організованого насильства. Щодо цього пункту, то, як вже зазначалося, терористичний акт, як прояв тероризму, може вчинюватись одноособово і не мати підґрунтям „допомогу” (сприяння).

3. Під час тероризму здійснюється примус ширшої соціальної групи, ніж безпосередні жертви насильства. Однак, враховуючи, що жертв тероризму може бути значна кількість, з таким твердженням не можна погодитись.

4. Формування цілей здебільшого не пов'язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвою та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, немає прямого зв'язку. Так, дійсно, метою тероризму виступає не спричинення фізичної шкоди конкретній особі (особам), а залякування в цілому та прагнення здійснити певний вплив.

5. Тактична мета тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до проблеми, стратегічна – досягти певних соціальних змін. Враховуючи останні події на Сході України до поняття „соціальні зміни” слід додати „політичні та територіальні зміни”.

6. Акти тероризму самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів (застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків тощо).

7. Тероризм паралізує протидію з боку громадськості (створює стан жаху). Тобто, знаряддям впливу тероризму є психологічний шок, який супроводжується усвідомленням того, що будь-хто може стати жертвою незалежно від того, до якої верстви суспільства він належить.

8. Будь-які правила чи закони не визнаються (жертвами терористичних актів можуть бути як дорослі чоловіки, так і жінки та діти).

9. Розрахунок робиться на ефект раптовості, несподіваності.

10. Демонстративність актів тероризму.

11. Тероризм припускає так зване „політичне вимагання”, тому він не пов'язаний із стихійними повстаннями та виступами населення.

12. Може бути використаний різними організаціями.

13. Певна терористична організація бере на себе відповідальність за вчинені терористичні акти, оскільки вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю.

14. Тероризм вимагає негайного задоволення висунутих вимог, інакше він вдається до реалізації погроз та ескалації насильства. Однак, здебільшого з початку вчинюються суспільно небезпечні дії, а вже потім, терористична

організація (особа-терорист) бере на себе відповідальність за вчинені терористичні акти та висуває свої вимоги.

Досліджуючи тероризм в рамках кримінального права, акцентуючи увагу на його кримінально-правовій сутності та на основі розглянутого у підрозділах 1.1. та 1.2. дисертаційного дослідження варто зазначити таке: хоча в наукових колах надається значна кількість ознак тероризму, серед них можна виокремити саме ті, як характеризують тероризм з точки зору кримінально-правової характеристики. Отже, серед основних ознак цього суспільно небезпечного явища слід вказати на такі: 1) реалізація тероризму загальнонебезпечним способом або сприяння такій реалізації; 2) публічність кінцевого результату тероризму (публічний характер терористичного акту); 3) наявність спеціальної мети тероризму, в залежності від його виду [10, с. 137]. Тож під тероризмом у кримінально-правовому аспекті, доцільно розуміти публічну суспільно небезпечну діяльність (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає в посяганні на національну безпеку, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного законодавства, й має за мету здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації).

Поняття „тероризм” слід відрізнити від терористичного акту. У науці кримінального права Україні також немає одностайної думки щодо цієї проблеми. Така ситуація пояснюється суперечливістю у визначенні понять „тероризм” і „терористичний акт”, а також відсутністю такого узагальнюючого терміну для позначення поняття „терористичні злочини”. Досліджуючи цю проблему, В.В. Витюк і С.А. Ефіров зазначають: „тероризм, це політична

тактика, пов'язана з використанням і висуванням на перший план тих форм збройної боротьби, які визначаються як терористичні акти” [22, с. 224–225]. Тобто дослідники розглядають терористичний акт як спосіб реалізації тероризму, його кінцевий результат. Дехто з науковців, фактично ототожнюючи терористичні акти й тероризм, акцентують на кримінальній сутності останнього. Зокрема, В.С. Комісаров і В.П. Ємельянов стверджують: „Для світової спільноти нині стало очевидним те, що тероризм – це різновид звичайних кримінально караних діянь, які кваліфікуються за відповідною статтею кримінального закону, а не специфічна політична акція, яка вимагає особливого підходу. Те, що низка терористичних дій здійснюється за політичними мотивами, не перетворює їх зі злочину на певну політичну боротьбу, що вимагає політичного притулку” [67, с. 38]. В.П. Ємельянов особливо категоричний у своїх твердженнях: „будь-який тероризм є кримінальним, оскільки жодного некримінального тероризму не існує” [48, с. 163]

Відповідно до змісту ст. 258 КК України терористичним актом є вчинення активних дій, що полягають у застосуванні зброї, вчиненні вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіянні значної майнової шкоди чи настанні інших тяжких наслідків, якщо такі дії було вчинено з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також у погрозі вчинення зазначених вище дій з тією самою метою [81]. Фактично, даний злочин є „кінцевим результатом” терористичної діяльності. Його вчинення спрямовано не тільки на створення стану страху, пригніченості, напруги серед населення, але й на порушення громадської безпеки, провокацію

воєнного конфлікту, створення міжнародного ускладнення. Разом з тим поняття „тероризм” охоплює як безпосереднє вчинення терористичного акту так й іншу терористичну діяльність.

Як абсолютно правильно зазначає Ю.В. Баулін у міжнародних документах поняття „терористичний акт” охоплює широке коло діянь, які в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. визначаються як „терористичні злочини”, що фактично включають в себе не тільки злочини, передбачені статтями 258–258-5 КК України, але й іншими статтями, наприклад: 112 посягання на життя державного чи громадського діяча; 147 захоплення заручників; 278 угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна та інші [12, с. 796]. У науковій літературі також вже не один рік обговорюється думка, відповідно до якої в національному законодавстві терміном „терористичний акт” охоплюються лише ті дії, ознаки яких передбачено в диспозиції ст. 258 КК України, але це поняття є складовою частиною більш широкого „злочини терористичної спрямованості”, яке, в свою чергу, охоплюється ще більш широким поняттям – „терористична діяльність” [44, с. 397]. Тож виникає нагальна потреба в з’ясуванні кримінально-правової сутності не тільки „тероризму” але й таких категорій як „терористична діяльність”, „терористичні злочини”, „злочини терористичної спрямованості”, „злочини, пов’язані з тероризмом” та їх взаємозв’язку з поняттям „терористичний акт”.

1.3. Сутність та правова природа тероризму

На сьогодні тероризм є дуже гострою проблемою для України. Він загрожує інтересам окремих осіб, суспільства в цілому, держави, політичній, військовій, економічній, екологічній та соціальній безпеці. Останнім часом спостерігається різке кількісне зростання терористичних актів із численними

жертвами і значними матеріальними збитками. Терористична діяльність на Сході країни не тільки підриває політичну стабільність та економічне положення держави, але й, насамперед, коштує людських життів, створює стан страху, паніки та відчуття незахищеності серед населення. Протидія цьому вкрай небезпечному злочинному явищу, зокрема і кримінально-правова, має бути одним з пріоритетних напрямків діяльності держави.

„Сучасний тероризм – це вже не розрізнені індивідуальні дії, а серії різноманітних, ретельно підготовлених терористичних акцій, спрямованих проти широкого кола осіб та об’єктів, які здійснюються кваліфікованими кадрами та добре організованими угрупованнями” [101, с. 334].

Як зазначає Г.В. Завіруха: „тероризм є багатогранним, багатоаспектним і полікаузальним феноменом зі складною структурою та широкими мотиваційними компонентами. Сучасний тероризм є наслідком розвитку деконструктивного процесу глобалізації. З тероризмом межують процеси та явища, що характеризуються використанням збройного насильства, в ході яких використовуються прийоми та засоби, схожі з тими, що використовують терористи” [52, с. 15].

Тож, тероризм належить до найбільш складних, неоднозначних, суспільно небезпечних та важкопрогнозованих соціально-політичних явищ. Хоча на сьогоднішній день більшою мірою, все ж таки, тероризм розцінюється як кримінальний феномен, який, практично з кожним днем, набуває нових різноманітних форм прояву та масштабності. Більш того, це суспільно небезпечне явище має певну схожість з такими злочинними та негативними політичними проявами як бандитизм, диверсія, геноцид, агресія, війна, національно-визвольна боротьба, революція. А в деяких випадках являє собою і спосіб досягти певного результату на політичній ниві. У зв’язку з зазначеним під час визначення поняття, ознак, сутності та правової природи тероризму виникають значні складнощі. Майже всі питання з приводу поняття, ознак, сутності тероризму, його видів та причин мають сьогодні дискусійний характер.

Проблематиці відокремлення вказаних вище термінів значну кількість наукових праць присвятив В.П. Ємельяновим [43; 44; 47; 49]. У своїх дослідженнях науковець визначає поняття, сутність, зміст та ознаки тероризму, злочинів терористичного спрямування, характеризує поняття „бандитизм”, „диверсія”, „геноцид”, „агресія”, „війна”, „революція”, „національно-визвольна боротьба” тощо. Крім того, науковець зауважує, що тероризм, як кримінально-правову категорію, потрібно відрізняти від таких суміжних злочинів, як злочини з ознаками тероризування, та інших умисних злочинів, які можуть набути широкого розголосу і об’єктивно породжувати стан страху, особливо таких, як політичне вбивство, вбивство на замовлення, піратство [45, с. 359].

Група науковців розглядає сутність тероризму з точки зору соціології та психологічних наук. Наприклад, досліджуючи це питання О.М. Костенко визначає розглядуваний термін як „...наявність соціальних (економічних, політичних, ідеологічних, міжконфесійних, кримінальних тощо) конфліктів у суспільстві, які зумовлюють, відповідно тероризм з економічних, політичних, міжконфесійних, кримінальних мотивів. Такі соціальні конфлікти можуть набирати форму терогенної ситуації, тобто специфічної ситуації, що здатна породжувати саме тероризм. Отже, тероризм – це соціопатична (паталогічна) реакція людини на терогенну ситуацію” [83, с. 181]. У свою чергу, Г.В. Завіруха вважає, що тероризм є засобом психологічного впливу [52, с. 10].

Отже, тероризм – це явище, яке науковцями та законодавцем розглядається в площині політики, філософії, релігії як таке, що несе небезпеку суспільству, окремим особам, їхній власності, державі, її системі управління та пов’язане з застосування насильства або загроза його застосування з метою здійснення впливу на державу, політичні сили, органи державної влади чи місцевого самоврядування або на службових осіб цих органів. Цим поняттям охоплюється не лише безпосереднє вчинення терористичних актів, але й ціла низка інших дій, без яких є неможливим його існування як суспільно небезпечного феномену.

Якщо визначати сутність тероризму в рамках кримінально-правових наук,

необхідно зауважити, що, зазвичай, в юридичній літературі його пов'язують з поняттями „терор”, „терористичний акт”, „злочини терористичного спрямування (спрямованості)” (хоча правильніше зазначати „спрямованості”, як вказано у ст.ст. 23 та 25 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20 березня 2003 р.), „терористична діяльність”, „злочини, пов'язані з тероризмом”, „терористичні злочини” [34, с. 95; 154, с. 72–73]. З одного боку ці категорії є взаємопов'язаними, з іншого – велике значення як для теорії кримінального права так і для практики застосування кримінально-правових норм має відокремлення та чітке визначення даних термінів.

Як слушно зазначає В.П. Ємельянов, визначення понятійного апарату терористичних злочинів є насущною потребою не лише теорії, а й практики протидії цьому негативному явищу [45, с. 350]. Вже не один рік не згасають спори, що точаться навколо співвідношення цих понять.

Вживаючи терміни „терор”, „злочини терористичної спрямованості”, „злочини, пов'язані з тероризмом”, „терористичний злочин”, тлумачення яких відсутнє у КК України та Законі України „Про боротьбу з тероризмом”, законодавці намагалися охопити всю сукупність можливих терористичних проявів. Подібна ситуація пояснюється суперечливістю у визначенні таких основоположних понять як „тероризм” та „терористичний акт”.

На нашу думку дослідження розглядуваних термінів необхідно починати з аналізу їхнього законодавчого визначення відповідно до кримінального законодавства України. У ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” розкриваються, зокрема, поняття „тероризм” та „терористичний акт”. Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [54]. Як терористичний акт розглядається злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 КК

України. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258–260, 443, 444, а також іншими статтями КК України, відповідальність за вчинення їх настає відповідно до КК України [54]. В першу чергу, в цій нормі звертається увага на відповідальність за діяння, передбачені ст. 258 КК України. В той же час безпосередньо ст. 258 КК України формулює таке поняття терористичного акту – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [81].

Подібне визначення терористичного акту є далеко не повним, оскільки не окреслює усього спектру способів вчинення терористичних діянь. Терористичний акт може й не супроводжуватися вибухами, підпалами чи іншими подібними діями і, звичайно, не вичерпується ними. Так, наприклад, цей злочин, як показує світова практика, може бути вчинений за допомогою звичайного транспорту (автомобілю, автобусу тощо), але при цьому спричинити настання тяжких наслідків (смерть декілька осіб). Таке не визначення інших форм насильства як терористичних у КК України є суттєвою прогалиною у вітчизняному кримінальному законодавстві. А, отже, наведене поняття „терористичного акту” не може виступати узагальнюючою категорією для терористичних діянь (терористичної діяльності) зазначених у Законі України „Про боротьбу з тероризмом”.

Так, вказаний вище Закон окреслює ознаки поняття „терористична діяльність”, під якою розуміється: 1) планування, організація, підготовка та

реалізація терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовка та використання терористів; 5) пропаганда і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування та інше сприяння тероризму [54].

Виходячи з наведеного визначення, терористична діяльність охоплює як саме вчинення терористичних актів, так і будь-яке сприяння їх вчиненню. Таке сприяння охоплює: 1) планування, організацію та підготовку терористичного акту, які, в свою чергу, також можуть здійснюватись шляхом вчинення іншого злочинного діяння; 2) іншу злочинну діяльність, пов'язану з насильством над фізичними особами або організаціями чи знищенням матеріальних об'єктів; 3) злочинні, діяння, які охоплюються диспозиціями статей 258-1 – 258-5 КК України.

Вказані поняття позначають коло злочинів, які за своєю природою є терористичними. Однак, при цьому, терміни „тероризм” та „терористичний акт” за своєю суттю більше схожі між собою ніж терміни „тероризм” та „терористична діяльність”, яка полягає в сприянні вчиненню терористичного акту, а отже і сприянні реалізації терористичних намірів, тож і тероризму як злочинному явищу, в цілому. Інші наведені терміни визначаються лише у доктрині кримінального права. У підрозділі 1.2. дисертаційного дослідження нами вже розглядалися проблеми розмежування понять „терор” та „тероризм”. Але для визначення сутності тероризму суттєве значення має чітке розуміння того, які саме злочини можна визнавати терористичними і в чому полягає відмінність злочинів терористичного спрямування (спрямованості) та злочинів, пов'язаних з тероризмом.

Слід зазначити, що норми Закону України „Про боротьбу з тероризмом”, які містять тлумачення термінів, пов'язаних з тероризмом, не відрізняються

послідовністю та містять ряд суперечностей. Зокрема, зміст поняття „терористична діяльність” необґрунтовано звужено. Так, слід зазначити, що поняття „тероризм” в Законі України „Про боротьбу з тероризмом” від 2003 р. охоплює значно ширший перелік терористичних діянь ніж поняття „терористична діяльність”. Зокрема, можна зазначити, що відповідно до законодавчого визначення „тероризм” охоплює також і так звані злочини, пов’язані з тероризмом, які з своєю природою терористичними не є, але можуть супроводжуватись застосуванням насильства, захопленням заручників, підпалами, убивствами, тортурами тощо.

На недосконалість формулювання розглядуваних понять у вказаному Законі вже акцентували свою увагу такі науковці як В.Ф. Антипенко, В.П. Смелянов, В.В. Лунєєв, М.В. Семикін та інші. Зокрема, зауважуючи на недосконалості законодавчого визначення поняття „терористичний акт” В.Ф. Антипенко характеризував його наступним чином: „терористичний акт – це злочинне, загальнонебезпечне терористичне діяння, що створює умови для впливу на міжнародну організацію, державу та їх представників, на юридичних чи фізичних осіб, на групу осіб з метою примушування здійснити або утриматися від здійснення певних дій, вчинене шляхом залякування за наявності умислу на загибелі невинних людей [3, с. 23]. Звужуючи, з одного боку, перелік способів реалізації об’єктивної сторони злочину, науковець, з іншого боку уточнює мотиви його вчинення та розширює коло осіб, на які здійснюється тиск шляхом вчинення терористичного акту. Крім того, В.Ф. Антипенко у своїх роботах виділяє таке поняття як „терористичний конфлікт” та перелічує його ознаки: 1) це втілення конфлікту планетарного масштабу; 2) у цьому конфлікті відсутня функціональна альтернатива стосовно засобів боротьби (як засіб „боротьби” виступає вчинення терористичного акту); 3) відсутня дієва альтернатива щодо об’єктів конфлікту [92, с. 69].

Досліджуючи означену проблему М.В. Семикін у своїх наукових працях зазначає, що визначення терористичної діяльності, наведене у ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” 2003 р. не узгоджується з положеннями,

передбаченими статтями 25 та 26 цього ж Закону, а також з визначеннями: тероризму, технологічного та міжнародного тероризму (ст. 1 зазначеного Закону). Автор доходить висновку, що оптимальніше було б поняття „терористична діяльність” викласти в абз. 4 ст. 1 „Визначення основних термінів” Закону України „Про боротьбу з тероризмом” від 2003 р. та визначити її як діяльність, що охоплює: „планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних злочинів; підбурювання до вчинення терористичних злочинів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об’єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних злочинів, так само як і участь у таких злочинах” [136, с. 189]. Таке формулювання значно спростило би кваліфікацію злочинної діяльності терористичних груп чи організацій та порядок притягнення їх учасників до кримінальної відповідальності. Крім того, хотілося б звернути увагу на те, що дане визначення, зокрема, включає в себе характеристику проявів терористичної діяльності як певних стадій вчинення злочину, а також деякі ознаки співучасті.

Окрім загального поняття тероризму, „терористичних злочинів” та „терористичної діяльності” науковець В.В. Лунєєв звертає увагу на існування і „не терористичних” злочинів, які, при цьому, полегшують здійснення терористичної діяльності чи сприяють досягненню терористичних цілей, як би „супроводжуючи” останню [99, с. 100–102]. За законодавством України до таких злочинів можна віднести (виходячи зі змісту ст. 258 КК України), наприклад, передбачені статтями 109, 110, 110-2, 113, 114-1, 115, 121, 126, 127, 129, 147, 260, 261, 262, 263, 447 КК України.

Розглядаючи проблеми кваліфікації злочинних діянь, вчинених терористичною групою або організацією, А.О. Данилевський слушно зазначає – використання для визначення цілей терористичних об’єднань терміну „терористичний акт” необґрунтовано звужує дію Закону України „Про

боротьбу з тероризмом” від 2003 р., оскільки в такому випадку під визначення терористичного об’єднання не підпадають злочинні об’єднання, які створюються з метою здійснення інших терористичних злочинів, таких як: захоплення заручників, повітряних і морських суден, посягання на осіб, котрі користуються міжнародним захистом тощо [32, с. 77]. Зазначений Закон у ст. 1 характеризує терористичну групу як групу з двох і більше осіб, які об’єдналися з метою здійснення терористичних актів [54]. Тож у випадку, якщо такою групою буде здійснюватись, наприклад, терористична діяльність, перелік видів якої також визначається цим Законом, або група зорганізується для вчинення одного терористичного акту, то такі дії не підпадатимуть під поняття „терористична група”. По-іншому йдуть справи з формулюванням поняття „терористична організація” Відповідно до ст. 1 „Визначення основних термінів” Закону України „Про боротьбу з тероризмом” це є стійке об’єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення саме терористичної діяльності, в межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов’язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів (організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації) [54]. З іншого боку, а чи не може терористична організація мати на меті безпосереднього вчинення терористичного акту. До того ж відповідальність за такого роду діяльність передбачається не лише КК України, але й у статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема: 166-9 “Порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”, 188-34 “Невиконання законних вимог посадових осіб суб’єктів державного фінансового моніторингу” [81]. Отже виникає необхідність внести відповідні зміни до п. 9 та п. 10 ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом”, а саме – замість термінів „терористичний акт” та „терористична діяльність” зазначити: „...з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної

діяльності...”.

Кримінально-правові норми потребують чіткого та несуперечливого змісту. У зв'язку з зазначеним виникає нагальна проблема комплексного дослідження означеної проблематики і розробки сучасних нормативно-правових та теоретико-методологічних засад регулювання відповідальності за тероризм та злочини пов'язані з ним, що зможе стати основою для правильної кваліфікації таких злочинних діянь на практиці. Для вирішення зазначеної проблеми постає необхідність визначення співвідношення поняття „терористичний акт” з іншими термінами, які використовуються в цій сфері. Так, у Законі України „Про боротьбу з тероризмом” разом з терміном „терористична діяльність” використовується, також, поняття „злочини терористичної спрямованості” (п.1 ст. 23, п. 1 ст. 25).

Поняття „діяльність” у широкому розумінні припускає застосування своєї праці до чого-небудь; праця, дії людей в якій-небудь галузі; функціонування, діяння органів живого організму; робота, функціонування якоїсь організації, установи, машини; виявлення сили, енергії чого-небудь [21, с. 306]. Тож терористична діяльність – це діяльність у галузі (точніше – сфері) тероризму. Застосування терористом (терористами) своєї „праці”, тобто вчинення певних дій, спрямованих на реалізацію злочинного наміру, з метою досягнення злочинних цілей.

На даному етапі дослідження можна спробувати визначити ціль здійснення терористичної діяльності (хоча ці проблема буде більш детально розглядатися у подальшому). Якщо здійснення останньої полягає у: плануванні, організації, підготовці, реалізації терористичних актів та підбурюванні до їх вчинення; насильстві над фізичними особами або організаціями, знищенні матеріальних об'єктів у терористичних цілях (тобто – злочинних цілях); організації незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, та участь у таких актах; вербуванні, озброєнні, підготовці та використанні терористів; пропаганді і поширенні ідеології тероризму; фінансуванні та

іншому сприянні тероризму, – то можна побачити, що всі ці активні дії спрямовані, перш за все, на забезпечення ефективного вчинення терористичного акту. З зазначеного можна дійти висновку, що категорія „тероризм” охоплює собою як „терористичний акт” так і будь-який різновид терористичної діяльності. Під злочинами ж терористичної спрямованості доцільно розуміти суспільно небезпечні діяння, які вчинюються в межах терористичної діяльності.

Розмежовуючи досліджувані поняття та розглядаючи тероризм у найбільш широкому розумінні, В.П. Ємельянов вважає, що криміналізована частина терористичної діяльності становить категорію „терористичні злочини”, до якої як складові частини входять терористичний акт, злочини терористичного спрямування та інші злочини, сутність яких полягає у сприянні, „обслуговуванні” та забезпеченні зазначених злочинів [45, с. 359].

Дехто з науковців взагалі додержуються думки, відповідно до якої в доктрині кримінального права та у вітчизняному кримінальному законодавстві слід використовувати об’єднуюче поняття „терористичні злочини”, замість понять „терористичний акт” та „злочини терористичної спрямованості” [87, с. 169; 24, с. 137-138]. А, як зазначає В. Кубальський, терористичні злочини доцільно підрозділяти, в широкому розумінні, залежно від характеру діяння та його спрямованості на: терористичні акти і злочини, що лише пов’язані зі здійсненням терористичної діяльності, тобто передують вчиненню терористичних злочинів, сприяють і створюють умови для їхнього здійснення [88, с. 190].

Такі висновки ґрунтуються на тому, що в міжнародному законодавстві використовується термін „терористичні злочини”. Так, у ст. 1 „Термінологія” Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 2005 р., ратифікованої Україною, зазначається – „терористичний злочин” означає будь-який із злочинів, викладених і визначених в одному з договорів, перелік яких наведено в Додатку. Додаток до Конвенції містить 10 міжнародних нормативно-правових актів, які визначають злочинність окремих терористичних діянь [32, с. 76].

До того ж у Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу про боротьбу з тероризмом від 13 червня 2002 р. закріплена класифікація терористичних злочинів у широкому розумінні: 1) терористичні злочини (ст. 1); 2) злочини, пов'язані з функціонуванням терористичної групи (ст. 2); 3) злочини, пов'язані з терористичною діяльністю (ст. 3) [32, с. 172–182].

У порівняння з терміном „злочини терористичної спрямованості” термін „терористичні злочини” визначає більш широке коло злочинів, за які передбачається відповідальність як за терористичні. Можна навіть зазначити, що поняття „терористичні злочини” охоплює собою терміни „терористичний акт”, „терористична діяльність”, „злочини терористичної спрямованості” та, навіть, „злочини, пов'язані з тероризмом” (так звані „не терористичні злочини”, які при цьому сприяють вчиненню тероризму). Останні, хоча за своєю суттю і можуть бути схожими на терористичні або сприяти вчиненню терористичних злочинів, однак формально в Законі про кримінальну відповідальність такими не визнані.

Отже, на основі викладеного, необхідно зазначити, що вказане вище поняття „терористичні злочини”, на нашу думку, слід розуміти як синонім поняття тероризм. Саме поняття „тероризм” є дуже широким і охоплює всі терористичні злочини. Більшість авторів визнають дослідження тероризму, як кримінально-правової категорії, через призму теорії щодо трьох рівнів останнього: вузький – терористичний акт; широкий – терористичний акт й інші діяння терористичної спрямованості; найбільш широкий – терористична діяльність.

Так, наприклад, В.П. Ємельянов пропонує розглядати тероризм у трьох його значеннях: 1) у найбільш широкому розумінні; 2) у широкому розумінні; 3) у вузькому (власному) розумінні [45, с. 7]. Відповідно до думки автора тероризм у найбільш широкому розумінні включає в себе всі злочини, які тим чи іншим чином сприяють тероризму, у широкому – злочини терористичної спрямованості, а у вузькому – вчинення терористичного акту. Науковець зазначає, що тероризм у вузькому розумінні включає такі основні ознаки: 1)

вчинення загальнонебезпечних діянь чи погроза такими, що зумовлює загальну небезпеку; 2) таке вчинення має публічний характер претензією на широкий резонанс; 3) навмисне створення стану страху, напруженості на соціальному рівні, спрямоване на залякування населення або певної його частини; 4) застосування насильства щодо одних осіб, а саме – невинних жертв або їх майна, з метою спонукання інших осіб до певної поведінки [45, с. 8]. Тобто тероризм у вузькому розумінні включає в себе безпосереднє вчинення суспільно небезпечних протиправних дій – терористичного акту, відповідальність за який передбачено ст. 258 КК України.

Відповідно до вказаної норми терористичний акт передбачає застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [81].

Тобто така злочинна діяльність може передбачати декілька альтернативних варіантів вчинення активних дій (застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, інших небезпечних дій, погроза вчинення таких дій), які самі по собі є суспільно небезпечними та створюють небезпеку для: життя, здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків, і, відповідно до КК України, ці діяння характеризуються спеціальною метою, тобто: порушення громадської безпеки; залякування населення; провокації воєнного конфлікту; провокації міжнародного ускладнення; вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів,

об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) [81].

Тероризм у широкому розумінні охоплює розглянутий тероризм у вузькому розумінні та всі інші злочини терористичної спрямованості. До таких злочинів, крім терористичного акту, В.П. Ємельянов відносить також: посягання на життя державного чи громадського діяча, захоплення заручників, викрадення людини, захоплення будинків, споруд, водного чи повітряного судна, залізничного рухомого потягу тощо, якщо ці діяння вчинюються публічно та спрямовуються на залякування населення з метою впливу на прийняття певного рішення чи відмови від нього [45, с. 8]. На нашу думку, такі злочини сприяють вчиненню тероризму, іноді навіть є способом досягнення поставленої мети терориста, але не завжди, безпосередньо, охоплюються об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 258 КК України. З цієї причини доцільніше віднести такі злочинні діяння, якщо вони вчинені з метою сприяння тероризму, до категорії „злочини, пов'язані з тероризмом” [9, с. 73].

Дещо інший погляд щодо злочинів (як визначає автор – терористичної спрямованості) має Є.В. Фесенко, відносячи до них, також: ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), ст. 110-2 (фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), ст. 113 (диверсія), ст. 114-1 (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань), ст. 147 (захоплення заручників), ст. 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), ст. 447 (наймитство) [154, с. 73]. Однак і така класифікація не є вичерпаною, оскільки діяннями, що супроводжують вчинення терористичного акту, охоплюється значно більша кількість складів злочинів, передбачених КК України. На нашу думку, до злочинів, пов'язаних з тероризмом, слід віднести: дії, спрямовані на

насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); диверсію (ст. 113); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1); умисне вбивство (ст. 115); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121); побої і мордування (ст. 126); катування (ст. 127); погрозу вбивством (ст. 129); захоплення заручників (ст. 147); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260); напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263); найманство (ст. 447) [10, с. 136].

На думку В.П. Ємельянова, вчинення діянь, що підпадають під поняття „тероризм у найбільш широкому розумінні” є ідентичним з таким поняттям як „терористична діяльність”. Тобто, тероризм у найбільш широкому розумінні охоплює тероризм у широкому розумінні та будь-яке сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості чи інших терористичних дій у будь-якому вигляді [45, с. 9].

Схожої думки щодо класифікації категорій, пов'язаних з тероризмом, дотримується і М.В. Семикін. Автор виділяє тероризм у вузькому, широкому та найширшому розумінні, де: 1) у вузькому розумінні цією категорією охоплюються вчинення чи погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, які можуть спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки, та спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-

яке рішення або утриматися від нього (тобто, фактично – терористичний акт); 2) в широкому розумінні – охоплюється тероризм у вузькому розумінні й усі інші злочини терористичної спрямованості, тобто суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 3) в найширшому розумінні цим поняттям охоплюється тероризм у широкому розумінні, а також створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації [136, с. 6]. З іншого боку, на даний час, КК України передбачає як один зі злочинів терористичної спрямованості, створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3). Тож таке діяння, скоріше, слід віднести (якщо ґрунтуватися на поглядах М.В. Семикіна стосовно досліджуваної проблеми) до категорії „тероризм у широкому розумінні”.

Щодо поняття „злочини терористичної спрямованості”, то до них доцільно відносити склади, безпосередньо передбачені Розділом IX КК України „Злочини проти громадської безпеки”: втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4), фінансування тероризму (ст. 258-5), оскільки дані злочини безпосередньо спрямовані на сприяння досягненню єдиного результату (основної мети) – вчинення терористичного акту, оскільки лише ці суспільно небезпечні діяння, криміналізовані в Розділі IX „Злочини проти громадської безпеки” КК України виступають як суто терористичні злочини.

Фактично, всі зазначені вище норми передбачають кримінальну відповідальність за співучасть у тероризмі, а саме – у його зовнішньому прояві (кінцевому результаті) вчиненні терористичного акту. Однак, враховуючи зміст п. 5 ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом”, злочини, передбачені

ст.ст. 258-1 – 258-5 слід визначати як терористичну діяльність. Тобто ці суспільно небезпечні діяння охоплюються поняттям „терористична діяльність” та сприяють тероризму. Кінцевим результатом („центральною злочиною”) є терористичний акт (який також охоплюється поняттям „терористична діяльність”). У свою чергу, поняття „тероризм” має таку ж сутність як поняття „терористичні злочини”, є родовим і включає в себе всі види терористичної діяльності: терористичний акт, злочини терористичної спрямованості та злочини, пов’язані з тероризмом.

Тобто тероризм, у своєму самому широкому розумінні, охоплює будь-які терористичні злочини. У КК України закріплено відповідальність за вчинення терористичного акту (ст. 258), та такі злочини терористичної спрямованості як: втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4), фінансування тероризму (ст. 258-5). Також з тероризмом, в залежності від способу вчинення злочинного діяння, можуть бути пов’язані такі злочини як: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); диверсія (ст. 113); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1); умисне вбивство (ст. 115); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121); побої і мордування (ст. 126); катування (ст. 127); погроза вбивством (ст. 129); захоплення заручників (ст. 147); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260); напад на об’єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом

шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263); найманство (ст. 447).

Отже, тероризм, на наш погляд, слід розцінювати як загальне поняття, яким охоплюється: окремі злочини терористичної спрямованості, які сприяють вчиненню терористичного акту, зокрема передбачені ст. ст. 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 КК України; безпосереднє вчинення терористичного акту (ст. 258), як кінцевий результат терористичної діяльності та злочини, пов'язані з тероризмом. Хоча з цього питання єдиної однозначної думки серед науковців нема. Кожен дослідник дає тероризму своє унікальне визначення, яке характеризує означене явище як: родове поняття; соціальну та політичну проблему; засіб впливу на політичні процеси; явище, що створює стан страху, пригніченості та напруги у державі та суспільстві тощо.

Так, дослідник В.А. Ліпкан вважає тероризм соціально-правовим явищем, окремим злочином, ядром злочинів терористичного характеру [94, с. 12]. Є.В. Фесенко визначає тероризм як сукупність злочинів терористичного спрямування передбачених КК України [154, с. 73]. Також багато хто з науковців (як зазначалося) розглядають тероризм як складне багатогранне соціально-політичне явище, що має три рівня: тероризм у вузькому розумінні, у широкому розумінні та у самому широкому розумінні [45, с. 10]. Але всі автори схиляються до думки, що розглядуване поняття включає в себе багато складових. Кінцевим же проявом тероризму є вчинення терористичного акту (ст. 258 КК України), задля здійснення якого винним завжди необхідна більш-менш тривала підготовка, та, найчастіше, певне сприяння зі сторони інших осіб такій злочинній діяльності. Таким „сприянням” є вчинення діянь, передбачених ст.ст. 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 КК України. У кримінальному праві, подібним сприянням можна вважати вчинення такого роду діянь, які передбачені частинами 3, 4, 5 ст. 27 КК України „Види співучасників”.

Слід зазначити, що інститут співучасті становить вінець загального вчення про злочин і справедливо вважається найбільш складним розділом

кримінального права [9, с. 71]. Загальне поняття співучасті, викладено ст. 26 КК України (розділ VI Загальної частини КК), відповідно до якої співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину [81]. Також, у ст. 27 КК України вказуються види співучасників, а саме: організатор, підбурювач та пособник, які можуть приймати сумісну участь у вчиненні злочину, реалізації його об'єктивної сторони, поряд з виконавцем (співвиконавцем). Крім того в шостому розділі КК передбачено статті, які регулюють питання щодо форм співучасті у злочині та проблем і особливостей кримінальної відповідальності співучасників.

Однак, незважаючи на детальне висвітлення у кримінальному законодавстві (Загальній частині КК України) та у доктрині кримінального права України зазначених питань, законодавець, враховуючи підвищену суспільну небезпеку окремих злочинних діянь передбачив у Особливій частині КК ряд злочинів, вчинюваних у співучасті та виділив їх як окремі склади. Мова йде про розділ IX КК України „Злочини проти громадської безпеки”. Так, наприклад, ст. 255 передбачає кримінальну відповідальність за: створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; керівництво такою організацією; участь у злочинній організації; участь у вчинюваних такою організацією злочинах; організацію, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп [81]. Об'єктивна сторона зазначеного злочину характеризує активні дії такого виду співучасників як організатор, оскільки функції останнього полягають саме у: організації вчинення злочину (злочинів); керуванні його (їх) підготовкою чи вчиненням; утворення організованої групи чи злочинної організації; керуванні такою злочинною групою; забезпеченні її фінансування; організації приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК України) [81]. Діяльність злочинної організації вирізняється підвищеною

суспільною небезпекою. Таке злочинне об'єднання є за своєю природою стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [81]. Тож її створення криміналізовано та виділено законодавцем в окрему статтю КК. Також і ст. 257 КК України передбачає відповідальність за організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі, а відповідно до ст. 258-3 КК України винні особи підлягають кримінальній відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації [81]. І банда, і терористична група (організація) є специфічними формами групової співучасті. Подібним же чином сконструйована ст. 260 КК України. Вона регулює відповідальність за створення не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань чи участь у їх діяльності; керівництво зазначеними формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки; участь у складі таких формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян [81]. Злочини, передбачені ст. ст. 257, 258-3, 260 КК України є спеціальними видами групової злочинної діяльності, а злочинна організація (ст. 255) – однією з форм співучасті. Зміст диспозицій цих статей та частин, що передбачають кваліфіковані склади злочинів, вказують на підвищену ступінь суспільної небезпеки не тільки виконавців, а й інших співучасників – членів таких груп, тобто організаторів, підбурювачів та пособників. В той же час, хоча створення тієї чи іншої (з зазначених) злочинної групи являє собою самостійний склад злочину, фактично це є, також, приготуванням до вчинення іншого (інших)

злочину, як, наприклад – до нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257). Так само, наприклад, створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3) – це підготування до вчинення терористичного акту (ст. 258) або заняття іншими видами терористичної діяльності. При цьому, суспільно небезпечні діяння, передбачені ст.ст. 258-1 – 258-5 КК України можна розцінювати як спеціальний (особливий) вид співучасті у вчиненні терористичного акту (тероризму).

Тут необхідно уточнити, наступне. Використовуючи в назві дисертаційного дослідження понятійний конструкт „спеціальні види співучасті у тероризмі”, ми розцінюємо „тероризм”, у найширшому його розумінні, як родове поняття, яке охоплює собою тероризм у широкому та вузькому розумінні, тобто сукупність категорій: терористична діяльність; терористичний акт; злочини терористичної спрямованості; злочини, пов’язані з тероризмом, та вважаємо, що спеціальна співучасть у злочині може бути як відносно терористичного акту, так і відносно інших видів терористичної діяльності. Як один з видів такої співучасті можна, попередньо, вказати злочин, передбачений ст. 258-5 „Фінансування тероризму”, де під „тероризмом”, виходячи зі змісту ч. 1. ст. 258-5 КК маються на увазі, скоріше, способи реалізації терористичної діяльності, передбачені п. 5 ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20 березня 2003 р., тобто – терористична діяльність.

Розглядаючи злочини, передбачені ст.ст. 258-1 – 258-5 як спеціальні види співучасті, перш за все необхідно визначитись щодо видів співучасників у злочині, оскільки поняття „види співучасті у злочині” хоча і подекуди використовується у доктрині кримінального права, але вітчизняним кримінальним законодавством не передбачається [9, с. 73].

Щодо проблеми спеціальних видів співучасті у терористичних злочинах (тероризмі), то така позиція у науці кримінального права не є новелою. Подібні питання підіймалися у поодиноких публікаціях та наукових роботах. Частіше, у доктрині кримінального права, до спеціальних видів співучасті у тероризмі відносять злочини, передбачені ст. 258-4 „Сприяння вчиненню терористичного

акту” та ст. 258-5 „Фінансування тероризму” КК України, розцінюючи їх як особливий вид пособництва у злочині. Такої позиції, наприклад, додержується Є.В. Фесенко [154, с. 72 - 73]. З цього приводу О.О. Дудоров зазначає: „За своєю суттю посягання, передбачене ст. 258-4, є собою пособництвом у злочині, передбаченому ст. 258, яке виділене у спеціальній статті Особливої частини КК. Кримінально-правова ж норма, передбачена ст. 258-5 має схожу юридичну природу з нормою ст. 258-4. Тобто це пособництво у певному злочині, відповідальність за яке, однак, виділене у спеціальній статті Особливої частини КК. Утім, якщо ст. 258-4 охоплює сприяння вчиненню лише одного злочину – терористичного акту, то за ст. 258-5 фінансування тероризму передбачає фінансове або матеріальне забезпечення будь-якої кримінально-караної терористичної діяльності [116, с. 794, 796].

Визначаючи об’єктивну сторону злочину публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України) В.П. Тихий доходить висновку, що цей злочин представляє собою публічне підбурювання до вчинення терористичного акту, поняття якого сформульовано в ст. 258 КК України як одного з видів тероризму, терористичної діяльності (терористичного злочину) [117, с. 95]. Тож науковець не тільки виділяє особливу категорію підбурювання – публічне, але й ставить знак дорівнює між поняттями „терористична діяльність” та „терористичний злочин”. На нашу думку термін „публічне підбурювання” потребує додаткового дослідження та обґрунтування, у зв’язку з чим розглянемо цю проблему у підрозділі дисертації 2.2. „Об’єктивна сторона злочинів терористичної спрямованості”. Також, характеризуючи втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України) В.П. Тихий зазначає, що при вчиненні цього злочину винний скоює ті чи інші дії щодо фізичного або психічного впливу на особу з метою схилити її до вчинення терористичного акту, викликати у неї прагнення взяти участь у його вчиненні [86, с. 297]. Здійснення цього злочину полягає у втягненні особи у вчинення терористичного акту або примушуванні до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану

особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства [81]. Тобто об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України є дещо схожою з підбурюванням до вчинення злочину, яке полягає у схиленні іншого співучасника до здійснення злочину шляхом умовляння, підкупу, погрози, примусу або у здійсненні цього діяння іншим чином. Такої ж думки додержується В.О. Навроцький, наголошуючи: „за юридичною природою аналізований злочин (ст. 258-1) становить собою підбурювання до вчинення посягання, передбаченого ст. 258” [85, с. 390].

У наукових колах є й інша точка зору з досліджуваної проблеми, відповідно до якої приписи Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за спеціальні (особливі) види співучасті у злочині до інституту співучасті належати не можуть, оскільки не виконують його функціонального завдання. Так, наприклад, такої позиції додержується Р.С. Орловський, авторству якого належить значна кількість досліджень з проблем інституту співучасті у злочині [121; 122]. Такої ж думки з цієї проблеми Т.Г. Цибулін. Однак, дослідник, спочатку, як особливий вид пособництва у злочині характеризує сприяння вчиненню терористичного акту у своєму дисертаційному дослідженні „Кримінальна відповідальність за пособництво у вчиненні злочину”. Тут науковець, в першу чергу, звертає особливу увагу на те, що злочин, передбачений ст. 258-4 КК України характеризується підвищеною суспільною небезпекою, а також звертає увагу на те, що спеціальними видами пособництва також виступають злочини, передбачені ст.ст. 258-3, 258-5. Також зазначається – у ст. 258-3 встановлюється відповідальність за організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, а у ст. 258-5 – за фінансування тероризму, окремі прояви якого також можуть охоплюватись кримінально-правовим змістом терміну „пособництво” [156, с. 111]. Але, тут же Т.Г. Цибулін і суперечить собі наголошуючи: „...наведені аргументи дають підстави підтримати позицію науковців, які вважають зайвою виокремлення у самостійній статті Особливої частини КК України діяння, яке полягає у

сприянні вчиненню терористичного акту, зокрема, з тих підстав, що це не відповідає системному підходу регламентації відповідальності пособника за КК України” [156, с. 120].

Досліджуючи інститут співучасті в кримінальному праві України, або його окремі принципи, група науковців виражають сумніви щодо доцільності криміналізації таких спеціальних видів співучасті та передбачення кримінальної відповідальності за них у окремих нормах Особливої частини КК України. Але, з іншого боку, такі зміни у КК є результатом імплементації національного законодавства до положень відповідних міжнародних конвенцій, ратифікованих Україною. Така криміналізація, також, свідчить про підвищену суспільну небезпеку злочинних діянь, передбачених статтями 258-1 – 258-5. Хоча внесення даних норм у КК України є дещо непослідовним, а їх зміст – суперечливим. Основним недоліком таких нововведень стало те, що внаслідок їх значно змінилися рамки можливого покарання за вчинення злочинів терористичної спрямованості в напрямку пом’якшення. Так, наприклад, до введення у КК України ст. 258-4, яка фактично є пособництвом у вчиненні терористичного акту, таке пособництво кваліфікувалося за ч. 5 ст. 27 та ч. 1 ст. 258 КК, і межі покарання за нього передбачали позбавлення волі на строк від п’яти до десяти років, відповідно до санкції ст. 258 КК. На сьогодні ч. 1 ст. 258-4 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років. Таке положення справ зумовлює необхідність розгляду питання щодо посилення покарання за вчинення злочинів терористичної спрямованості.

Поряд з термінами „виконавець”, „організатор”, „підбурювач” та „пособник” як видами співучасників у злочині у теорії кримінального права використовуються поняття „виконання”, „організація”, „підбурювання”, „пособництво”. Хоча в законі ці поняття відсутні.

Досліджуючи спеціальні види співучасті у тероризмі, доцільніше, все ж таки, вести мову не про види співучасників, а про види (або способи) співучасті: виконання злочину (його об’єктивної сторони), організацію вчинення злочину, підбурювання до його вчинення та пособництво вчиненню

злочину. Тож ці терміни потребують чіткого визначення та осмислення.

Слушно з цього питання зазначає Р.С. Орловський, досліджуючи в рамках інституту співучасті проблеми визначення пособника як виду співучасника в злочині: „аналіз поняття „пособник” передбачає передусім чітке визначення двох понять: „пособник” і „пособництво”. Це зумовлене тим, що в літературі часто вони вживаються як тотожні. Разом із тим ці поняття, хоч і взаємопов’язані, мають єдину етимологічну основу і відображають єдність діяча і діяння, не тотожні й підміна одного іншим не може бути визнана обґрунтованою” [120, с. 1]. Це ж стосується і інших вказаних вище понять.

„Виконавець” – „виконання”, „організатор” – „організація” (якщо вживається як дієслово, а не іменник), „підбурювач” – „підбурювання”, „пособник” – „пособництво” – схожі між собою поняття які походять один від одного, пов’язані єдиною етимологічною основою але мають різне смислове навантаження та різне значення для кваліфікації злочину, вчиненого у співучасті. Вживати їх як синоніми, безперечно, не можливо.

Для того, щоб більш детально розібратися в досліджуваній проблемі, слід, у першу чергу, звернути увагу на зміст ст. 27 КК України „Види співучасників”. Співучасниками у вчиненні злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник [81]. Частина 2 ст. 27 КК України визначає виконавця (співвиконавця) злочину як особу, яка у співучасті з іншими суб’єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК [81].

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови „виконанням” є дія, за значенням виконати, виконувати (реалізація, здійснення чогось – здійснювати що-небудь, реалізувати завдання, наказ, задум тощо) [141]. Організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала

приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч. 3 ст. 27) [81]. У розглядуваному сенсі „організація” – дія, за значенням організувати, організовувати і організуватися, організовуватися (створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них) [141]. Підбурювачем визнається особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч. 4 ст. 27) [81]. У цьому контексті „підбурювання – це дія, за значенням підбурювати (тобто: розмовами спонукати кого-небудь до якихось дій, вчинків; підсилювати, стимулювати яку-небудь дію, якийсь вчинок; викликати в кого-небудь бажання виконати яку-небудь дію, заохочувати до якогось вчинку) [141]. Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину (ч. 5 ст. 27 КК України) [81]. Поняття „пособництво” означає сприяння, допомогу [141]. В свою чергу „сприяння” вчиненню злочину може мати різні форми. Термін „сприяти” визначається також наступним чином: позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання тощо чого-небудь; подавати допомогу в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування і т. ін. чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію; потурати кому-небудь [141].

Отже, поняття „виконавець”, „організатор”, „підбурювач”, „пособник” є іменниками, і, відповідно до ч.ч. 2, 3, 4, 5 ст. 27 КК України означають суб’єкта злочину, чиненого у співучасті. Поняття „виконання”, „організація”, „підбурювання”, „пособництво” являють собою дієслова та виступають як спосіб дії, яка характеризує об’єктивну сторону злочину, що вчинюється у співучасті. Тобто ці терміни в такому значенні розкривають сутність ролі видів співучасників злочину і є вираженням їхнього діяння.

Висновки до розділу 1

У результаті проведеного ретроспективного аналізу становлення в Україні кримінального законодавства про відповідальність за терористичні злочини з'ясовано, що історія розвитку норм, які передбачають кримінальну відповідальність за тероризм охопила тривалий проміжок часу. Аналіз поняття „державний тероризм” показав, що під ним розуміється, зокрема, політика СРСР. У радянський період тероризм розглядався здебільшого як прояви злочинних актів з боку екстремістськи налаштованих елементів і груп, діяльність яких спрямована проти політики СРСР.

Проблемам визначення поняття, природи та сутності тероризму присвячено наукові дослідження з соціології, політології, конфліктології, історії, філософії, психології, геополітики, кримінології, криміналістики, кримінального процесу, теорії держави і права, міжнародного, конституційного, адміністративного, кримінального права. Основною сутністю тероризму є насильство, залякування, створення хаосу та стану страху.

Під тероризмом у кримінально-правовому аспекті доцільно розуміти публічну суспільно небезпечну діяльність (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає в посяганні на національну безпеку, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного законодавства, і має за мету здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації). Як терористичну діяльність доцільно визначати злочини,

передбачені ст.ст. 258-1 – 258-5 КК України, оскільки вони сприяють тероризму.

Кінцевим результатом терористичної діяльності є терористичний акт. У свою чергу, поняття „тероризм” має таку ж сутність як поняття „терористичні злочини”, є родовим і включає в себе всі види терористичної діяльності: терористичний акт, злочини терористичної спрямованості та злочини, пов’язані з тероризмом.

Поняття „спеціальні види співучасті” включає в себе: „пособництво”, „підбурювання” та „організацію”, як спосіб дії, яка характеризує об’єктивну сторону злочину, що вчинюється у співучасті, виділені у спеціальній статті Особливої частини КК України.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні : аналіт. доповідь / Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є. За заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2017. 60 с.

2. Антипенко В. Ф. Современный терроризм: состояние и пути его предупреждения в Украине : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. НАН Украины. Институт государства и права им. В. М. Корецкого. К. 1999. 178 с.

3. Антипенко В. Ф. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції. Київ : Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету. 2007. 406 с.

4. Антипенко В. Ф. Сучасний тероризм: стан і шляхи його попередження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1999. 19 с.

5. Антипенко В. Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика. Київ : НБУВ. 1999. 61 с.

6. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія : досвід дослідження

тероризму : монографія. Одеса. Фенікс, 2011. 317 с.

7. Агаїхаджех П. Д. Міжнародний тероризм і його вплив на світову політику : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 18 с.

8. Арістова А. Релігійне підґрунтя міжнародного тероризму. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 56. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/11409-religijne-pidruntya-mizhnarodnogo-terorizmu.html>.

9. Баличев О. Ю. Злочини, передбачені статтями 258-4 та 258-5 КК України, як спеціальний вид співучасті у тероризмі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. № 40. Том 3. С. 71–74.

10. Баличев О. Ю. До проблеми визначення сутності тероризму. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 1. 2019. С. 132–139.

11. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : моногр., третє вид. перероб. та допов. Луганськ : ТОВ Віртуальна реальність. 2014. 240 с.

12. Баулін Ю. В. Вибрані праці. Харків : Право. 2013. 928 с.

13. Бахчеван Є. Ф. Основні поняття та характеристики сучасного тероризму. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 29–32.

14. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. Київ: Либідь – Військо України. 1994. Т. 2. 688 с.

15. Вакулич В. М. Компаративно-політичні виміри та глобалізаційні імперативи протидії міжнародному тероризмові : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. віднос. Київ, 2008. 42 с.

16. Васілін М. М. Кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ. 2014. 197 с.

17. Васілін М. М. Кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність

12.00.08. Луганськ. 2014. 20 с.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://links.i.ua/site/2054786703>.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : Перун. 2009. 1736 с.

20. Великий тлумачний словник української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ „Перун”. 2005. 1728 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ „Перун”. 2007. 1736 с.

22. Витюк В. В., Зфіров С. А. Тероризм на Западе: история и современность. Москва, 1987. 241 с.

23. Вознюк В. С. Міжнародний тероризм в сучасних глобалізаційних стратегіях : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2005. 16 с.

24. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 1 (29) 2013. С. 134–142

25. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління : автореф. дис. д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2009. 36 с.

26. Гармашов І. Актуальні питання класифікації сучасного тероризму. *Політичний менеджмент (Міжнародний тероризм)*. № 6. 2005. С. 147–155.

27. Герцензон А. А. История советского уголовного права / А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов, М. М. Исаев, Б. С. Утевский. Москва : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1947. 466 с.

28. Головатий М. Ф. Сучасний тероризм і доля національних держав: соціально-політичний аспект. *Політичний менеджмент*. 2007. №3. С. 73–76.

29. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. 20 с.

30. Гуцало М. Сучасний міжнародний тероризм як системне явище: тенденції, фактори, шляхи протидії. *Гілея*. 2005. №3. С. 179–183.

31. Гуленко Ю. М. Сутність явища та розвиток тероризму в нових умовах. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 355–359.

32. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 200 с.

33. Данильченко Ю. Б. Тероризм : феномен, детермінація, протидія. Монографія. Харків. Золота миля. 2018. 478 с.

34. Денисов С. Тероризм як загроза існуванню сучасного суспільства. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 30 вересня 2016 р. Київ. С. 95–97.

35. Діденко С. В. Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Одеса: ОУВС. 2006. 24 с.

36. Допилка С. О. Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Одесский ун-т им. И. И. Мечникова. Одесса, 1993. 192 с.

37. Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 18 с.

38. Дрьомін В. М. Терористичні форми організованої злочинності. *Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей)*. Харків : Харківський центр вивчення організованої злочинності. 1999. С. 57–58.

39. Дудоров О. О., Калмиков Д. О. Злочини проти громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту: особливості кваліфікації. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон, наук. фах.

вид. 2014. № 1 (2). С. 176–189.

40. Євдокимов В. М. Організація і тактика розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Київ : НАВС. 2006. 24 с.

41. Європейська конвенція „Про боротьбу з тероризмом” : від 27 січня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331/ed20090611

42. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua>

43. Емельянов В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления. Харьков : Право. 1999. 272 с.

44. Ємельянов В. П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 15. С. 95–104.

45. Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення. *Форум права*. 2011. №1. С. 348–361.

46. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. 291 с.

47. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : моногр. Харків : Право, 2016. 88 с.

48. Емельянов В. П. Терроризм и преступления террористической направленности. Харьков : Рубикон, 1997. 176 с.

49. Емельянов В. П., Иманлыт М. Н., Рнжов И. Н. Уголовно-правовое противодействие терроризму : монография. Харьков : Право, 2014. 88 с.

50. Жовтенко Т. Г. Інформаційне забезпечення політики держави у боротьбі з міжнародним тероризмом на прикладі США : автореф. дис. ... канд. політ. наук. 21.01.01. Рада нац. безпеки і оборони України. Київ, 2010. 20 с.

51. Журавська О. О. Актуалізація концепту ТЕРОРИЗМ у сучасному британському газетному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2011. 20 с.

52. Завіруха Г.В. Феномен тероризму в контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Донецьк. Донецький національний університет. 2008. 21 с.

53. Закон України від 12.07.2001 № 2664-III „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 1, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

54. Закон України „Про боротьбу з тероризмом” №638-IV від 20 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 25. ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

55. Закон України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” № 1702-VII від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 50–51. ст. 2057 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638>.

56. Зелінська Н. А. Политические преступления в системе международной преступности. Одесса : Феникс, 2003. 400 с.

57. Зелінська Н. А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.11. Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2007. 34 с.

58. Зеленецький В. С., В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : моногр. / За заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Харків. Право. 2008. 96 с.

59. Іванов Ю. А. Міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. 2000. 16 с.

60. Ізетов А. Е. Втягнення у вчинення терористичного акту: кримінально-правове дослідження : монограф. / За заг. ред. В.П. Ємельянова. Харків : Право,

2010. 174 с.

61.Ізетов А. Е. Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ. 2010. 205 с.

62.Канцір В. С. Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.12. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2011. 37 с.

63.Канцір В. С. Прояви сучасного тероризму: мінливі, багатогранні. Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. 2016. С. 507–512.

64.Канцір В. С. Сутнісні характеристики сучасного тероризму. *Університетські наукові записки*. 2009. №3. С. 184–189.

65. Канцір В., Сенкевич І. Сучасне розуміння поняття тероризму. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка”*. Серія : *Юридичні науки* : збірник наукових праць. Випуск 865. 2017. С. 449–456.

66. Ключко Д. Є. Геостратегічна дилема України: теоретико-методологічний аналіз та інституціональні рішення : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 23 с.

67. Комиссаров В. С., Емельянов В. П. Террор, терроризм, „государственный терроризм”: понятие и соотношение. *Вестник Московского университета. Серия 11 : Право*. 1999. № 5. С. 34–45.

68. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>

69. Конвенція „Про попередження і припинення тероризму”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712

70. Конвенція „Про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема, дипломатичних агентів” від 14 грудня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389

71. Конвенція „Про безпеку персоналу Організації Об’єднаних Націй та пов’язаного з нею персоналу” від 9 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_025

72. Конвенція Ради Європи „Про запобігання тероризму” від 16 травня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712

73. Конвенція „Про злочини та деякі інші дії, що здійснюються на борту повітряного судна” від 14 вересня 1963 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

74. Конвенція „Про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден” від 16 грудня 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_244

75. Конвенція „Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації” від 23 вересня 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165

76. Конвенція ООН „Проти транснаціональної організованої злочинності” від 18 грудня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

77. Конвенція ООН з морського права, від 10 грудня 1982 р. URL: https://pidruchniki.com/1898072749519/pravo/konventsiya_oon_morskogo_prava

78. Конвенція „Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства” від 10 березня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_220

79. Конвенція ООН „Про фізичний захист ядерного матеріалу” від 3 березня 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024

80. Конвенція „Про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення” від 1 березня 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_016

81. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page7>

82. Коржанський М. Й. Популярний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Наукова думка. 1997. 696 с.

83. Костенко О. Тероризм: поняття, причини, умови, профілактика. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 30 вересня 2016 р. Київ, 2016. С. 179–181.

84. Крутов В. В. Політичний екстремізм і тероризм у сучасних умовах. Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. Під ред. А. І. Комарової, Ю. В. Землянського, В. О. Євдокімова та інших. Київ, 2000. Т. 19. С. 150.

85. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник. Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко. 3-те видання перероб. та допов. Київ : Атіка. 2009. 744 с.

86. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те видання перероб. та допов. Харків : Право. 2010. 608 с.

87. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму. Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 199 с.

88. Кубальський В. Законодавчі аспекти протидії терористичній діяльності в Україні. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 30 вересня 2016 року, м. Київ : Національної академії прокуратури України. Київ, 2016. С. 189–190.

89. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 20 с.

90. Леонов Б. Д. Тероризм як об'єкт комплексного дослідження: наукова значущість комплексного підходу. *Інформація і право*. 2012. № 1 (4). С. 146–150.

91. Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Арттек, 2015. 435 с.

92. Леонов Б., Василін В. Тероризм як різновид соціального конфлікту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 66–71.

93. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом: у визначеннях та поняттях.

Київ : Магістр – XXI сторіччя, 2009. 164 с.

94. Ліпкан В. Тероризм і національна безпека України. Київ : Знання, 2000. 152 с.

95. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом. Київ : Знання України. 2002. 254 с.

96. Літвін В. В. Методика розслідування терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 : кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київ, 2007. 210 с.

97. Логвиненко С. В. Антицивілізаційний зміст і антистабілізаційний сенс явища тероризму: теоретико-порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 16 с.

98. Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции. Изд. 2, перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 912 с.

99. Лунеев В.В. Тенденции терроризма и уголовно-правовой борьбы с ним. Социальные и психологические проблемы борьбы с международным терроризмом. РАН, Общественный консультативный совет по проблемам борьбы с международным терроризмом. В. Н. Кудрявцев (науч. ред.), Л. В. Бурятова (сост.). Москва : Наука, 2002. С. 93–105.

100. Ляшенко В. М. Державна політика запобігання тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів, 2007. 19 с.

101. Маделик С. М. Історичні витоки та еволюція тероризму. *Історія міжнародних відносин* : збірник наукових праць. Київ : КиМУ. 2010. Вип. 1. С. 327–339.

102. Майоров В. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2010. 19 с.

103. Марченко Ю. В. Антитерористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. політ.

наук : 21.01.01. Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 2005. 20 с.

104. Місінкевич Л. Л. Законодавчі засади репресивної політики радянської влади в Україні в 20–30-ті рр. ХХ століття. *Хмельницький університет управління та права. Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 5–14.

105. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374

106. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518

107. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. Міжнародна конвенція „Про боротьбу із захопленням заручників” від 17 грудня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68

108. Міжнародна конвенція „Про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців” від 4 грудня 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103

109. Міжнародна конвенція „Про боротьбу з бомбовим тероризмом” від 9 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374

110. Міжнародна конвенція „Про боротьбу із захопленням заручників” від 17 грудня 1979 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087

111. Міжнародна конвенція „Про боротьбу з актами ядерного тероризму” від 14 вересня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68

112. Мишунин П. Г. Очерки по истории советского уголовного права (1917–1918 гг.). П.Г. Мишунин. М. Госюриздат. 1954. 231 с.

113. Мокляк В. В. Сучасний стан наукового дослідження терористичної діяльності в Україні. *Право і суспільство*. № 11. 2019. С. 143–149

114. Мошкова Л. І. Феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

Одеська національна юридична академія. Одеса, 2001. 24 с.

115. Мукоїда Р. В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність. Одеса : ОУВС, 2008. 229 с.

116. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те видання перероб. та допов. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.

117. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. У 2 т. Т. 2. 3-тє видання перероб. та допов. Київ : Алерта. КНТ. Центр учбової літератури, 2009. 624 с.

118. Новікова Л. В. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму. Дис. канд. юрид. наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. Х. 2006. 200 с. URL: <http://diplomukr.com.ua/raboti/21872?mod=dissertations>

119. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. URL: <http://znachenie-slova.biz/>

120. Орловський Р. С. Пособник як вид співучасника в злочині. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-1. том 2. С. 72–77.

121. Орловський Р. С. Пособник як вид співучасника в злочині. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014 № 10-1 том 2. С. 72–77.

122. Панов Н. И. Методологические аспекты формирования понятийного аппарата юридической науки. *Известия вузов. Правоведение*. 2006. № 4. С. 18–28.

123. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К. 2006. 19 с.

124. Половко О. О. Особливості політичного тероризму в сучасному

суспільстві : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2005. 16 с.

125. Попович О. Поняття „тероризування”. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 339–341.

126. Протокол „Про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію” від 24 лютого 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_269

127. Протокол „Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі” від 10 березня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_093

128. Протокол „Проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї” від 31 травня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_792

129. Рибачук М. В. Запобігання тероризму органами внутрішніх справ України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 20 с.

130. Рижов І. М. Тероризм: соціально-філософський аспект. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 319–323.

131. Руденко М. М. Інформаційний чинник політики США і Росії в питанні міжнародного тероризму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2004. 20 с.

132. Сав'юк О. В. Методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київ : НАВС, 2010. 256 с.

133. Саїнчин С. Деякі історичні факти світового тероризму (минуле та

сучасне). *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 60–62.

134. Свентицька О. В. Інформаційний тероризм як феномен сучасної міжнародної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 19 с.

135. Соколюк С. М. Дії військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі (70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Нац. акад. оборони України. Київ, 2009. 20 с.

136. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи або терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.

137. Семикіна Л. О. Відмежування вимагання як злочину з ознаками тероризування від тероризму. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/boz_2007_16_10.pdf

138. Середа В. В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія : монографія. Львів : 2016. 180 с.

139. Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : дис. ... ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 225 с.

140. Синегубов О. Щодо особливостей кримінально-правової протидії терористичним актам в сучасних умовах інформаційного суспільства. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 56–59.

141. Словник української мови: в 11 томах. [А. П. Білоштан, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, В. П. Градова, П. П. Доценко, І. О. Кільчевський, А. В. Лагутіна, С. П. Пригожий, Л. К. Рак]. Отв. ред. І. К. Білодід. Київ :

Наукова думка, 1970. Том 1. 799 с.

142. Смазнова І. С. Філософсько-правовий аналіз тероризму і боротьби з ним : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ : НАВСУ. 2007. 20 с.

143. Соколовський О. В. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ України по протидії злочинам, пов'язаним з тероризмом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 20 с.

144. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : монографія / За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В. П. Ємельянова. Харків : Кроссруд. 2007. 216 с.

145. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навч. пос. / За заг. ред. В. К. Гришука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 328 с.

146. Ткач А. Сучасний стан боротьби із тероризмом в Україні. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 30 вересня 2016 року, м. Київ. Національна академія прокуратури України. С. 335–338.

147. Томбулатов І. А. Сучасний тероризм: сутність, соціально-політичні прояви і причини : дис. канд. політ. наук : 23. 00. 02. Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2011. 204 с.

148. Уголовный кодекс УССР. Харків : Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1924. 102 с.

149. Уголовный кодекс УССР. Харьков : Юридическое издательство НКЮ УССР, 1927. 135 с.

150. Уголовный кодекс Франции. / Науч. ред. канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой; пер. с фр. и предислов. канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 650 с.

151. Уголовный кодекс РФСР : Постановление от 1 июня 1922 г. URL: <http://ru.wikisource.org/wiki/>.

152. Українська радянська енциклопедія. Гол. ред. М. П. Бажан. Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії. 1977–1985. Т. 11. Кн. 1. Стодола-Фітогеографія. 1984. 604 с.

153. Статистичні дані Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo

154. Фесенко Є. В. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 4. С. 72–76.

155. Целуйко М. Є. Антитерористична політика держави як фактор суспільної стабільності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Дніпропетр. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2006. 19 с.

156. Цибулін Т. Г. Кримінальна відповідальність за пособництво у вчиненні злочину : дис. ... кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ. 2016. 210 с.

157. Чередниченко О. Ю., Чередниченко А. О. Актуальні питання боротьби з тероризмом в Україні в сучасних умовах. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 57. 2017. С. 42–46.

158. Чорний О. Стан наукової розробки кримінальної відповідальності за терористичний акт. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 411–416.

159. Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : моногр. Київ : Видавничий дім Артек, 2014. 280 с.

160. Юридична енциклопедія в 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемчушенко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл. Т. 5. 2003. 736 с.

161. Яковенко І.Г. Тероризм. *Нева*. 2005. № 12. С. 163–190.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Об'єкт та предмет терористичних злочинів

Відповідно до ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності особи є вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК. Склад злочину включає в себе ряд обов'язкових та факультативних елементів. Обов'язковими елементами складу злочину виступають: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. За відсутності одного з вказаних елементів особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Тобто об'єкт є одним з обов'язкових елементів складу злочину, без чіткого розуміння якого неможливо правильно кваліфікувати вчинене діяння та призначити відповідну міру покарання винній особі. Тому, даючи кримінально-правову оцінку злочину, оптимально починати саме з його об'єкту.

КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 КК) [51]. Отже кримінальний закон бере під захист найважливіші цінності суспільства.

Об'єкт злочину – це те, на що спрямоване діяння винного. Однак, стосовно визначення об'єкту злочину, розуміння його сутності, видів класифікації, завжди не існувало єдиної думки. Як об'єкт злочину називалися: суспільні відносини; соціальна безпека, яка охороняється законом; блага, охоронювані законом; цінності; правовідносин; людина; інтереси.

Зазвичай, визначаючи об'єкт злочину, у кримінально-правовій літературі вказується: об'єкт – це те, на що завжди посягає злочин і чому він заподіює певну шкоду [52, с. 94]. Тут слід додати – не тільки заподіює, але й створює загрозу такого заподіяння. Такої ж думки, наприклад, дотримується М.І. Бажанов, зазначаючи: „об'єкт злочину – це те благо, якому злочином спричиняється шкода, збиток, яке поставлено у безпосередню загрозу спричинення йому шкоди [3, с. 30]. Тобто об'єкт – те, на що посягає злочин або чому створюється загроза. Прикладом можуть слугувати злочини проти громадської безпеки, такі як: створення злочинної організації (ст. 255); бандитизм (ст. 257); створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260). Всі наведені склади злочинів характеризуються створенням певної злочинної групи або організації, яке, фактично є підготовкою до вчинення інших злочинів цим угрупованням. Так, наприклад, бандитизм полягає у організації озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі) [51]. В цьому випадку створюється загроза подальшого вчинення злочинів такими злочинними угрупованнями, а відповідно й загроза тим благам, на які ці злочини будуть посягати.

У сучасній науці кримінального права найчастіше об'єкт злочину характеризують як певні суспільні відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, та класифікують наступним чином: загальний, родовий (груповий) та безпосередній об'єкти – так звана класифікація „за вертикаллю”. Виділяють, також, безпосередній обов'язковий та безпосередній додатковий (факультативний) об'єкти злочинів [55, с. 102–104].

Враховуючи принципи конструювання КК України, можна зазначити, що законодавець, помістивши норми, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення терористичного акту та за інші злочини терористичної спрямованості в розділ IX „Злочини проти громадської безпеки”, тим самим визначив родовим об'єктом розглядуваних злочинних діянь

громадську безпеку. Однак у доктрині кримінального права України існують доволі різні погляди на цю проблему. Щодо висновків науковців стосовно родового та безпосереднього об'єктів терористичних злочинів, то можна виділити дві основні позиції. Перша група дослідників визначає об'єктом розглядуваних злочинів громадську безпеку, а друга – основи національної безпеки України. Як додаткові об'єкти виділяють різні суспільні відносини та блага, зокрема: власність, життя та здоров'я людей, довкілля тощо.

Першу позицію підтримують М.М. Васілін, Л.М. Демидова, В.В. Драний, В.П. Ємельянов, А.Е. Ізетов, Л.В. Новікова, М.В. Семикін, В.П. Тихий та інші науковці.

Так, В.П. Ємельянов зазначає, що, незважаючи на багатооб'єктність терористичних злочинів, їхнім родовим об'єктом слід визнавати громадську безпеку. Обґрунтовує таку думку науковець, вказуючи три основні складові, таким чином. Якщо визнавати основи національної безпеки України родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5, то відбудеться заміна один одним основного та додаткового об'єкту. Крім того, такі злочини характеризує загальнонебезпечний спосіб вчинення допоміжної дії. Часто об'єкт, на який терористи посягають шляхом посягання на громадську безпеку, неможливо порівнювати за важливістю з громадською безпекою, при цьому найтяжчі наслідки настають в результаті посягання на останню, а основному об'єкту злочину шкода не завдається. В.П. Ємельянов наголошує: „включення складу тероризму не в розділ про злочини проти громадської безпеки, а в якийсь інший, що містить склади злочинів проти держави або проти миру та безпеки людства, призводить до того, що за основу беруться не найбільш типові випадки актів тероризму, а навпаки, найбільш тяжкі форми його прояву, в результаті чого викривляється та штучно підвищується ступінь громадської небезпеки тих актів тероризму, які насправді не були спрямовані ані проти основ державності, ані проти міжнародного правопорядку” [30, с. 350].

На наше переконання, слід дослухатися до думки поважного вченого,

який присвятив значну кількість наукових праць дослідженню тероризму. Дійсно, тероризм може створювати й зовнішню загрозу для держави, але це не є його основною сутністю.

Досліджуючи проблеми родового об'єкту терористичних злочинів, В.П. Тихий наголошує, що це є злочини саме проти громадської безпеки [79, с. 51]. Такої ж думки дотримується М.М. Васілін. Дослідник зазначає, що родовим об'єктом таких злочинів є громадська безпека як стан суспільних відносин, за яких забезпечується захищеність суспільства від загально небезпечних злочинних посягань, а безпосереднім об'єктом виступає певна частина громадської безпеки, тобто такий стан суспільних відносин, за якого забезпечується захист окремої особи, суспільства та держави від терористичних актів [19, с. 12; 17, 18]. Тут же можна згадати і про безпеку юридичних осіб, докільля, авторитету державних органів тощо. Крім того, якщо таким чином розглядати окремі частини громадської безпеки, постає необхідність, спочатку, визначити поняття та юридичну природу останньої, особливо стосовно можливості включення до поняття „громадська безпека” категорії „захист держави”.

Розглядаючи проблеми злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України, А.Е. Ізетов вказує його основним безпосереднім об'єктом громадську безпеку як стан захищеності різноманітних сфер життєдіяльності людей. Як додаткові об'єкти називаються життя та здоров'я особи, честь, гідність, особиста свобода людини, її права і свободи та ін. [42, с. 116; 41]. З іншого боку, виникає необхідність уточнити які саме додаткові об'єкти: обов'язкові чи факультативні? Адже, якщо звернутися до змісту ч. 1 ст. 258 КК України, то виникають сумніви стосовно того, що життя та здоров'я особи можуть виступати як додаткові обов'язкові об'єкти.

Науковець М.В. Семикін, досліджуючи проблеми кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації, вказує основним безпосереднім об'єктом цього, а, відповідно, і інших злочинів терористичної спрямованості, громадську безпеку. Також

М.В. Семикін визначає злочин „терористичний акт” як складне та багатооб’єктне діяння, „стрижнем” якого виступає спрямованість на залякування населення, де порушення громадської безпеки є допоміжною дією для досягнення кінцевої мети терористами [74, с. 12].

У дисертаційному дослідженні „Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму” Л.В. Новікова як основний безпосередній об’єкт злочинів терористичної спрямованості розглядає громадську безпеку, оскільки обов’язковим і невід’ємним атрибутом цих злочинів є залякування населення. Також науковець основні об’єкти таких злочинів пропонує визначати в залежності від кінцевих цілей терористів. З одного боку, Л.В. Новікова визнає громадську безпеку „стрижневим (наскрізним) об’єктом, який разом з особливостями об’єктивної та суб’єктивної сторони діяння дозволяє об’єднати їх в єдину категорію злочинів терористичної спрямованості”, а з іншого наголошує на тому, що це є не основний, а додатковий об’єкт допоміжної дії, спрямованої на залякування населення [65, с. 12–13]. Хоча, на нашу думку, якщо розглядати громадську безпеку як об’єкт терористичних злочинів, то не через їх спрямованість на залякування населення, а через створення небезпеки для життя чи здоров’я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

Також, посвятивши свою наукову роботу дослідженню проблем відповідальності за фінансування тероризму, В.В. Драний окреслює загальний, родовий, основний безпосередній та додатковий факультативний об’єкти терористичних злочинів. Так, до загального об’єкту науковець відносить: „суспільні відносини із забезпечення прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку, громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, миру та безпеки людства” [28, с. 11]. З іншого боку, а чи є взагалі необхідність визначати загальний об’єкт для окремого виду злочинів? Досліджуючи проблеми об’єкта злочину, наприклад, П.С. Матишевський зазначає: „для включення так званого загального об’єкта у вертикальну класифікацію об’єктів злочину не існує жодних підстав, адже

загальним об'єктом є сукупність того, що охороняється кримінальним законом (права та свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний лад України тощо), яка, звісно, не може бути елементом складу злочину" [57, с. 74]. Тому про загальний об'єкт можна говорити лише на рівні об'єкта кримінальноправової охорони.

Як родовий об'єкт розглядуваних злочинів В.В. Драний вказує „суспільні відносини у сфері забезпечення стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримки достатнього рівня такої захищеності для нормального їхнього функціонування" [28, с. 11]. А основним безпосереднім об'єктом терористичних злочинів, на думку науковця, є „суспільні відносини, які забезпечують стан безпеки правоохоронних інтересів невизначеного кола осіб від матеріального або фінансового забезпечення можливості використання проти них джерел загальної небезпеки" [28, с. 11]. Подібними визначеннями, зазвичай, у науці кримінального права характеризують саме таку правову категорію, як „громадська безпека”.

Визначає також автор і додатковий факультативний об'єкт терористичних злочинів, а саме: життя, здоров'я окремих осіб; їхня власність; нормальну роботу державного апарату та органів правосуддя [28, с. 11].

Дослідник Л.М. Демидова називає об'єктом терористичних злочинів громадську безпеку, зазначаючи, що це є різновид національної безпеки України [27, с. 86]. Не можна не відмітити, що терористичний акт та злочини терористичної спрямованості, враховуючи характер вчинення суспільно небезпечних дій терористами, дійсно можуть посягати і на національну безпеку держави. Але наведені погляди поважних науковців зумовлюють необхідність, перш за все, визначитись з поняттям „громадська безпека”.

Слід зазначити, термін „безпека”, хоч і не розкривається кримінальним законодавством, але використовується у КК України в процесі визначення об'єктів деяких злочинів передбачених Особливою частиною КК. Так,

використовуються поняття: національна безпека, громадська безпека, безпека виробництва, безпека руху та експлуатації транспорту, безпека людства.

Щодо формулювання поняття „громадська безпека”, то науковці так і не дійшли загальної згоди з цього питання, також як і стосовно поняття „безпека”, яке визначається по-різному. Але в першу чергу науковцями увага звертається на той факт, що „безпека, як така, за своєю юридичною природою являє собою стан врегулювання правом суспільних відносин, що виникають з приводу реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, адекватно чинникам та умовам потенційних і реальних загроз, створених: протиправними діями, шкідливими подіями (явищами) техногенного, природного, соціального характеру, наслідками шкідливих подій (явищ)” [16, с. 70].

Також цей термін визначається як „соціальне явище з усіма притаманними йому властивостями, що сприймається як істотно важливе соціальне благо, для збереження і підтримки якого держава та суспільство здійснюють усебічні заходи” [47, с.36]. Тобто безпека розцінюється як відсутність загроз.

У академічному тлумачному словнику української мови „безпека” характеризується як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує.

У вітчизняному законодавстві проблеми охорони суспільних відносин від суспільно небезпечних загроз охороняються рядом законодавчих актів, серед яких можна назвати: Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 08.02.1995 р., Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки” від 18.01.2001 р., Закон України „Про національну безпеку України” від 5 липня 2018 р.

Ще у Законі України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 08.02.1995 р. визначається поняття, хоч і не громадської безпеки, але безпеки радіаційної, яка є, можна сказати, складовою останньої. Відповідно до ст. 1 цього нормативного акту радіаційна безпека – це дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та

навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки [35]. Тож даний Закон встановлює пріоритет охорони безпеки людини та навколишнього природного середовища, а також прав та обов'язків громадян у сфері використання ядерної енергії.

У Законі України „Про об'єкти підвищеної небезпеки” визначається поняття „об'єкту підвищеної небезпеки” (ст. 1). Цей термін характеризується наступним чином: об'єкт підвищеної небезпеки, тобто об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що, відповідно до закону, є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру [36].

До прийняття Закону України „Про національну безпеку України” від 5 липня 2018 р. діяв Закон України „Про основи національної безпеки України” який розкривав поняття „національна безпека” як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та

енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних і водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та в інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам (загрозами національної безпеки є наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України) [38].

Відповідно до Закону України „Про національну безпеку України” (ст. 1) національною безпекою України є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9). Державна безпека характеризується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (п. 4) [38]. Визначається Законом і поняття „громадська безпека і порядок”. Під ними мається на увазі захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації та захисту національних інтересів від впливу загроз (п. 3) [38].

Характеризуючи поняття „громадська безпека” деякі з дослідників, в першу чергу, звертають увагу на захищеність таких індивідуальних людських цінностей як життя, здоров'я, власності, безпека довкілля, нормальна діяльність підприємств, установ та організацій, зазначаючи, що громадська безпека – це стан захищеності наведених цінностей від загально-небезпечних посягань [55, с. 231]. Дехто визначає це поняття як рівень захищеності будь-якого суб'єкта від тих або інших загроз, внаслідок впливу яких йому (суб'єкту) може бути нанесений певний збиток [56, с. 38]. Логічно припустити, що тут під поняттям „суб'єкт” мається на увазі будь-яка як фізична так і юридична особа, а

зазначений рівень безпеки має забезпечуватися державою. Але, зазначаючи про спричинення збитку автор не враховує того факту, що суспільно-небезпечні посягання, які ставлять під загрозу громадську безпеку, можуть спричинити не тільки „збиток”, але і іншу шкоду, наприклад життю, здоров’ю, власності особи тощо.

Розглядуване поняття характеризують як певну „загальну захищеність”, що представляється дещо абстрактним. Наприклад, Ю.С. Небеський визначає громадську безпеку наступним чином: „це загальна захищеність, що відповідає інтересам суспільства і громадян, стан суспільних відносин, що запобігає загрозі спричинення шкоди й забезпечує тим самим їхнє нормальне функціонування” [64, с. 20].

Також, під громадською безпекою розуміють суспільні відносини, що створюються для захисту життя та здоров’я невизначеної кількості людей і безпечного використання джерел підвищеної небезпеки [45, с. 318]. Тобто це – безпека всіх і кожного – будь-якої особи, громадянина, а враховуючи, наприклад, об’єктивну сторону такого злочину проти громадської безпеки як бандитизм, – це також безпечне існування та діяльність юридичних осіб (безпека суспільства в цілому). Крім того, злочини проти громадської безпеки посягають на життя та здоров’я невизначеного кола осіб, їх власність.

Дехто з науковців вважає, що основною ознакою громадської безпеки є певний внутрішній стан, не звертаючи увагу на можливу зовнішню загрозу. Так, І.В. Іваненко характеризує розглядуваний термін як такий внутрішній стан речей у певному суспільстві (державі), коли кожен його представник має право і може самостійно або за допомогою держави реалізовувати свої гарантовані конституційні, природні та інші права і свободи (на безпеку, на недоторканність тощо) за умови відсутності чинників, що впливають з діяльності інших членів суспільства, зважаючи на їхнє спільне суспільне співжиття, що перешкоджали б йому це робити, шкодили б його законним інтересам і ставили б їх під загрозу власне своїм існуванням чи проявами [43, с. 6].

Така позиція дещо звужує поняття громадської безпеки. Так, якщо характеризувати родовий об'єкт злочинів терористичної спрямованості, то можна зазначити, що тероризм може бути як внутрішньою так і зовнішньою загрозою. Вчинення терористичного акту є, так би мовити, „фінальним акордом” терористичної діяльності. Щоб не вчинювалось: втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму – всі ці злочинні дії врешті-решт спрямовані до однієї мети (одного результату) – вчинення терористичного акту. В свою чергу, терористичний акт – це складова тероризму, яким, відповідно до ст. 1 Розділу 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” №638-IV від 20 березня 2003 р. є суспільно небезпечна діяльність, що полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [34].

Тож, виходячи з зазначеного вище, громадську безпеку, на нашу думку можна визначити наступним чином – це стан захищеності загальнолюдських цінностей від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечується державою, та наявність у кожного представника суспільства можливості самостійно або за допомогою держави реалізовувати свої гарантовані конституційні, природні та інші права і свободи [6, с. 113].

Друга точка зору, відповідно до якої терористичні злочини є злочинами проти основ національної безпеки України, також підтримується у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Наприклад науковець О.В. Шамара вважає, що злочини, передбачені ст. 258 – 258-5 КК України, спрямовані проти основ національної безпеки України оскільки вони є „суспільно небезпечними діяннями, які посягають на пріоритетні національні інтереси України, відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу,

його потребу в гідних, безпечних, умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення та засоби їх задоволення, закріплені в Законі України” [84, с. 243]. Хоча, на нашу думку, якщо саме такий зміст вкладати в юридичну природу терористичних злочинів, то відбувається підміна понять, а вказані злочини набувають ознак таких злочинних діянь, як, наприклад: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); диверсія (ст. 113 КК України).

Дослідники Р.І. Брящей та О.М. Чорний також родовим об’єктом терористичних злочинів визнають основ національної безпеки України. Більш того, вбачають за необхідне помістити їх у розділі I Особливої частини КК України „Злочини проти основ національної безпеки України”. А вже основним безпосереднім об’єктом цих злочинів вказують громадську безпеку в частині захищеності суспільства від вчинення терористичних актів [16, с. 75].

Є і інші погляди на розглядувану проблему. Наприклад, В.С. Канцер, підтримуючи позицію, згідно з якою терористичні злочини є злочинами багатооб’єктними, визначає два їх об’єкти посягань: 1) об’єкт безпосереднього впливу (заякування), тобто окрема людина, група людей чи будь-який матеріальний об’єкт; 2) об’єкт управління – суспільні відносини [45, с. 507]. І.М. Рижов зазначає, що тероризм має подвійний об’єкт: безпосередній (жертву терористичного акту) та опосередкований (жертву психологічного впливу) [73, с. 319]. О.М. Костенко визначає об’єктом посягання при вчиненні терористичного акту безпеку волі людей, можливість її вільного виявлення, зокрема і тоді, коли люди виконують певні публічні функції в державних або недержавних інститутах [49, с. 180; 50].

Якщо звернутися до визначення поняття „тероризм”, яке дається в Законі України „Про боротьбу з тероризмом”, то можна відзначити, що тероризм передбачає вчинення таких активних дій (які полягають у застосуванні насильства та спрямовані на досягнення вказаних цілей) як: захоплення

заручників; підпал; убивство; тортури; залякування населення та органів влади; інші посягання на життя чи здоров'я людей; погрози вчинення злочинних дій.

Терористичний же акт представляє собою застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [51].

Отже вчинення злочину „Терористичний акт” полягає у наступному: незаконному застосуванні зброї; вчиненні вибуху або підпалу; вчиненні дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини чи небезпеку заподіяння значної майнової шкоди; вчинення дій, які створювали небезпеку настання тяжких наслідків; погроза вчинення зазначених дій [51]. Особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинене у разі, якщо такі дії було спрямовано на досягнення мети, безпосередньо визначеної законодавцем, а саме: „порушення громадської безпеки; залякування населення; провокація воєнного конфлікту; провокація міжнародного ускладнення; вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста)” [51].

А отже, злочини терористичної спрямованості та ті, що пов'язані з тероризмом (чи будь-яка терористична діяльність в цілому), посягають на такі суспільні цінності як: життя; здоров'я; фізична та психічна недоторканість особи; її права, свободи, власність; воля, честь та гідність особи; внутрішня і

зовнішня безпека суспільства; система державного управління; конституційний устрій України; мир та безпека людства; нормальна робота органів правосуддя. Все це охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини охоплюються поняттями „громадська безпека”, „національна безпека України”, „державна безпека”. На такі цінності може здійснюватися як посягання у межах держави шляхом вчинення суспільно небезпечних терористичних діянь, так і зовнішнє, таке, яке ми бачимо зараз на Сході України.

Терористичний акт та злочини терористичної спрямованості є багатооб’єктними злочинами, і охопити в рамках родового об’єкту злочину всі суспільні відносини та всі блага на які здійснюються посягання під час їх вчинення, не можливо. В першу чергу вчинення терористичного акту полягає у створенні небезпеки для життя чи здоров’я людини або заподіянні значної майнової шкоди чи настанні інших тяжких наслідків. Дані суспільні відносини, в більшому ступені, охоплюються поняттями „громадська безпека”. Тож, громадську безпеку слід визнавати родовим (також як і безпосереднім) об’єктом тероризму, а, відповідно, і злочинів терористичної спрямованості.

Крім родового та безпосереднього об’єкту злочини можуть також характеризуватися об’єктами безпосередніми додатковими (обов’язковими та/або факультативними).

Під додатковим обов’язковим об’єктом злочину в науці кримінального права розуміються ті суспільні відносини, які не входять у структуру родового об’єкту даного злочину, а передбачені в інших розділах Особливої частини КК України. Під додатковим факультативним – суспільні відносини, які не входять в структуру родового об’єкту даного злочину, і яким шкода спричиняється не у всіх випадках його вчинення [65, с. 71–72] (створюється загроза спричинення такої шкоди).

Безпосереднім об’єктом терористичних злочинів виступають суспільні відносини, які порушуються в конкретній сфері. На що ж посягають ці злочини? Яким охоронюваним законом про кримінальну відповідальність

суспільним відносинам спричинюється шкода в першу чергу? Беззаперечно, що окреслення додаткових об'єктів злочинів терористичної спрямованості прямо залежить від визначення додаткового об'єкту злочину „терористичний акт”, який виступає кінцевим „акордом” терористичної діяльності [9, с. 129].

Більш ефективному визначенню об'єкта злочину сприяє, найчастіше, дослідження його об'єктивної сторони. Так, наприклад, такий злочин як грабіж посягає, в першу чергу, на відносини власності, що і є його родовим та безпосереднім об'єктом. Але, це злочинне діяння вчинюється шляхом відкритого викрадення чужого майна. При цьому, грабіж може бути як не насильницьким (ч. 1 ст. 186) так і насильницьким (ч. 2 ст. 186). В останньому випадку до потерпілого застосовується насильство, яке не є небезпечним для його життя чи здоров'я, або погроза застосування такого насильства. Тож додатковим факультативним об'єктом грабежу може бути фізична або психічна недоторканність потерпілої особи. Отже, задля більш ефективного визначення додаткового об'єкту злочину „терористичний акт”, необхідно коротко охарактеризувати його об'єктивну сторону (більш детальне дослідження якої проводиться у підрозділі 2.2. дисертаційного дослідження).

Об'єктивна сторона терористичного акту виражається в чотирьох формах: 1) застосування зброї; 2) вчинення вибуху; 3) вчинення підпалу чи інших дій; 4) погроза вчинення зазначених дій.

Такі дії спрямовано не проти конкретної особи, а проти безпеки невизначеного кола осіб, тож загрожують громадській безпеці. Отже, безпосереднім об'єктом злочину „Терористичний акт” є сукупність суспільних відносин у сфері убезпечення громадськості від терористичних проявів та загроз (громадська безпека).

Об'єктивна сторона терористичного акту може бути реалізована тільки шляхом активних дій, які, при цьому, створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків. Частина 2 ст. 258 КК України передбачає можливість настання тяжких наслідків в результаті вчинення дій, зазначених в диспозиції

даної норми. Якщо ж дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, призвели до загибелі людини – то це особливо кваліфікований склад злочину терористичний акт (ч. 3 ст. 258).

Основний склад злочину терористичний акт передбачає лише можливість (створення небезпеки) настання суспільно небезпечних наслідків для: життя, здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків. При цьому як тероризм у цілому, так і окремі терористичні акти створюють стан страху та викликають відчуття незахищеності в суспільстві. Також залежно від фактичного способу вчинення терористичного акту, цей злочин може зазіхати на таке благо як безпека довкілля (наприклад: вчинення бомбового тероризму або з використанням радіоактивної зброї). Крім того, під час визначення додаткового об'єкту слід врахувати мету вчинення цього злочину – порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного.

Отже, виходячи з зазначеного, як додатковий обов'язковий об'єкт терористичного акту необхідно вказати, на нашу думку, психічну недоторканність особи (осіб), під якою розуміється примусовий нефізичний вплив на волю і свідомість людини шляхом погрози. Такі ж охоронювані законом про кримінальну відповідальність блага як: життя, здоров'я, фізична недоторканість особи, її права, свободи, воля, честь, гідність та власність, а також внутрішня і зовнішня безпека суспільства, довкілля, система державного управління, конституційний устрій України, мир та безпека людства, нормальна робота органів правосуддя можуть виступати як додатковий факультативний об'єкт злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 КК України.

Але обов'язковий елемент складу злочину „об'єкт” необхідно відмежовувати від факультативного елемента – предмету злочину. В теорії

кримінального права предмет злочину часто розглядається як елемент об'єкта посягання, впливаючи на який особа порушує або намагається порушити суспільні відносини у певній сфері [52, с. 50]. Як правило, предметом злочину виступають певні речі. Встановлення предмету злочину має велике значення не тільки під час конструювання правової норми, але й при кваліфікації вчиненого злочину та призначенні покарання за вчинене.

У деяких складах злочинів даний елемент складу передбачено як обов'язкову ознаку. Такі злочини називаються предметними. Однак, склади злочинів відрізняються способом означення законодавцем їх предмету. Так, предмет злочину може: чітко безпосередньо зазначатися в самому законі (назві або диспозиції статті); впливати зі змісту диспозиції кримінально-правової норми; визначатися іншими нормативними актами.

Серед злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 КК України до предметних можна віднести фінансування тероризму (ст. 258-5). Дослідженню цього злочину, зокрема і його предмету, присвятили свої дисертаційні роботи Л.В. Новікова та В.В. Драний.

Описуючи предмет фінансування тероризму Л.В. Новікова зазначає, що ним є: 1) гроші; 2) інші грошові засоби (фінансові активи); 3) майно та інші матеріальні активи; 4) нематеріальні активи [65, с. 4].

Як предмет злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України, В.В. Драний вказує: 1) кошти (національна або іноземна валюта); 2) майно (у тому числі цінні папери); 3) майнові права. Також науковець наголошує, що немайнові права не можуть бути предметом цього злочину [65, с. 7]. З цим слід погодитись, оскільки термін „фінансування” (фінансувати) відповідно до тлумачного словника української мови означає – забезпечувати коштами, фінансами кого-, що-небудь.

Розмір предмету фінансування тероризму відповідно до ч. 1 ст. 258-5 КК України не встановлений. Він визначається судом в кожному випадку окремо, в залежності від конкретних обставин справи.

Для того щоб з'ясувати що ж виступає предметом даного злочину

необхідно звернутися до Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 25 від 2003 р. відповідно ст. 1 якого фінансування тероризму – це надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково: 1) для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією; 2) для організації, підготовки і вчинення окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби здійснення таких дій [34].

Законодавець, характеризуючи фінансування тероризму, оперує поняттям „активи”, не враховуючи понятійної бази. Цей термін, зазвичай, використовується в економічних науках. У енциклопедіях з економіки надається наступне визначення поняттю „актив”. Активи (лат. *activus* – дійсний) – сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належить підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення в цінні папери, патенти, авторські права тощо), в які вкладено кошти власників та інших осіб [39, с. 14]. Наприклад, такі категорії як: результати інтелектуальної власності, патенти та авторські права ніяк не можуть бути предметами, призначеними для фінансування тероризму. Надання таких нематеріальних активів, скоріше, слід вважати сприянням тероризму (ст. 258-4 КК Сприяння вчиненню терористичного акту). Між тим, існує термін „ліквідні активи”, тобто – готівка, золото, залишки грошових засобів до запитання на рахунках, депозити терміном до одного календарного місяця, цінні папери, комерційні векселі та інші засоби, які легко реалізуються.

Отже, характеризуючи поняття „фінансування тероризму” було б більш правильним використовувати терміни „ліквідний актив” або „валютні цінності” [10, с. 76].

Тобто, відповідно до зазначеного, предметом злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України можуть виступати, перш за все, кошти (валютні цінності). В свою чергу, категорія „кошти” охоплюється поняттям „фінансові активи”, яке визначається Законом України від 12.07.2001 № 2664-III „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. Відповідно до п. 4 ст. 1 цього нормативного акту фінансові активи – це кошти, цінні папери, боргові зобов’язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів [33].

Відповідно до п. 1 ст. 4 Митного кодексу України (далі – МК України) під валютними цінностями розуміється: 1) валюта України – грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет та в інших формах, які перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу [58].

Тобто це: 1) національна валюта; 2) іноземна валюта, а саме – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, які перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу; 3) платіжні документи та цінні папери [58] (у тому випадку, якщо вони виражені у валюті України, в іноземній валюті або банківських металах); 4) банківські метали, тобто золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів [58] (якщо ці предмети можна реалізувати, отримавши кошти, які будуть використані для вчинення терористичного акту або іншого злочину терористичної спрямованості).

Також об’єктивна сторона „Фінансування тероризму” може виражатися у вчиненні дій з метою матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації) чи іншої терористичної діяльності. Тобто це –

забезпечення матеріальними цінностями, іншою мовою – майном.

Можна навести визначення поняття „майно”, яке дається у ППВС України „Про судову практику у справах про корисливі злочини проти приватної власності”. Майно – це: житлові будинки, квартири, предмети домашнього господарства, продуктивна й робоча худоба, засоби виробництва, виготовлена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого й виробничого характеру [69, с. 132]. Тож грошові кошти охоплюються поняттям „майно”.

Відповідно ж до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) майном як особливим об’єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов’язки. Майнові права є неспоживною річчю та визнаються речовими правами (ст. 190) [83].

У свою чергу, речі можуть бути рухомими та нерухомими. До нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об’єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення (ст. 181 ЦК України) [83].

Також, слід зазначити, що відповідно до Податкового кодексу України під матеріальними активами розуміються основні засоби та оборотні активи у будь-якому вигляді (включаючи електричну, теплову та іншу енергію, газ, воду), що не є коштами, цінними паперами, деривативами і нематеріальними активами (14.1.111). Не можна не погодитись з Л.В. Новиковою у тій частині, що надання терористам електричної, теплової та іншої енергії, а також газу або води також можна визнавати фінансуванням.

Отже, предметом злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України можуть бути фінанси та матеріальні блага, речі матеріального характеру (все те, за рахунок чого можна щось оплатити та (або) придбати), зокрема й реалізувавши майнові права. Це може бути майно, рухоме або нерухоме, фінансові активи в тому числі кошти (валютні цінності), матеріальні та ліквідні активи, а також право на майно [5, с. 73].

2.2. Об'єктивна сторона терористичних злочинів

Одним із найважливіших обов'язкових елементів складу будь-якого злочину є його об'єктивна сторона, яка характеризує зовнішню сторону злочинного діяння. Особлива увага та значущість цього елемента складу злочину полягає в тому, що на практиці правоохоронні органи першочергово сприймають саме зовнішню сторону злочину. Об'єктивна сторона злочину – це той його елемент, який найбільш безпосередньо виявляється при вчиненні злочину [63, с. 90].

У попередніх підрозділах ми визначили терористичний акт як „центральный” злочин терористичної діяльності, а фактично – її кінцевий результат. Тож дослідження об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 КК України доцільно починати з характеристики об'єктивної сторони саме цього злочинного діяння.

Як вже зазначалося, об'єктивна сторона терористичного акту виражається у вчиненні таких дій як: незаконне застосування зброї; вчинення вибуху; вчинення підпалу; вчинення дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини; вчинення дій, які створювали небезпеку заподіяння значної майнової шкоди; вчинення дій, які створювали небезпеку настання тяжких наслідків; погроза вчинення зазначених дій. Однак, об'єктивна сторона цього злочину охоплює не всі загальнонебезпечні дії, а лише ті, що вчинюються відкрито, демонстративно та з метою досягнення терористичних цілей.

Задля ефективної характеристики об'єктивної сторони злочину „терористичний акт”, виникає необхідність визначитись з поняттям „зброя”, яка застосовується під час його вчинення. Але постає певна проблема, оскільки як у вітчизняному законодавстві так і в юридичній літературі немає загального чіткого визначення цього поняття. На сьогоднішній день Україна залишається єдиною державою в Європі, яка не так і не прийняла Закон про зброю.

Відповідно до військової енциклопедії зброя – це прилади та засоби, які

застосовуються в озброєній боротьбі для поразки та знищення противника [76, с. 124].

А у Постанові Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВС України) №15 „Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” від 26.12.2003 р. зброєю визнаються предмети, призначені для ураження живої цілі [71]. Така зброя може бути як вогнепальною (в тому числі гладкоствольною), так і холодною (п. 13).

У ППВС України №3 від 26.04.2002 р. „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” вказується, що характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їхнє призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. При цьому вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом (п. 3) [70].

Відповідно до п. 4 зазначеного ППВС України до вогнепальної зброї належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини, а також – гладкоствольна мисливська зброя. А до холодної зброї відносять предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою (п. 8) [70].

Тобто надається більш широке визначення розглядуваному поняттю, враховуючи не тільки спосіб нанесення ураження, але й спосіб виготовлення такої зброї.

Якщо проаналізувати наведені нормативні акти та визначення зброї,

зазначені у них, то можна виділити кілька основних ознак такої зброї, зокрема і такої, що використовується при вчиненні терористичного акту.

По-перше – зброя є певним пристроєм, та може бути як вогнепальною (в тому числі гладкоствольною), так і холодною, незалежно від призначення, конструкції, способу виготовлення та способу нанесення ураження. По-друге – зброя має бути спеціально виготовлена, конструктивно призначена, пристосована, та технічно придатна для ураження живої чи іншої цілі, а також знищення чи пошкодження оточуючого середовища. По-третє – такий пристрій не повинен мати іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення.

Під застосуванням зброї необхідно розуміти використання її вражаючих властивостей проти життя, здоров'я особи (осіб), майна, довкілля з метою досягнення злочинних (терористичних) цілей. Тобто це може бути здійснення прицільних пострілів, хаотична стрільба в місцях перебування людей, заподіяння ударів холодною зброєю тощо.

Також, вчинення терористичного акту може полягати у здійсненні вибуху, що означає використання особою (терористом) вибухового пристрою. Таке використання слід відмежовувати від „застосування зброї”. У п. 7 ППВС України „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” надається визначення поняття „вибухові пристрої”, під якими розуміються саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені й за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи суттєву матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [70].

Вибух, також як і зброя, яку може використати терорист у процесі

вчинення терористичного акту, а то і в більшій мірі, створює небезпеку для життя та здоров'я людей, їх майна, довкілля тощо. Тож, на нашу думку, у диспозиції ст. 258 КК України замість „вчинення вибуху” доцільніше використовувати поняття „застосування вибухових речовин або пристроїв”, оскільки вчинення зазначених дій хоч і представляє значну потенціальну небезпеку для людей, їх майна, оточуючого середовища, але таке застосування може не призвести до вибуху.

Підпал при вчиненні терористичного акту, виражається в навмисному вчиненні пожежі, тобто сильного полум'я, яке безконтрольно знищує будівлі, споруди, лісові масиви, будь-яке рухоме чи нерухоме майно тощо, загрожує екологічній безпеці та може стати причиною загибелі людей, становити небезпеку для їх здоров'я, може завдати значної майнової шкоди чи спричинити настання інших тяжких наслідків.

Під іншими діями, які створювали небезпеку, слід розуміти вчинки, здійснені будь-яким загально небезпечним способом, внаслідок яких виникала реальна загроза для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків: у вигляді смерті хоча б однієї людини, чи завдання тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження майна, будівель, споруд, приміщень, житлових будинків, установ, підприємств, перерви руху транспортних засобів тощо.

Як вказує А.В. Форос, до таких дій належать використання газів, отрут (тут слід уточнити – не просто отрут, а будь-яких отруйних речовин), затоплення, обвали, руйнування будівель, будинків, споруд, шляхів і засобів сполучення, пошкодження об'єктів довкілля та інші [82, с. 121].

Але, як слушно зазначає О.О. Книженко: „законодавець не дає вичерпного переліку дій, які б могли бути оцінені як терористичний акт, він лише вказує на їхню ознаку – вони мають створювати небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків” [46, с. 93].

Але це і не дивно. Видів таких небезпечних дій може бути безліч. Тож

основною ознакою вчинення інших дій, які створювали небезпеку має виступати наявність реальної загрози: життю, здоров'ю людини, заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків внаслідок дій, вчинених терористом (терористами).

Погрозою вчинення всіх зазначених вище суспільно небезпечних дій є повідомлення (публічне або здійснене відносно органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, службових осіб цих органів, об'єднань громадян, юридичних осіб чи їх представників), про намір вчинити терористичний акт, а також вчинення дій, які свідчать про серйозність і реальність такого наміру.

Поняття „значна майнова шкода” та „тяжкі наслідки” є оціночним, яке визначається судом в кожному конкретному випадку окремо. Найбільш тяжкими наслідками, у будь-якому випадку, є загибель людей (хоча б однієї людини), чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Але ж ч. 1 ст. 258 передбачає лише створення небезпеки для життя чи здоров'я людини. Тож під іншими тяжкими наслідками можна розуміти, наприклад: масові захворювання людей, масові знищення тваринного або рослинного світу, екологічну катастрофу тощо.

Досліджуваний злочин вважається закінченим з моменту вчинення вищевказаних дій. Склади злочину, передбачені ч. 2 ст. 258 КК України, який передбачає заподіяння у процесі вчинення терористичного акту значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків та ч. 3, що передбачає настання кримінальної відповідальності у випадку, якщо дії, зазначені у ч. 1 або ч. 2 розглядуваної норми призвели до загибелі людини, є матеріальним. Про кримінальну відповідальність можна вести мову лише у разі настання реальних суспільно небезпечних наслідків або ж наявності реальної погрози їх настання.

Розглядаючи злочини, передбачені ст.ст. 258-1 – 258-5 (злочинів терористичної спрямованості) як спеціальні форми співучасті, як діяння, які сприяють тероризму у цілому та спрямовані на реалізацію єдиної мети – вчинення терористичного акту, зазначимо що таке сприяння може

здійснюватись відносно будь-якої дії з передбачених ст. 258 КК України.

Одним зі злочинів терористичної спрямованості є втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України). Відповідно до зазначеної норми даний злочин виражається у втягненні особи у вчинення терористичного акту або примушуванні до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства [51]. Тобто об'єктивна сторона даного злочину характеризується вчиненням двох альтернативних видів дій:

- 1) втягнення особи у вчинення терористичного акту;
- 2) примушування до вчинення терористичного акту.

І та, й інша форми реалізації об'єктивної сторони мають вчинюватись певним, визначеним законом, чином. Такі дії повинні бути пов'язані з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням насильства, або погрозою його застосування.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є протиправне суспільно небезпечне діяння. Втягнення у вчинення терористичного акту вчинюється лише шляхом активних дій. Наслідки даного злочину знаходяться поза межами його складу.

Активні дії при вчиненні злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України, полягають у спонуканні особи до участі в терористичному акті. Якщо злочин вчиняється у формі втягнення особи у вчинення терористичного акту, то як наслідок у такої особи виникає бажання вчинити дії, передбачені у ст. 258 КК України за власною волею. Таке втягнення полягає у впливі на свідомість конкретної особи будь-яким чином: переконування, умовляння, умови (за значенням „умовити”), підкуп, використання особистих низьких почуттів особи, яку схиляють, зокрема – розпалювання почуття помсти, заздрощів, інших низьких спонукань.

Розглядаючи це питання А.Е. Ізетов до способів втягнення у вчинення терористичного акту, відносив: прохання, умовляння, переконання, обіцянки, збудження низьких почуттів, шантаж, обман, пропаганду, підкуп тощо [42,

с. 83]. З іншого боку, часто обіцянки саме супроводжують переконання та прохання, а пропаганда, більшою мірою, характеризує такі злочини як публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2) та сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4) (якщо цей злочин вчинено у формі вербування).

Переконування (умовляння) – (за значенням переконувати), означає доводити що-небудь комусь, змушувати кого-небудь повірити у щось, погодитися з ким-, чим-небудь. Наприклад, повірити в необхідність, доцільність, вигідність вчинити терористичний акт.

Підкуп, означає надання, пропозицію або обіцянку надання особі матеріальної вигоди у разі вчинення нею злочину (терористичного акту) [61, с. 855].

Примушування до вчинення терористичного акту означає вимагання від іншої особи незалежно від її волі та бажання вчинення терористичного акту чи участі у його вчиненні. Способами примушування є: обман; шантаж; використання уразливого стану особи; фізичне насильство чи погроза його застосування.

Обман – неправдиві слова, вчинки, дії і т. ін. Тобто введення особи в оману щодо певних фактів шляхом повідомлення неправдивих відомостей або неповідомлення відомостей про факти, які мали бути їй повідомлені (замовчування фактів, приховування інформації). Обман може застосовуватись і у разі вчинення цього діяння шляхом переконування особи.

Шантажем є погроза розголошення відомостей, які особа чи її близькі родичі або члени сім'ї бажають зберегти в таємниці або погроза заподіяння іншої шкоди [60, с. 388].

Під „уразливим станом” слід розуміти такий, зумовлений психічними чи фізичними властивостями (особливостями) чи зовнішніми обставинами стан особи, при якому вона позбавлена можливості, повністю або частково, усвідомлювати свої дії чи бездіяльність (або дії винного) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим протиправним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших

обставин. Поняття „уразливий стан” необхідно відрізнити від поняття „безпорадний стан”. Останнє означає ситуацію, коли особа, за своїм психічним або фізичним станом не могла розуміти характеру і значення того, що відбувається або чинити опір. Однак поняттям „безпорадний стан” не охоплюється вкрай несприятливе майнове становище особи та потреба у засобах існування [54, с. 100].

Застосування насильства виражається в нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, позбавленні волі або інших насильницьких діях (зв'язування, обмеження свободи переміщення) [59, с. 94].

Погроза застосування насильства означає погрозу негайно чи в майбутньому застосувати насильство до особи або її близьких родичів. При цьому винний має усвідомлювати, що особа, на яку спрямовано дії щодо втягнення її у вчинення терористичного акту, сприймає погрозу як реальну – таку, яка буде здійснена у разі відмови від вчинення злочину.

Такі дії охоплюються визначенням поняття „підбурювач” (ч. 4 ст. 27 КК України) – підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину [51].

Досліджуючи у своїх наукових працях види співучасників [1; 2], Ю.В. Абакумова виокремлює такі способи підбурювання до вчинення злочину: умовляння, порада, прохання, упрошування, підкуп, наказ, доручення, заклик, погрозу, застосовування фізичного насильства. Отже, втягнення у вчинення злочину може здійснюватися шляхом застосування будь-якого фізичного або психічного тиску (впливу) на особу. Примушування же, вчинюване шляхом використання обману, шантажу, уразливого стану особи, застосування чи погрози застосування насильства також можливо відносити до видів підбурювання до вчинення злочину.

Як слушно зазначає з цього приводу А.Е. Ізетов, „розглядаючи об'єктивну сторону злочину втягнення у вчинення терористичного акту, слід констатувати, що формами втягнення особи є схиляння й примушування.

Способами схиляння (як окремої форми втягнення) є залучення й спонукання, а способами примушування (так само, як формами втягнення) виступають фізичне і психічне насильство” [42, с. 85].

Можна перерахувати багато способі втягнення у вчинення злочину, зокрема тероризму, але законодавець вказав лише деякі зі способів підбурювання (схиляння чи втягнення у злочин), оскільки на законодавчому рівні визначити всі способи здійснення таких дій неможливо.

Закінченим розглядуваний злочин є з моменту вчинення винним вказаних вище дій, незалежно від їхнього результату.

У науці кримінального права існує думка, відповідно до якої злочини терористичної спрямованості можна розцінювати як спеціальний вид співучасті у вчиненні терористичного акту. У попередніх підрозділах нами вже вказувалось на те, що у наукових колах і злочин, передбачений ст. 258-1 КК України, і злочин, передбачений ст. 258-2 „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, здебільшого розглядають як підбурювання до вчинення терористичного акту. Так, В.О. Навроцький зазначає: „оскільки таке підбурювання виділене законодавцем в окрему статтю Особливої частини КК, саме вона і підлягає застосуванню при вчиненні діянь, які становлять втягнення у вчинення терористичного акту, незважаючи на те, що співучасть у терористичному акті є більш небезпечним посяганням” [62, с. 791]. Тобто, якщо винним вчинюються будь-які дії, спрямовані на втягнення особи у вчинення терористичного акту, відповідальність буде наставати відповідно до ст. 258-1, незважаючи на те, що за своєю юридичною природою цей злочин, фактично, є одним з видів співучасті (підбурювання) [7, с. 81]. Ще раз зазначимо – нами використовуються терміни: підбурювання, пособництво, організація, як означення дії, яка є вираженням діяння, чиненого тим чи іншим співучасником, в залежності від його виду (підбурювач, пособник, організатор).

Якщо ж відбувається втягнення особи у вчинення іншого терористичного злочину (терористичної спрямованості, передбачених статтями 258-2 – 258-5, або пов’язаних з тероризмом, наприклад, передбачених статтями 147, 261, 266,

444 КК України), то вчинене слід кваліфікувати як співучасть у злочині за ч. 4 ст. 27 та статтею, яка передбачає відповідальність за відповідний злочин.

Ще як один з видів підбурювання до вчинення терористичного акту, виділеного у окрему правову норму можна вказати злочин, передбачений ст. 258-2 КК України, в якій передбачено кримінальну відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту, розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликам [12].

Суспільна небезпечність публічних закликів до вчинення терористичного акту, як і інших злочинів терористичної спрямованості, полягає у посяганні на основні засади громадської безпеки: життя, здоров'я, власність, систему державного управління тощо. Його особливістю є те, що цей злочин спрямований на широке, невизначене коло осіб. Саме це і є його основною відмінністю від злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України.

Основним способом вчинення злочину, передбаченого ст. 258-2 КК України, є здійснення тим чи іншим способом публічних закликів до вчинення терористичного акту, зокрема і шляхом розповсюдження матеріалів з такими закликами, задля чого реалізується їх виготовлення чи зберігання.

Можна зазначити, що „заклики” є одним із способів підбурювання до вчинення злочину. У КК України не передбачено поняття „підбурювання до злочину”, але відповідно до ч. 4 ст. 27 підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Підбурювач може будь-яким способом схилити особу до вчинення злочину. Перелік таких способів, вказаних у зазначеній нормі, є не вичерпаним, оскільки передбачено схиляння і „іншим чином”. При цьому підбурювання має місце лише у випадку, коли підбурювач умисно схиляє конкретну особу (осіб) до вчинення конкретного злочину (злочинів). У ст. 258-2 КК України якраз і йдеться про схиляння до вчинення конкретного злочину – терористичного акту. Але розцінювати вчинення такого діяння як підбурювання можливо лише у випадках, коли заклики спрямовано не на широке невизначене коло осіб, а на певну групу осіб, що є цілком реальним для

способу вчинення цього злочину. При цьому такі заклики повинні мати публічний характер [12, с. 32].

Підбурювач до вчинення злочину несе кримінальну відповідальність за ч. 4 ст. 27 та тією статтею (частиною статті) Особливої статті КК України, яка передбачає злочин, вчинений виконавцем. Публічні заклики до вчинення терористичного акту, у зв'язку з підвищеною суспільною небезпекою терористичного акту, а, відповідно і всіх інших злочинних діянь, спрямованих на сприяння йому, виділено у окрему статтю КК України. Тож, особа, яка вчинила таке діяння несе кримінальну відповідальність не за співучасть у вчиненні терористичного акту, а за відповідною частиною ст. 258-2 КК України. Але оскільки публічні заклики до вчинення терористичного акту певним чином сприяють вчиненню останнього, то можна зазначити – цей злочин, фактично, посягає на ті ж самі соціальні відносини, цінності і блага, що і терористичний акт. Він ставить під загрозу життя, здоров'я, фізичну та психічну недоторканість людей, їх свободу та власність, внутрішню та зовнішню безпеку суспільства, систему державного управління та інші суспільні блага.

Об'єктивна сторона злочину „Публічні заклики до вчинення терористичного акту” виражається в активній поведінці, яка може полягати у: публічних закликах до вчинення терористичного акту; розповсюдженні матеріалів з такими закликами; виготовленні таких матеріалів; зберіганні їх.

Основною особливістю цього злочину є публічність його вчинення. Заклики до вчинення терористичного акту повинні мати саме публічний характер.

Відповідно до тлумачного словника сучасної української мови поняття „публічний” означає „той, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний”. Під поняттям же „зклик” розуміється „звернення до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло, прохання або вимога розгорнути яку-небудь діяльність чи певним чином поводити себе” [21].

Тобто публічність закликів, для даного злочину, передбачає хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, значного кола осіб (або певної групи чи категорії осіб), в якому висловлюються ідеї, погляди, вимоги щодо вчинення терористичного акту. Це діяння, наприклад, може мати форму переконання населення або якоїсь його частини, що містить „докази” необхідності вчинити саме так, і ніяк інакше. Такі заклики можуть бути спрямовані на те, щоб шляхом поширення подібної суспільно-небезпечної інформації схилити певну (невизначену) кількість осіб до певних дій.

Публічними завжди визнаються заклики, зроблені під час демонстрацій, мітингів, пікетувань, зборів, походів та інших подібних заходів чи акцій. Але, якщо ці заклики звернені до конкретної особи (чи декілька певних осіб, які б могли діяти у співучасті), вони кваліфікуються як підбурювання до вчинення терористичного акту (ч. 4 ст. 27 та ст. 258 КК України).

Злочин в означеній формі є закінченим з моменту висловлення винним відповідного заклику, спрямованого на його сприйняття більш-менш широкою аудиторією.

Під розповсюдженням матеріалів (кількох – два і більше) з закликами до вчинення терористичного акту слід розуміти їх доведення до відома багатьох людей (невизначеної кількості або певного кола) будь-яким способом та на будь-яких носіях інформації (підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках для оголошень, розсилання листів певним групам адресатів, роздавання таких матеріалів під час демонстрацій, мітингів, пікетувань, зборів, розкидування листівок на вулицях тощо).

Щодо злочину, передбаченого ст. 258-2 КК України, то тут матеріали з закликами до вчинення терористичного акту виступають також як засоби вчинення злочину.

Закінченим в цій формі злочин є з моменту, коли хоча б частка вказаних матеріалів потрапила до адресатів (будь-яких людей, або того кола чи групи осіб, на яких було розраховано інформацію, що міститься у

таких матеріалах).

Під поняттям „виготовлення” предмету розглядуваного злочину слід розуміти діяльність винного, внаслідок якої створюється той чи інший предмет матеріального світу, у даному випадку – матеріали, які містять заклики до вчинення терористичного акту. Таким способом вчинення злочину охоплюється як виготовлення оригіналів, тобто авторське створення текстів, сюжетів, ілюстрацій, так і тиражування чи розмноження відповідної продукції шляхом копіювання, сканування чи іншим способом.

У цій формі злочин є закінченим з моменту фактичного створення, з метою розповсюдження, декількох (хоча б двох) примірників, що містять заклики до вчинення терористичного акту.

Зберігання матеріалів з закликами до вчинення терористичного акту, з метою подальшого розповсюдження, означає їх утримання винним у себе, або іншому відомому та доступному йому місці. Винний забезпечує збереження таких матеріалів в цілості, недопущення пошкодження унаслідок дії інших осіб, природних чи технічних факторів тощо.

Закінченим у такій формі злочин є з моменту початку зберігання відповідних матеріалів, тобто коли предмет злочину, передбаченого ст. 258-2 КК України, опинився у винної особи з її особистої згоди або з моменту, коли особа забезпечила відповідне місце знаходження та зберігання цих матеріалів. При цьому, публічні заклики до вчинення терористичного акту є закінченим злочином незалежно від його результативності та досягнення поставленої мети. Сам факт здійснення таких закликів свідчить про закінчений склад злочину.

Кваліфікований склад злочину, передбаченого ст. 258-2 КК України, наявний тоді, коли заклики до вчинення терористичного акту доводяться до людей з використанням засобів масової інформації, тобто за допомогою телебачення, радіо, газет, журналів, через мережу Інтернет чи іншим способом, завдяки чому поширення відповідної інформації набуває масового характеру.

Публічні заклики до вчинення терористичного акту слід відрізнити від

суміжних складів злочинів, таких як:

1. Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК);

2. Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 1 ст. 110 КК);

3. Публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ч. 1 ст. 295);

4. Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ч. 1 ст. 436 КК України).

Дані склади злочинів відрізняються за об'єктом посягання та метою вчинення, адже кінцева мета всіх злочинів терористичної спрямованості – вчинення терористичного акту.

Ще одним злочином терористичної спрямованості є створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України), яка передбачає кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Проте кримінальний закон не дає визначення понять останніх, що викликає дискусію з приводу ознак таких злочинних об'єднань, і, в першу чергу, щодо їх мінімальної кількості.

Як вже зазначалося, створення будь-якої злочинної групи (групової

форми співучасті) практично є приготуванням для вчинення у подальшому конкретних злочинів (нападів, насильницьких злочинів, злочинів проти власності тощо), яке законодавець криміналізував в окремі статті Особливої частини КК України. Відповідно до ст. 14 КК України готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину [51].

Вчинення злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України, як і всіх злочинів терористичної спрямованості, в першу чергу створює умови для реалізації кінцевої форми тероризму – вчинення терористичного акту (актів). Як слушно з цього приводу зазначає М.В. Семикін: „створення терористичної групи чи організації є різновидом тероризму” [74, с. 10].

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 258-3 КК України виражається у вчиненні таких дій: створення терористичної групи чи терористичної організації; керівництво такою групою чи організацією; участі в терористичній групі чи терористичній організації; організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності такої групи чи організації.

Такі дії як створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво нею та участь у такому злочинному угрупованні за своїм змістом практично ідентичні з подібними діяннями, передбаченими статтями 255 та 260 КК України, хоча є й певні відмінності. Тут же можна вести мову і про бандитизм. Хоча у диспозиції ст. 257 і йдеться про організацію озброєної банди, але таке діяння, за своїми суттєвими ознаками, не відрізняється від створення злочинної групи (організації) [8].

Під „створенням”, відносно злочинного діяння, передбаченого ст. 258-3 КК України, слід розуміти будь-які активні дії внаслідок вчинення яких виникає терористична група чи терористична організація. Тобто це може бути підшукування співучасників, розподіл між ними обов'язків, створення плану тощо. Як таке створення слід також розуміти вчинення дій, результатом яких стало надання звичайній організованій групі чи злочинній організації ознак

терористичного угруповання, основною відмінною рисою якого є спеціальна мета – вчинення терористичного акту. В свою чергу, метою терористичного акту є: порушення громадської безпеки; залякування населення; провокація воєнного конфлікту або міжнародного ускладнення; вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного [51]. Також, відповідно до Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 25 від 2003 р. група є терористичною, якщо вона складається з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів [34]. Тобто таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

Терористичною організацією є стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [34]. Терористичну організацію слід вважати утвореною з моменту створення до того не існуючої злочинної організації, яка характеризується всіма зазначеними вище ознаками, або з моменту набуття таких ознак іншим злочинним угрупованням, при наявності спрямованості такої організації на довготривалу злочинну діяльність, яка полягає у здійсненні терористичної діяльності, спрямованої у подальшому на вчинення терористичного акту.

Що ж являють собою ці злочинні угруповання? Задля окреслення їх основних ознак слід звернутися до ст. 28 КК України, яка визначає групові форми співучасті у злочині.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [51].

У ч. 4 ст. 28 КК вказується, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [51].

Якщо проаналізувати зміст наведеного вище, можна дійти висновку, що загальною ознакою, яка властива цим формам співучасті, відповідно до законодавства, є попередня змова (або попередня зорганізованість).

Отже, якщо брати за основу поняття „організована група” та враховувати специфіку терористичної групи, можна визначити такі ознаки останньої: 1) кількісна ознака (три і більше особи, які є учасниками терористичної групи); 2) стійкість; 3) наявність єдиного плану вчинення злочину; 4) розподіл ролей між учасниками; 5) спрямованість на неодноразове вчинення злочину; 6) спрямованість на досягнення єдиного плану, відомого всім учасникам групи; 7) наявність спеціальної мети створення – здійснення терористичних актів.

Зауважимо, що на відміну від визначення організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК України), Закон України „Про боротьбу з тероризмом” передбачив іншу кількісну ознаку для терористичної групи (дві і більше особи).

Виходячи з аналізу ч. 4 ст. 28 КК, ознаками терористичної організації виступають: 1) кількісна ознака (5 або більше осіб); 2) стійкість; 3) ієрархічність; 4) наявність попередньої змови між учасниками про спільну

діяльність для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп; 5) можливість наявності в складі такої організації структурних частин чи підрозділів; 6) мета об'єднання – вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп; 7) наявність спеціальної мети створення такої організації – здійснення терористичної діяльності та/або вчинення терористичних актів.

Проаналізувавши зміст ст. 28 КК України та положення ЗУ „Про боротьбу з тероризмом” стосовно визначення терористичної групи та терористичної організації, можна відзначити, що законодавець наділив вказані терористичні угруповання ознаками, більш притаманними таким організованим формам співучасті як вчинення злочину за попередньою змовою та вчинення злочину організованою групою. В той же час ч. 2 ст. 258 передбачає кримінальну відповідальність за вчинення терористичного акту за попередньою змовою групою осіб.

Зазначений вище Закон серед ознак терористичної групи вказує лише кількісну ознаку – дві й більше особи (що відповідає ознаці вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб) та спеціальну мету – здійснення терористичних актів, що передбачає вчинення декількох – двох та більше терористичних актів, а це, в свою чергу, свідчить про діяльність терористичної групи певний проміжок часу, а відповідно і про її стійкість. Однак „стійкість”, як об'єктивно-суб'єктивна ознака характеризує такі організовані форми співучасті як організована група та злочинна організація. Тобто терористичній групі мають бути притаманні загальні ознаки організованої групи, а відповідно, терористичній організації – ознаки злочинної організації. Виключенням може стати лише кількісна ознака для терористичної групи, враховуючи підвищену суспільну небезпеку терористичних угруповань. Така ознака як ієрархічність, наявність якої апріорі неможливо, якщо злочинна група складається з трьох

осіб, характеризує будь-яку злочинну організацію, навіть специфічну, а наявність у такій організації хоча б 5-ти осіб дає можливість вести мову про її структурні підрозділи, що є основною відмінністю злочинної організації від організованої групи.

Отже, на наш погляд, терористична група має характеризуватися такими ознаками як: спеціальна мета – здійснення терористичних актів; стійкість; наявність єдиного плану з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи; кількісна ознака – дві та більше особи.

Терористичній організації мають бути притаманні наступні ознаки: стійкість; кількісна ознака – об'єднання п'яти і більше осіб; ієрархічність; можливість діяльності структурних підрозділів у складі терористичної організації; спеціальна мета – здійснення терористичної діяльності. Це означає, що така група чи організація створюється не тільки з метою безпосереднього вчинення терористичного акту, але й для здійснення будь-якої іншої діяльності, яка охоплюється поняттям „терористична діяльність”, а отже – для вчинення любого зі злочинів терористичної спрямованості, а також злочинів, пов'язаних з тероризмом.

Враховуючи викладене вище щодо ознак терористичної групи та терористичної організації, а також зазначене з цього приводу у підрозділі 1.3 дисертації, можна дійти висновку про необхідність внесення змін до пунктів 9 та 10 ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” та доцільність викласти визначені у них поняття „терористична група” та „терористична організація” таким чином:

1) терористична група – група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної діяльності;

2) терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою вчинення терористичних актів або/та здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілено функцій та встановлено

певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів чи здійснення терористичної діяльності.

Також, можна дійти висновку, що, терористична група, терористична організація, також як, наприклад, банда, воєнізоване формування, збройне формування – все це так звані спеціальні форми співучасті, яким притаманні як загальні так і спеціальні ознаки. Основною відмінністю даних злочинних угруповань є наявність спеціальної мети їх створення.

Слід зазначити що не можна погодитись з точкою зору, щодо розглядуваної проблематики, відповідно до якої „злочинна організація не може бути родовим поняттям стосовно терористичної організації у зв'язку з відсутністю у останній обов'язкової цільової ознаки родового поняття, а терористична організація є сучасним аномальним явищем” [27, с. 181–182]. Терористична група та терористична організація є такими ж специфічними формами групової співучасті у злочині як, наприклад банда, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, за тією особливістю, що ці злочинні угруповання характеризуються наявністю спеціальної мети – здійснення терористичних актів або терористичної діяльності [13].

Керівництво терористичною групою чи терористичною організацією передбачає виконання організаційно-розпорядчих функцій відносно такого злочинного угруповання або його структурних підрозділів (якщо мова йде про терористичну організацію). Це спрямування та координація діяльності такої групи (організації) в цілому або окремих її учасників, виконання інших керівних функцій, зокрема розробка плану дій, стеження за його виконанням тощо.

При цьому керівник терористичної групи чи терористичної організації може і не бути її організатором (особою, яка створила угруповання). І навпаки, організатор не обов'язково буде виступати у якості керівника.

Під участю в терористичній групі чи терористичній організації слід розуміти перебування особи у їх складі як з моменту утворення цієї групи (організації), так і з того моменту, коли інші учасники вже існуючого

угруповання надали згоду на прийняття цієї особи у його склад. Така особа повинна чітко дати згоду на участь у складі терористичної групи чи терористичної організації або виявити таке бажання.

У даному випадку „участь в злочинному угрупованні” слід відрізнити від аналогічної ознаки, що характеризує бандитизм. Об’єктивна сторона бандитизму полягає в таких діях: 1) організація озброєної банди (з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб); 2) участь у такій банді; 3) участь у вчинюваному бандою нападі. Законодавець розмежує такі форми об’єктивної сторони як участь у банді та безпосередня участь у вчинюваному бандою нападі. Особа може брати участь у одному чи двох нападах, чинених бандою, і при цьому не бути її учасником (не перебувати у її складі). Але якщо особа учасує у таких нападах більш-менш регулярно – є підстави вже вести мову про її участь у складі банди.

Отже, участь в терористичній групі чи терористичній організації передбачає виконання в інтересах такої групи (організації) самостійно або з іншими її учасниками дій, спрямованих на реалізацію загального плану або на забезпечення існування чи функціонування даного угруповання.

Під організаційним чи іншим сприянням створенню або діяльності такої групи чи організації необхідно розуміти будь-яку допомогу, завдяки якій було полегшено процес виникнення такої групи чи організації або ж реалізацію нею свого злочинного плану. Можлива, наприклад, матеріальна допомога (фінансування). Це, скоріше, один із видів співучасті у злочині – пособництво, оскільки функції пособника полягають у сприянні вчиненню злочину іншими співучасниками шляхом давання порад, вказівок, надання засобів чи знарядь або усунення перешкод, а також в обіцянці, даній заздалегідь, переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину [51].

Злочин, передбачений ст. 258-3 КК України слід вважати закінченим з моменту виконання особою хоча б одного з зазначених діянь: виникнення

терористичної групи чи терористичної організації, завдяки докладених винним зусиль; початку вчинення будь-яких дій, спрямованих на керівництво терористичною групою (організацією); вступу до складу такого злочинного угруповання; початку вчинення будь-яких дій, спрямованих на сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

За особливостями конструкції об'єктивної сторони (класифікація за моментом закінчення злочину) створення терористичної групи чи терористичної організації є злочином з усіченим складом. Момент закінчення цього злочину не залежить від того чи розпочали учасники терористичної групи (організації) вчинювати конкретні акти тероризму.

У науці кримінального права відповідно до такої класифікації виділяють матеріальний, формальний, усічений, а іноді і формально-матеріальний склади злочинів.

Матеріальний склад злочину передбачає настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язковий елемент об'єктивної сторони та наявність причинного зв'язку між діями і наслідками.

Формальний склад злочину не передбачає наслідків як обов'язкового елемента об'єктивної сторони злочину. Їх наявність або відсутність не впливають на кваліфікацію. Наслідки знаходяться за межами складу злочину.

Формально-матеріальний склад злочину передбачає настання суспільно небезпечних наслідків як альтернативу іншим елементам чи ознакам, у результаті чого в одній своїй частині даний склад злочину є матеріальним, а в іншій формальним, як, наприклад службове підроблення – відповідно до першої частини – формальний склад, а відповідно до другої – матеріальний, оскільки кримінальним законом у ч. 2 ст. 366 КК України передбачено настання тяжких наслідків в результаті вчинення дій, зазначених у першій частині.

В усіченому складі злочину момент його закінчення, якби, переноситься на більш ранню стадію вчинення злочину (замах, приготування). Тобто момент закінчення злочину пов'язується в вчиненням діяння, що за своїм загальним кримінально-правовим змістом є попередньою злочинною діяльністю, саме як у

злочині передбаченому ст. 258-3 КК України. Проте, незважаючи на те, що законодавець у складі даного злочину переносить момент його закінчення на стадію фактичного готування до нього, „ніяк не виключає наслідків діяння як елементу об'єктивної сторони злочину, оскільки всяке діяння породжує ті чи інші наслідки (немає злочину без об'єкта, так і немає злочину без наслідків)” [74, с. 11]. Одним з таких наслідків, у подальшому, може стати вчинення терористичного акту. Тобто злочин, передбачений ст. 258-3 КК України створює умови для вчинення терористичних актів або інших злочинів терористичної спрямованості. Тож його можна охарактеризувати як особливий вид пособництва у вчиненні терористичних злочинів.

Серед терористичних злочинів слід особливо виділити суспільно небезпечні діяння передбачені ст. 258-4 „Сприяння вчиненню терористичного акту” та ст. 258-5 „Фінансування тероризму”, як види пособництва у злочині.

Досліджуючи склад злочину „Сприяння вчиненню терористичного акту” (ст. 258-4 КК України), можна дійти висновку, що в той час як втягнення у вчинення терористичного акту за своєю юридичною природою є спеціальним видом підбурювання до цього злочину, то розглядуване злочинне діяння, в свою чергу, є спеціальним видом пособництва у вчиненні терористичного акту. Більш того, у юридичній літературі злочинне діяння, передбачене ст. 258-4 КК України визначають як предикатний злочин. Як зазначає М.М. Васілін: „сприяння вчиненню терористичного акту є за юридичною природою предикатним злочином, який охоплює як певні прояви співучасті у вчиненні терористичного акту (насамперед, підбурювача та пособника), а також дії з підготовки до співучасті у вчиненні терористичного акту, так і злочинні дії суб'єкта із залучення до вчинення терористичного акту особи, яка не є суб'єктом злочину” [19, с. 12]. Предикатний – тобто „будь-який кримінальний злочин, в результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в ст. 6 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом” [78, с. 542].

Відповідно до зазначеної Конвенції до предикатних злочинів відносяться

тероризм (терористичні злочини) у тому числі і сприяння вчиненню терористичного акту та фінансування тероризму, а також деякі інші злочини, пов'язані, або за своїми об'єктивними ознаками схожі з тероризмом, зокрема: незаконна торгівля зброєю (ст. 263 КК України „Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”); злочини проти довкілля (ст.ст. 237 „Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення”, 239 „Забруднення або псування земель”, 239-1 „Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель”, 239-2 „Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах”, 240 „Порушення правил охорони або використання надр”, 241 „Забруднення атмосферного повітря”, 242 „Порушення правил охорони вод”, 243 „Забруднення моря”, 245 „Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу”, 246 „Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу”, 252 „Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду” КК); убивство, заподіяння серйозних тілесних ушкоджень (ст.ст. 115 „Умисне вбивство”, 121 „Умисне тяжке тілесне ушкодження”, 127 „Катування” КК); викрадення людей, незаконне утримання та захоплення заручників (ст.ст. 146 „Незаконне позбавлення волі або викрадення людини”, 146-1 „Насильницьке зникнення”, 147 „Захоплення заручників” КК); піратство (ст. 446 „Піратство”).

У ст. 258-4 КК України наголошується, що кримінально караним є діяння, яке полягає у вербуванні, озброєнні, навчанні особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою [51]. Тож об'єктивна сторона даного злочину включає в себе дії спрямовані на допомогу у вчиненні терористичного акту (при цьому об'єктивна сторона злочину може бути реалізована виключно шляхом активних дій) та виражається у чотирьох формах: 1) вербування особи задля вчинення терористичного акту; 2) її озброєння з такою ж метою; 3) навчання особи, для вчинення нею терористичного акту; 4) використання особи з цією ж метою.

Вербування (від німецького – werben) – наймання людей на військову

службу, один із способів комплектування військ. За тлумачним словником української мови вербувати (вербування) означає залучати до якоїсь діяльності, до участі у якій-небудь організації, наймати, набирати людей на роботу (у тому числі і до війська). У розглядуваному випадку відбувається наймання осіб задля участі у злочинній діяльності – вчинення терористичного акту. При цьому слід розмежовувати поняття „участь у вчиненні терористичного акту” та „участь у терористичній групі чи терористичній організації”, так само як розрізняють у ст. 257 КК України „Бандитизм” поняття „участь у банді” та „участь у вчинюваному бандою нападі”. Особа або є учасником злочинної організації (терористичної групі, терористичної організації, банди, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування), або ж є співучасником злочину, чиненого такою організацією. Отже, вербування особи з метою вчинення терористичного акту виражається в її залученні до вчинення терористичного акту (як правило – одиночного та за винагороду). Таке вербування також включає підшукування особи, що, можливо, має спеціальні навички, або ж бореться за свою віру чи якусь ідею, хай і оманливу. Як вказує М.М. Васілін: „вербування полягає у психологічному впливі на особу або невизначену кількість осіб з метою викликати бажання вчинити терористичний акт” [18, с. 159].

Однак, зазвичай, це поняття (щодо ст. 258-4 КК України) розглядається як її найом для вчинення терористичного акту. Але якщо вербування (відповідно до тлумачних словників української мови) – є одним із способів комплектування військ, тобто передбачає наймання людей на військову службу за винагороду [78], то цей термін доцільніше використовувати під час характеристики злочину, передбаченого ст. 260 КК України „Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань”. Відносно ж ст. 258-4 КК України слід, на наш погляд, використовувати термін „залучення” осіб до вчинення терористичного акту, оскільки можливе не тільки їх фінансове винагородження, але й інша мотивація, зокрема за допомогою хибної ідей „справедливості” або особливостей віросповідання такої особи [4, с. 90].

Озброєння особи з метою вчинення терористичного акту, передбачене ч. 1 ст. 258-4 КК України – це надання (забезпечення, постачання) їй вогнепальної або холодної зброї, вибухових пристроїв чи речовин, а також бойових припасів. У даному випадку скоріше слід вести мову про безоплатне надання зброї, оскільки в іншому разі виникає конкуренція норм – ст. 258-4 та ст. 263 „Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами” у тій частині, яка регулює відповідальність за збут вогнепальної та холодної зброї.

Озброєння особи з метою вчинення терористичного акту припускає надання їй зброї (вогнепальної чи холодної), боєприпасів, вибухівки для вчинення терористичного акту (як конкретного, так і в майбутньому). Дехто з науковців вважає, що під озброєнням слід розуміти також надання особі військового спорядження [59, с. 100]. Але з цим важко погодитись. На нашу думку слід розмежувати та уточнити поняття „озброєння” та „військове спорядження” щодо ст. 258-4 КК України, адже поняття „озброєння” походить від слова „зброя”.

Свого часу у великій радянській енциклопедії давалося визначення військового спорядження – комплект предметів, необхідних для носіння особистої зброї, боєприпасів, засобів захисту, шанцевого інструмента, запасів продовольства, води та інше [76]. До нього відносилося таке: для сержантів і солдат мотострілкових військ входили: поясний ремінь, плечова лямка, сумки (гранатна, для магазинів до автомата), чохли (для фляги, малої лопати, маслянки, для захисних панчоха і рукавичок), речовий мішок, в який укладаються плащ-намет і шолом (коли вони не використовуються), казанок, кухоль, запас продовольства. У кишеню речового мішка вміщуються туалетні обладнання, рушник, ложка і предмети господарського побуту. Речові мішки, як правило, перевозилися і зберігалися в бойових і транспортних машинах. Військове спорядження сержантів і солдат інших родів військ і вояцьких спеціальностей відрізнялося в основному предметами, призначеними для носіння боєприпасів відповідно видам встановленої ним зброї. У комплект

військового спорядження для офіцерів входили: поясний і плечовий ремені, польова сумка і кобура для пістолета [76].

Конструкція і склад військового спорядження залежали від роду військ та від розвитку озброєння, тактики і технічного оснащення.

Відповідно до п. 22 „Інструкції про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період” № 232 від 29.04.2016 р. спорядженням до зброї є кобура, сумка для ручних гранат і патронів тощо [44].

У довідникових словниках української мови військове спорядження визначається як – предмети озброєння, одягу та побутового вжитку бійця, а також пристрої для їх перенесення, тобто: бойове спорядження, військове спорядження; спорядження авіаторів – комбінезони, шоломофони, окуляри, парашути [44, с. 38].

У ППВС України № 3 від 2002 р. „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” наголошується – характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їх призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. А у п. 13 ППВС України № 15 від 2003 р. „Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” зазначається, що зброєю визнаються предмети, призначені для ураження живої цілі, і що вона може бути як вогнепальною (у тому числі гладкоствольною), так і холодною”. При цьому, такі предмети не повинні мати іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення. Предмети ж, які підпадають під поняття „військове спорядження” мають і інше призначення (наприклад – побутове). Тож, було б доцільним доповнити диспозицію ст. 258-4 КК України, та викласти її, наприклад, у такій редакції: „Вербування, навчання, озброєння особи або надання їй військового спорядження чи інших засобів з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою...”.

Навчання для вчинення терористичного акту передбачає проведення занять з особами, які будуть вчинювати терористичний акт, їх інструктаж. Це діяння, також, може виражатися у підготовці якихось навчальних матеріалів, посібників, цілеспрямованим викладенням у всесвітню мережу Інтернет такої інформації. Тобто, будь-які дії, спрямовані на надання особам знань та вмінь, необхідних для вчинення терористичного акту.

Під використанням особи для вчинення терористичного акту слід мати на увазі не просто її задіяння у терористичній діяльності або, безпосередньо, під час вчинення терористичного акту, а і застосування особи (навіть як „засобу” вчинення злочину). Мається на увазі, наприклад, використання терористів-смертників, які самі гинуть під час вчинення терористичного акту.

Щодо моменту закінчення цього злочину, то у вітчизняній юридичній літературі з цього приводу точаться дискусії. Однак більшість авторів, все ж таки, додержуються думки, відповідно до якої сприяння вчиненню терористичного акту є закінченим з моменту вчинення будь-якої з вказаних вище дій, незалежно від їх результативності. Таку точку зору підтримують М.М. Васілін, А.О., Данилевський, О.О. Дудоров та інші [26, 54, с. 32–40; 18]. Так, наприклад, у юридичній літературі зазначається: „...момент закінчення сприяння визначається вчиненням певного діяння, спрямованого на надання допомоги у вчиненні терористичного акту іншою особою, незалежно від того, чи сприйняла інша особа таку допомогу та чи вчинила вона терористичний акт” [26, с. 89]. Такий погляд на дану проблему, також, відповідає міжнародно-правовим стандартам. Відповідно до положень ст. 8 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, для того, щоб діяння вважалися одним із злочинів, зазначених у ст.ст. 5-7 Конвенції (публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину, залучення до тероризму, навчання тероризму), немає необхідності у фактичному вчиненні терористичного злочину [19].

У ст. 258-5 КК України наголошується – „фінансуванням тероризму є будь-які дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації,

підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації)” [51]. Тобто – це будь-які дії в результаті яких кошти (валютні цінності) поступають одержувачу. Тож об’єктивна сторона цього злочину полягає у вчиненні активних дій щодо: фінансового забезпечення; матеріального забезпечення терористичної діяльності.

Відповідно ж до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 25 від 2003 р., фінансуванням тероризму є надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково: 1) для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією; 2) для організації, підготовки і вчинення окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби здійснення таких дій [34].

Фінансування тероризму (фінансове або матеріальне забезпечення) полягає у забезпеченні особи коштами, фінансами та матеріальними благами для вчинення терористичного акту.

У цьому визначенні особливу увагу звернено на той момент, що фінансування тероризму може відбуватися завдяки надання або збору активів будь-якого роду. Поняття „актив”, здебільшого, використовується в економічних науках. При цьому вирізняється декілька видів активів: 1) активи ліквідні – елементи групи коштів, які включають валюту, банківські депозити, та певні види цінних паперів; 2) активи матеріальні включають основні фонди та оборотні активи в будь-якому вигляді, що відрізняються від коштів, цінних паперів, дивідендів та нематеріальних активів; 3) під активами нематеріальними мається на увазі частина майна підприємства, наданого через

належні йому патенти, ліцензії та інші права на інтелектуальну власність, права користування землею, водою та іншими ресурсами, будинками спорудами й обладнанням та інші майнові права [30].

Фінансування тероризму також передбачає можливість матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації) [51], тобто забезпечення матеріальними благами (майном).

Характеризуючи сутність фінансування тероризму О.В. Шамара зазначає: „фінансування розшифровується як „вдале завершення” якої-небудь ініціативи, операції. Тобто, „фінансувати” означає зібрати кошти, щоб довести до вдалого кінця, завершити операцію, тобто зробити так, щоб покрити потребу в ресурсах чи грошах, або цінностях. Фінансування тероризму – це сукупність методів і засобів покриття витрат, необхідних для вчинення терористичного акту чи діяльності терористичної групи (організації)” [84].

Визначаючи розглядувану правову категорію, Л.В. Новікова розглядає фінансування тероризму у трьох вимірах: вузькому, широкому та найбільш широкому розумінні, де „фінансування” у вузькому розумінні – це безоплатне і безповоротне надання грошей, грошових коштів; у широкому розумінні – безоплатне і безповоротне або в порядку кредитування надання будь-яких фінансових активів, грошових засобів; у найбільш широкому розумінні – це надання безоплатне і безповоротне або в порядку кредитування, а також збирання з метою надання будь-яких коштів, засобів, активів (грошових, матеріальних, нематеріальних)” [63, с. 54].

Тож під фінансуванням тероризму слід розуміти надання або збір коштів (валюти, як національної так і іноземної, цінні папери, депозити), майно, право власності та право користування майном з метою їх передачі у подальшому для покриття витрат на здійснення терористичної діяльності.

Обидва розглядувані злочини, і сприяння вчиненню терористичного акту, і фінансування тероризму, тим чи іншим способом полегшують (сприяють) у подальшому вчинення терористичного акту. Сутність цих злочинів, як і інших злочинів терористичної спрямованості (передбачених статтями 258-1, 258-2, 258-3) полягає в „обслуговуванні” терористичного акту [11].

„Сприяння” вчиненню злочину характеризує сутність такого виду співучасті як пособництво. Як слушно зазначає Р.С. Орловський, поняття „пособник” є похідним від поняття „пособництво”, як виду спільної злочинної діяльності, що має специфічні об’єктивні та суб’єктивні ознаки. Тож, визначаючи поняття „пособника” як одного з видів співучасників, ми тим самим визначаємо і пособництво як вид діяння, що характеризує об’єктивні ознаки злочину, чиненого у співучасті.

Як зазначалося вище, хоча на законодавчому рівні поняття „пособництво” не існує, у п. 5 ст. 27 КК України визначається термін „пособник”, тобто особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздальгідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину [51]. Цей перелік способів здійснення пособництва є вичерпним, та безпосередньо впливає з буквального тлумачення вказаної норми.

Зазвичай в науці кримінального права пособництво поділяють на фізичне та інтелектуальне. Фізичне пособництво у законі виражено словами – сприяння вчиненню злочину іншими співучасниками шляхом надання засобів чи знарядь або усунення перешкод.

Пособництво інтелектуальне включає надання порад та вказівок іншим співучасникам щодо вчинення злочину. До цього виду пособництва можна також віднести обіцяння пособника переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, його сліди, предмети, здобуті злочинним шляхом, а також

придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

Суть пособництва полягає в наданні допомоги виконавцеві або іншим співучасникам в процесі підготовки злочину або на стадії його вчинення шляхом створення реальної можливості здійснення або завершення злочину. Тобто пособництво можливе на будь-якій стадії злочину, але лише до його закінчення. Дії ж, вчинені після моменту закінчення злочину, не знаходяться в причинному зв'язку із вчиненням злочинном і не можуть утворити співучасть. Такі дії можуть утворювати інший склад злочину, наприклад придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198). Таким чином пособництво зміцнює у виконавцеві рішучість вчинити злочин та, характеризується психічним впливом пособника на його свідомість та волю.

Отже пособництво, відповідно до кримінального законодавства України може бути реалізовано в таких формах як: 1) надання засобів, знарядь, порад, вказівок; 2) усунення перешкод; 3) надання заздальгідь (до або в процесі вчинення злочину) обіцянки вчинити дії, передбачені п. 5 ст. 27 КК України.

При цьому у п. 5 ст. 27 КК України безпосередньо не вказується на можливість пособництва злочину шляхом його фінансування.

Законодавець визначаючи пособника як один з видів співучасників злочину, вказує на те, що така особа має сприяти вчиненню злочину. Сприяти означає „позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання чого-небудь; подавати допомогу в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію; потурати кому-небудь”. Беззаперечно, фінансування тероризму створювати відповідні умови для вчинення у подальшому терористичного акту або здійснення терористичної діяльності чи реалізації терористичною групою або терористичною організацією свої злочинних планів..

У науці кримінального права неодноразово підіймалося питання стосовно розширення на законодавчому рівні переліку способів пособництва злочину.

Так, досліджуючи цю проблему В.Ю. Шубіна пропонує закріпити у КК

України наступне визначення пособника: „особа, яка сприяла вчиненню злочину шляхом посередництва, а також порадами, вказівками, усуненням перешкод, наданням інформації, яка безпосередньо стосується події злочину, засобів або знарядь вчинення злочину, а також особа, яка заздалегідь обіцяла приховати злочинця, засоби або знаряддя вчинення злочину, сліди злочину або предмети, одержані злочинним шляхом, або особа, яка заздалегідь обіцяла придбати чи збути такі предмети, або особа, яка фінансувала злочинну діяльність” [85, с. 11]. Науковець окремо виділяє фінансування як спосіб пособництва злочину. А В.В. Васюков взагалі пропонує характеризувати пособника злочину як особу, яка сприяла вчиненню злочину (будь-яким способом) [20, с. 28].

Тож, не зважаючи на відсутності у законі прямої вказівки на здійснення пособництва злочин шляхом фінансування, особу, яка його здійснює, необхідно притягувати до кримінальної відповідальності за такі дії в межах інституту співучасті [50, с. 163].

Все перераховане – це активні дії. Тож не можна погодитись з думкою тих авторів, які розглядають можливість здійснення пособництва злочину шляхом бездіяльності [22, с. 161; 75, с. 96]. Якщо ж на особу було покладено спеціальний обов’язок активно діяти у певній ситуації задля того, щоб попередити злочин, то бездіяльність особи слід розцінювати як співвиконавство.

Одним із способів здійснення пособництва виступає надання засобів вчинення злочину. У науці кримінального права такими засобами, найчастіше, визнаються предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Їх можна поділити на знаряддя та інші засоби вчинення злочину [52, с. 67]. В свою чергу знаряддя злочину – це предмети, використовуючи які особа вчиняє негативний фізичний вплив на матеріальні об’єкти. Це може бути вогнепальна або холодна зброя (озброєння), інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування. До інших же засобів вчинення злочину можуть бути віднесені підроблені документи, формений одяг тощо. Але, якщо звернутися до етимологічного визначення

поняття „засіб”, то можна побачити – під ним розуміють також все те, що направлено на досягнення цілі [64, с. 420]. Все те, що використовується для досягнення мети є засобом її досягнення.

Так, наприклад, дослідник М.Д. Дурманов під „засобами” розумів предмети та пристосування, необхідні для вчинення злочину, або такі, що полегшують його вчинення [29, с. 65]. А М.М. Трубніков давав ще більш широке визначення розглядуваному поняттю. Науковець характеризував засоби вчинення злочину як: речі, комплекси речей, знаряддя праці, матеріали, інструменти, природу та її сили, а також – сили людини, а в певних умовах і саму людину (у вигляді її праці) [80, с. 80]. Виходячи з цього, фінанси та матеріальні блага, що надаються задля вчинення злочину, також слугують засобами вчинення злочинного діяння. Так само вербування та використання особи є однією з форм забезпечення терористичного акту засобами його вчинення. Знаряддям же вчинення терористичного акту може виступати: зброя (холодна, вогнепальна, вибухові речовини тощо), надання якої (озброєння) є одною з форм виконання об’єктивної сторони злочину „Сприяння вчиненню терористичного акту”, а також інші предмети матеріального світу, як, наприклад – транспортні засоби (літак, автомобіль), які можуть бути в наявності у терориста завдяки фінансовому або матеріальному забезпеченню. Все зазначене є вираженням фізичного пособництва терористичному акту. Як інтелектуальне пособництво, у даному випадку, можна розцінювати навчання особи з метою вчинення терористичного акту.

Виходячи з зазначеного, якщо кінцевою метою тероризму є вчинення терористичного акту, то злочини терористичної спрямованості, такі як: втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту та фінансування тероризму, можна означити як „засоби” досягнення цієї мети. В свою чергу способи реалізації об’єктивної сторони злочинів, передбачених ст. ст. 258-4, 258-5 КК України підпадають під ознаки пособництва злочину, а саме – пособництво вчиненню терористичного

акту. З іншого боку Закону України „Про боротьбу з тероризмом” передбачає можливість фінансування не тільки терористичного акту але і іншої терористичної діяльності. До того ж безпосередньо ст. 258-5 КК України носить назву „Фінансування тероризму”. Можна припустити, що законодавець, даючи таку назву цій юридичній нормі, розглядав поняття „тероризм” в його найширшому розумінні, відповідно до якого тероризм охоплює: терористичну діяльність, терористичний акт, злочини, пов’язані з тероризмом.

Тож, аналізуючи зазначене вище, слід підсумувати: 1) злочини, передбачені ст. 258-1 – 258-5 є спеціальними видами співучасті у тероризмі, виділені законодавцем в окремі правові норми; 2) як підбурювання до вчинення терористичного акту слід розглядати „Втягнення у вчинення терористичного акту” та „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”; 3) як пособництво вчиненню терористичного акту слід характеризувати злочин „Сприяння вчиненню терористичного акту”; 4) як особливий вид пособництва у вчиненні терористичних злочинів можна розглядати „Створення терористичної групи чи терористичної організації” та „Фінансування тероризму”.

2.3. Суб’єктивні ознаки терористичних злочинів

Так само, як будь-який склад злочину характеризується наявністю об’єкта посягання та зовнішньою формою виявлення (об’єктивна сторона), тобто – об’єктивними ознаками, так, кожному злочинному діянню притаманні і суб’єктивні ознаки: суб’єктивна сторона та суб’єкт злочину.

Суб’єктивна сторона злочину – це його внутрішня сутність, яка знаходить свій зовнішній вияв у певному протиправному діянні. Це процес мислення злочинця, сукупність бажань, волі, поглядів, які відображають об’єктивну поведінку особи. Як визначає дане поняття Н.А. Мірошніченко:

„суб’єктивна сторона злочину – внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, яка відображає відношення його свідомості і волі до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння та його наслідкам”.

До ознак суб’єктивної сторони відносяться вина, мотив та мета вчинення злочину. При цьому вина є обов’язковою ознакою, без наявності якої в складі злочину неможливо притягнути особу до кримінальної відповідальності. У ст. 62 Конституції України наголошується: „Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов’язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину” [48].

Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [51]. В свою чергу, умисел поділяється на прямий (у тому випадку, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) та непрямий (якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання) (ч.ч. 2 та 3 ст. 24 КК) [51].

У науці кримінального права виділяють дві ознаки умислу: вольову та інтелектуальну. Так само ці ознаки визначаються і кримінальним законом. Якщо говорити про вольову ознаку, то це є бажання суб’єкту злочину настання суспільно небезпечних наслідків в наслідок вчинення ним злочину, або свідоме припущення такої можливості [55, с. 137-138]. Інтелектуальну ознаку умислу відображено в кримінальному законі відношенням особи до чиненого діяння та суспільно небезпечних наслідків. Вона виражається словами: „усвідомлювала суспільно небезпечний характер діяння; передбачала його суспільно небезпечні наслідки”.

Менш небезпечною формою вини є необережність, яка, відповідно до ст.

25 КК України поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість, де самовпевненість присутня якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення, а недбалість – якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [51].

Мотив та мета вчинення злочину виступають факультативними ознаками. Вони є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу злочину лише у випадках, коли безпосередньо вказані у диспозиції кримінального закону.

У науці кримінального прав мотив злочину визначається як те, що спонукає особу до вчинення злочину, а метою є уявлення про його суспільно-небезпечні наслідки, які наступлять внаслідок діяння, чиненого винним, і які є для нього бажаними.

Не тільки злочини терористичної спрямованості, але і тероризм як суспільно небезпечне явище, яке характеризується формою прояву волі й свідомості людини, може бути обумовлений найрізноманітнішими мотивами та спрямовуватися на досягнення різного роду цілей.

Грунтуючись на аналізі змісту статей 258 – 258-5 КК України, можна зазначити – суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ними, характеризується виною у формі прямого умислу.

Як зазначає А.Е. Ізетов, досліджуючи проблеми кваліфікації злочину „втягненні у вчинення терористичного акту” : „...кримінальний закон не містить прямої вказівки на форму та вид вини при втягненні особи у вчинення терористичного акту, однак шляхом системного тлумачення нормативних приписів можна дійти висновку, що діяння, які охоплюються основним і кваліфікованими складами злочинів, можуть вчинюватися лише з прямим умислом...інтелектуальний момент втягненні особи у вчинення терористичного акту полягає в усвідомленні винним змісту об'єктивної сторони злочину, тобто у розумінні виною особою того, що вона здійснює вплив щодо будь-якої особи і втягнення її фактично до зайняття у майбутньому терористичною

діяльністю, а також у передбаченні настання суспільно небезпечних наслідків від своїх дій у вигляді втягнення цієї особи до шкідливої діяльності, отримання її згоди, формування „зараженого” терористичними ідеями злочинця, і від дій особи, що втягується, аж до вчинення нею терористичного акту. Вольовий момент умислу при втягненні у вчинення терористичного акту в реальній дійсності визначається бажанням настання таких наслідків як отримання згоди з боку втягуваної особи, формування нового члена відповідної антигромадської течії та спричинення нею шкідливих наслідків вчиненням терористичного акту” [42, с. 51]. Не можна не погодитись з автором. Більш того, слід зазначити, що всі злочини терористичної спрямованості характеризуються як наявністю інтелектуальної ознаки вини, так і вольової.

При вчиненні терористичного акту, винний має усвідомлювати, що завдяки його діям (застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій) створюється небезпека (загроза) для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків (або може створюватись, у разі вчинення терористичного акту у майбутньому, якщо злочин вчинюється у формі погрози вчинення зазначених дій), та бажає діяти саме таким чином.

При погрозі вчинення терористичного акту на кваліфікацію не впливає той факт, чи мав винний намір привести її до виконання чи ні.

У випадку вчинення іншого злочину терористичної спрямованості, винний має розуміти, що він своїми діями сприяє вчиненню терористичного акту (чи іншого терористичного злочину), усвідомлювати, що кінцевим результатом таких дій стане вчинення терористичного акту та бажати настання такого наслідку або ж байдуже ставиться до цього. Отже, особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх діянь та можливих наслідків.

Інтелектуальна ознака умислу при вчиненні терористичного акту або злочинів терористичної спрямованості полягає в усвідомленні винною особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, а саме: застосування зброї; вчинення вибуху; вчинення підпалу; вчинення інших дій, які створювали

небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; втягнення особи у вчинення терористичного акту; примушування особи до вчинення терористичного акту; здійснення публічних закликів до вчинення терористичного акту; розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами; створення терористичної групи чи терористичної організації (або вчинення інших дій, пов'язаних з їх злочинною діяльністю); вербування, озброєння, навчання, використання особи з метою вчинення терористичного акту; фінансування тероризму. А так само – в усвідомленні настання суспільно небезпечних наслідків таких дій.

Вольова ознака умислу при вчиненні цих злочинів полягає у бажанні діяти таким чином. Щодо ставлення до наслідків таких злочинних діянь, то вольова ознака умислу буде виражена в тому, що особа бажає вчинення злочинів терористичної спрямованості або свідомо припускає можливість настання таких наслідків.

У дисертаційному дослідженні, характеризуючи суб'єктивні ознаки фінансування тероризму, Л.В. Новікова зауважує на тому, що особа (яка вчинює фінансування тероризму) передбачає настання багатьох наслідків від цього злочину, а, в першу чергу, „передбачається настання реальної небезпеки для суспільства від самого фінансування терористів і терористичних формувань, постійно здатних до вчинення терористичних діянь. Окрім того, передбачається настання таких наслідків, як вчинення злочинів терористичної спрямованості, виникнення в суспільстві стану страху, передбачається, що будуть ймовірними невинні жертви і значні руйнування і, що таким чином може бути досягнуто мету впливу на прийняття вигідного для терористів рішення” [65, с. 38]. Таке відношення до злочинного діяння та його наслідків характеризує і інші терористичні злочини. Особа, в першу чергу, має розуміти, що її дії, тим чи іншим чином, посприяють вчиненню терористичного акту, а відповідно і настанню суспільно небезпечних наслідків цього злочину. З цього ж приводу В.В. Драний зазначав, що фінансування тероризму вчинюється з

прямим умислом. Тобто винний усвідомлює факт „...що кошти або інші матеріальні цінності, які надаються або збираються ним, призначені для забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), усвідомлює характер своїх дій та бажає їх вчинити” [28, с. 15].

Не можна погодитись з позицією М.М. Васіліна щодо суб'єктивної сторони сприяння вчиненню терористичного акту. Науковець зазначає – оскільки склад цього злочину є формальним, то зміст вини особи, яка вчинила його, обмежується лише інтелектуальним моментом та полягає в усвідомленні винним суспільної небезпечності своїх дій, а також наміру іншої особи вчинити терористичний акт. Основні склади всіх злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 є формальними. При цьому, кожне з цих злочинних діянь сприяє тероризму, а злочини, передбачені ст.ст. 258-1 – 258-5 сприяють вчиненню терористичного акту, що, фактично, є кінцевою метою терористичної діяльності. Тож особи, які реалізують той чи інший вид терористичної діяльності не тільки усвідомлюють суспільно небезпечний характер вчинюваного ними особисто, але й бажають вчинення іншими особами терористичного акту.

Тож суб'єктивна сторона розглядуваних терористичних злочинів характеризується прямим умислом. Крім того, як слушно зазначає А.В Форос, при вчиненні злочинів терористичної спрямованості особа також хоче, щоб її дії стали відомими широкому колу осіб, оскільки метою тероризму як суспільно небезпечного феномену, зокрема, є створення стану страху серед населення [82, с. 122].

Для деяких зі злочинів терористичної спрямованості, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є також наявність спеціальної мети. Це відноситься до злочинів: терористичний акт; публічні заклики до вчинення

терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму.

Так, відповідно до ст. 258 КК України обов'язковою метою терористичного акту є: 1) порушення громадської безпеки; 2) залякування населення; 3) провокація військового конфлікту; 4) провокація міжнародного ускладнення; 5) вплив на прийняття рішень органами державної влади, місцевого самоврядування, службовими особами, об'єднаннями громадян; б) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних та інших поглядів винного.

При цьому, у диспозиції ст. 258 між такими видами мети як: „порушення громадської безпеки”, „залякування населення”, „провокація воєнного конфлікту”, „провокація міжнародного ускладнення”, стоїть розділовий знак кома, а не розділові сполучники (або, але, чи), тобто законодавець передбачає наявність всіх цих мотивів у винного в їхній сукупності. Більше того, мета вчинення терористичного акту „залякування населення” та мета „здійснення впливу (тиску) на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб для досягнення потрібної терористам цілі”, в межах складу даного злочину не є взаємопов'язаними, оскільки їх викладено в альтернативному порядку через розділовий сполучник „або”. Тобто, виходячи зі змісту цієї норми, вчинення терористичного акту можливе або із метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, провокації міжнародного ускладнення, але без мети впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), або навпаки. Як пише з цього питання В.Ф. Антипенко: „досягнення своїх цілей терористи ставлять у прямий взаємозв'язок зі ступенем залякування населення”. Саме створенням стану страху винні прагнуть досягти своїх цілей шляхом впливу на інших осіб, від яких залежить прийняття

вигідних для терористів рішень і на яких обстановка страху, створена серед населення, спрямована у кінцевому розрахунку вчинити вплив [75, с. 57].

З іншого боку, якщо вчинення терористичного акту з метою тиску на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб та без мети залякування населення можливе, то залякування населення без мети тиску не має сенсу та не може виражати об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 258 КК України. Також, далеко не у всіх випадках вчинення терористичного акту цей злочин одночасно може характеризуватися наявністю такої мети як „залякування населення” та „провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення”. Але, при цьому, розглядуваний злочин завжди посягає на громадську безпеку, тож в будь-якому випадку має на меті порушення громадської безпеки. Зазначене свідчить про необхідність уточнення у змісті диспозиції ст. 258 не тільки питання щодо мети вчинення терористичного акту, але й щодо його об'єктивної сторони.

Така ознака суб'єктивної сторони як мотив не охоплюється складом злочину, передбаченого ст. 258 КК України. Мотиви вчинення терористичного акту, як і тероризму в цілому, можуть бути різноманітними. Здебільшого це політичні або релігійні мотиви. Хоча іноді у юридичній літературі мотивом тероризму (або ж його кінцевого вираження – терористичного акту) називають „створення у суспільстві стану страху, пригніченості, напруженості, що виникає в результаті публічного вчинення дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків” [75, с. 58].

Що стосується мети та мотиву такого злочину як втягнення у вчинення терористичного акту, то ці ознаки суб'єктивної сторони у складі даного злочину не мають визначального для кваліфікації вчиненого значення. Вони є факультативними ознаками суб'єктивної сторони даного злочинного діяння, і на кваліфікацію не впливають.

Злочин, передбачений ст. 258-2 КК України „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, вчинений у формі виготовлення чи

зберігання матеріалів з закликами до вчинення терористичного акту, характеризується наявністю спеціальної мети, а саме – розповсюдження відповідних матеріалів у подальшому. Хоча іноді в теорії кримінального права виділяють, також, таку мету цього злочину, як „підбурювання до вчинення терористичного акту” [59, с. 95], з чим важко не погодитись.

Кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК) безпосередньо не вказує на наявність спеціальної мети або мотивів цього злочину. Але, якщо звернутися до Закону України „Про боротьбу з тероризмом”, то можна зазначити, що обов’язковою умовою створення таких злочинних угруповань, або керівництва такою групою чи організацією, або участі у ній є спеціальна мета – здійснення терористичних актів (а для терористичної організації ще й здійснення терористичної діяльності). Мотиви ж та мета сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації можуть бути різні та не впливають на кваліфікацію.

Якщо проаналізувати зміст ч. 1 ст. 258-4 „Сприяння вчиненню терористичного акту”, в якій зазначається: „Вербування, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою...”, то можна дійти висновку, що винний, вчинюючи зазначені дії, має на меті виключно вчинення терористичного акту. Хоча, наприклад, безпосередній мотив такого сприяння може бути корисливим (бажання винного отримати від терористів винагороду за вербування, озброєння, навчання особи тощо). Тож, на наш погляд, доцільно прислухатись до думки М.М. Васіліна. Науковець, характеризуючи злочин сприяння вчиненню терористичного акту наголошував: „...не дивлячись на використання в диспозиції статті 258-4 КК України формулювання „з метою вчинення терористичного акту”, зазначена „мета” не є метою вчинення даного злочину, а лише вказівкою на наміри іншої особи, яка отримує сприяння, тому пропонується відмовитись від використання словосполучення „з метою вчинення терористичного акту” у тексті статті 258-4 КК України” [51]. Внесення таких змін дійсно дозволило б уникнути плутанини

при кваліфікації розглядуваного злочину.

Злочин, передбачений ст. 258-5 КК України з суб'єктивної сторони характеризується спеціальною метою вчинення – фінансове або матеріальне забезпечення терористичної діяльності, тобто, відповідно до змісту зазначеної норми, фінансове або матеріальне забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації). Досліджуючи цю проблему, Л.В. Новікова наголошувала: „мотиви та цілі фінансування тероризму тісно пов'язані й перетинаються з мотивами та цілями терористичної діяльності, яка фінансується. Вони можуть не збігатися в окремому конкретному випадку, але завжди будуть з тієї загальної „обойми” мотивів та цілей, що притаманна тероризму в цілому”. Тож як мотив вчинення фінансування тероризму можна виділяти вчинення терористичного акту іншими особами.

Обов'язковим елементом складу будь-якого злочину є його суб'єкт. Відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, а спеціальним суб'єктом – фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Тобто, фактично, суб'єкт злочину представляє собою сукупність ознак, вказаних у законі про кримінальну відповідальність, що характеризують особу, яка вчинила злочин, передбачений в Особливій частині КК України.

Відносно основного складу злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 – суб'єкт загальний. Для терористичного акту – це фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а для інших злочинів терористичної спрямованості – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (громадянин України, іноземний громадянин або особа без громадянства). Однак всі злочини терористичної спрямованості сприяють вчиненню терористичного акту, а за

своєю суспільною небезпекою не поступаються цьому злочину. З цього приводу слушно зазначає М.М. Васілін, наголошуючи: „суб’єктом злочину (сприяння вчиненню терористичного акту), є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, проте, зважаючи на зв’язок досліджуваного злочину з терористичним актом, суспільну небезпечність відповідних дій, вік кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню терористичного акту повинен бути зменшений до 14 років і дорівнювати віку кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту” [19, с. 16]. З іншого боку, враховуючи санкції статей 258-1 – 258-5, можна зазначити, що такий вік кримінальної відповідальності необхідно встановити для злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України.

Частина 2 ст. 258-1 „Втягнення у вчинення терористичного акту” та ч. 2 ст. 258-4. „Сприяння вчиненню терористичного акту” передбачають, як кваліфікований склад, вчинення цих злочинів службовою особою з використанням свого службового становища. Відповідно до ст. 18 КК України: „службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом” (ч. 3) [51]. Також „службовими особами визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні

третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів” (ч. 4) [51]. Вчинення злочину службовою особою підвищує його суспільну небезпеку не тільки у зв’язку з тим, що така особа наділена владними повноваженнями, виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, має додаткові можливості, пов’язані з її посадою, що значно полегшує їй вчинення злочинного діяння. Злочинна діяльність такої особи, крім того, підриває авторитет органів державної влади чи місцевого самоврядування та довіру людей до них, а відповідно і до держави в цілому. Тож, можна відмітити, що слушною уявляється пропозиція В.В. Драного передбачити, як кваліфікуючу ознаку яка підвищує суспільну небезпеку фінансування тероризму, вчинення цього злочину службовою особою [28, с. 16]. Також, враховуючи підвищену суспільну небезпеку злочину сприяння вчиненню терористичного акту, чиненого шляхом вербування, озброєння, навчання особи, вбачаємо за доцільне передбачити як кваліфікуючу ознаку вчинення даного злочинного діяння спеціальним суб’єктом – військовослужбовцем.

Висновки до розділу 2

Грунтуючись на дослідженні об’єктивних ознак терористичних злочинів можна зазначити, що вони є багатооб’єктними. У дисертації наведено додаткові аргументи того, що родовим об’єктом, а також – основним безпосереднім об’єктом терористичних злочинів виступає громадська безпека, під якою необхідно розуміти стан захищеності загальнолюдських цінностей від

внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечується державою, та наявність у кожного представника суспільства можливості самостійно або за допомогою держави реалізовувати свої гарантовані конституційні, природні та інші права і свободи.

Додатковим обов'язковим об'єктом терористичного акту є психічна недоторканність особи (осіб). Додатковими факультативними об'єктами злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України виступають життя, здоров'я, фізична недоторканність особи, її права, свободи, воля, честь, гідність та власність, а також внутрішня й зовнішня безпека суспільства, довкілля, система державного управління, нормальна робота органів правосуддя виступають, конституційний устрій України, мир та безпека людства.

Предметом фінансування тероризму необхідно визнавати майно, рухоме або нерухоме, фінансові активи в тому числі кошти (валютні цінності), матеріальні та ліквідні активи, а також право на майно.

Досліджуючи такі способи вчинення терористичного акту як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, дисертант доходить висновку, що: під застосуванням зброї необхідно розуміти використання її вражаючих властивостей проти життя, здоров'я особи (осіб), майна, довкілля з метою досягнення злочинних (терористичних) цілей; у ст. 258 КК України „Терористичний акт” замість визначення „вчинення вибуху” слід використовувати поняття „застосування вибухових речовин або пристроїв”.

У процесі дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України, зроблено такі висновки: активні дії, при вчиненні даного злочину, полягають у спонуканні особи до участі в терористичному акті шляхом умовляння, поради, прохання, упрощування, підкупу, наказу, доручення, заклику, погрози, застосування фізичного насильства. Досліджуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 258-2 КК України „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, особлива увага зверталася на поняття „публічності”. Публічність заликів, для цього

злочину, передбачає хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, значного кола осіб (або певної групи чи категорії осіб), в якому висловлюються ідеї, погляди, вимоги щодо вчинення терористичного акту. Одним з видів таких публічних закликів є пропаганда ідеології тероризму.

Ґрунтуючись на аналізі змісту статей 258 – 258-5 КК України, можна зазначити, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ними, характеризується виною виключно у формі прямого умислу. При вчиненні терористичного акту, винна особа має усвідомлювати, що завдяки її діям (застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій) створюється загроза для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків (або може створюватись, у разі вчинення терористичного акту у майбутньому, якщо злочин вчинюється у формі погрози вчинення зазначених дій), та бажає діяти саме таким чином. У випадку ж вчинення іншого злочину терористичної спрямованості, винний має розуміти, що він своїми діями сприяє вчиненню терористичного акту (чи іншого терористичного злочину), усвідомлювати, що кінцевим результатом таких дій стане вчинення терористичного акту та бажати настання такого наслідку або ж байдуже ставиться до цього.

Щодо суб'єкта терористичних злочинів, то слід зазначити, що вчинення такого злочину, як „Сприяння вчиненню терористичного акту” (ст. 258-4 КК) не тільки службовою особою, поєднане з використанням влади або службового становища, але й військовослужбовцем, значно підвищує його суспільну небезпечність.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Абакумова Ю. В. Види співучасників злочину. *Наше право*. 2012. № 3. Ч. 2. С. 87–95.
2. Абакумова Ю. В. Кримінально-правова оцінка способів підбурювання до злочину. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 139–144.
3. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги. 1992. 168 с.
4. Баличев О. Ю. Проблеми кваліфікації та визначення понятійного апарату злочинів, передбачених статтями 258-4 та 258-5 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. Том. 4. Київ. 2017. С. 88-92.
5. Баличев О. Ю. Злочини, передбачені статтями 258-4 та 258-5 КК України, як спеціальний вид співучасті у тероризмі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія „Право”*. 2016. № 40. Том 3. С. 71–74.
6. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину створення терористичної групи чи терористичної організації. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 1 (63). С. 110–115.
7. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину публічні заклики до вчинення терористичного акту. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 2 (64). 2019. С. 79–84.
8. Баличев О. Ю. До проблеми визначення сутності тероризму. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 1. 2019. С. 132–139.
9. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочинів терористичної спрямованості. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 2. 2019. С. 128–132.
10. Баличев О. Ю. Тероризм: проблеми понятійного апарату в кримінальному законодавстві України. *Людина і закон: публічно-правовий*

вимір : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Громадська організація „Правовий світ”. Дніпро. 7–8 жовтня 2016 р. Дніпро, 2016. С. 74–76.

11.Баличев О. Ю. До проблеми визначення мети тероризму. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запорізька міська громадська організація „Істина”, Запоріжжя, 22–23 лютого 2019. Запоріжжя, 2019. С. 83–86.

12.Баличев О. Ю. Злочин, передбачений ст. 258-2 КК України: кримінально-правова характеристика. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Західноукраїнська організація „Центр правничих ініціатив”, Львів, 25–26 січня 2019. Львів, 2019. С. 30–33.

13.Баличев О. Ю. До проблеми визначення поняття та ознак тероризму. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадського суспільства в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Запорізька міська громадська організація „Істина”. Запоріжжя, 27–28 березня 2018 р. Запоріжжя, 2018. С. 91–93.

14.Білоштан А. П., Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Градова В. П. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах. Отв. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка. 1970. Том 1. 799 с.

15.Большая советская энциклопедия. URL: <https://slovar.cc/enc/bse/2042403.html>.

16.Брящей Р. І., Чорний О. М. Кримінально-правова характеристика об'єкта терористичного акту. *Судова апеляція*. 2017. № 3. С. 68-78.

17.Васілін М. М. Навчання особи з метою вчинення терористичного акту як форма сприяння вчиненню терористичного акту. *Вісник прокуратури*. 2013. № 3. С. 97–103.

18.Васілін М. М. Кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Луганськ. 2014. 197 с.

19.Васілін М. М. Кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Луганськ – 2014. 20 с.

20.Васюков В. Понятие посредника и заказчика. *Законность*. 2006. № 12. С. 26–28.

21.Ващенко Л. О. Єфімов О. М. Тлумачний словник української мови. Київ : Довіра, 2001. 1648 с.

22.Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат. 1959. 255 с.

23.Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2009. 200 с.

24.Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : монографія. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка; наук. ред. Є. В. Фесенко. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 232 с.

25.Данилевський А. Деякі питання кримінальної відповідальності за навчання тероризму. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. 176 с.

26.Данилевський А. Сприяння вчиненню терористичного акту: момент закінчення злочину. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 вересня 2016 року Київ, 2016. С. 89–91.

27.Демидова Л. Поняття „терористична група” і „терористична організація” (продовження дискусії про їх ознаки). *Протидія терористичній*

діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 180-186

28.Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2013. 18 с.

29.Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1955. 209 с.

30.Смельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення. *Форум права*. 2011. №1. С. 348–361.

31.Смельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : моногр. Харків : Право, 2016. 88 с.

32.Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор. 2006. 356 с.

33.Закон України від 12.07.2001 № 2664-III „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.help/law/2664-III/edition01.01.2017/page2>

34.Закон України „Про боротьбу з тероризмом” №638-IV від 20 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 25. ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

35.Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 12. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр>

36.Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки” від 18 січня 2001 року №2245-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 15. Ст. 73 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012245.html

37. Закон України „Про основи національної безпеки України” від 1 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 39. Ст. 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

38. Закон України „Про національну безпеку України” № 2469-VIII від 5 липня 2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

39. Золотогоров В. Г. Энциклопедический словарь по экономике. Минск : Полымя, 1997. 575 с.

40. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах 1973–2000 рр. Харків : Одіссей, 2000. 448 с.

41. Ізетов А. Е. Втягнення у вчинення терористичного акту: Кримінально-правове дослідження : монограф.; за заг. ред. В.П. Ємельянова. Харків : Право. 2010. 174 с.

42. Ізетов А. Е. Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Дніпропетровськ. 2010. 205 с.

43. Іваненко І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2003. 25 с.

44. Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період № 232 від 29.04.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16>.

45. Канцір В. С. Прояви сучасного тероризму: мінливі, багатогранні. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка”*. 2016. С. 507–512.

46. Книженко О. До питання об’єктивної сторони терористичного акту. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 92–94.

47. Комиссаров В. С., Емельянов В. П. Террор, терроризм,

„государственный терроризм”: понятие и соотношение. *Вестник Московского университета. Серия 11. Право.* 1999. № 5. С. 34–45.

48. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>

49. Костенко О. Тероризм: поняття, причини, умови, профілактика. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 вересня 2016 р. Київ, 2016. С. 179–181.

50. Костенко О. Поняття тероризму і концепція антитероризму. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ: Національна академія прокуратури України. 2018. С. 42–46.

51. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>

52. Кримінальне право України: Загальна та Особливачастини ; за заг. ред. В.М. Стратонова. Київ : Істина. 2007. 400 с.

53. Кримінальне право України: загальна частина. За ред. О. О. Кашкарова, В. А. Робака. Сімферополь. КРП. 2010. 364 с.

54. Кримінальне право (Особлива частина): підручник. За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ : Елтон-2. 2012. 758 с.

55. Кримінальне право України: Загальна частина. За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є видання, перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

56. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник. За заг. ред. М. І. Мельника, В. А. Климента. Київ : Атака, 2009. 744 с.

57. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

58. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2012. № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

59.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. О. Бахуринська, П. С. Берзін, Т. В. Варфоломеєва та ін. За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Атлета, КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.

60.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Відп. ред. С. С. Яценко. К. А.С.К. 2002. 936 с.

61.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-те видання перероб. та допов. Київ : Атіка, 2004. 1056 с.

62.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те видання перероб. та допов. Київ : Юридична думка. 2012. 1316 с.

63.Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть: курс лекцій. М. БЕК. 1996. 550 с.

64.Небеський Ю. С. Адміністративно-правові засади охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян у сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Луганськ. 2008. 227 с.

65.Новікова Л. В. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму : дис. ... канд. юрид. наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2006. 200 с.

66.Парфенов А. Ф. Общее учение об объективной стороне преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Санкт-Петербург, 2004. 428 с.

67.Пинаев А. А. Курс лекций по общей части уголовного права. Книга 1. О преступлении. Харьков : Юридический Харьков. 2001. 289 с.

68.Податковий кодекс України Кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>

69.Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. 4-те вид., змін. і доп. Київ : Скіф. 2009. 536 с.

70.Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. Упоряд. П. С. Берзін. Київ : Скіф. 2010. 392 с.

71.Постанова Пленуму Верховного Суду України №15 від 26.12.2003 р. „Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v>.

72.Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

73.Рижов І. М. Тероризм : соціально-філософський аспект. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 319–323.

74.Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи або терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.

75.Синегубов О. Щодо особливостей кримінально-правової протидії терористичним актам в сучасних умовах інформаційного суспільства. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 56–59.

76.Советская военная энциклопедия. Т. 6. Москва : Воениздат, 1978. 640 с.

77.Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. Москва : Юрид. лит, 1974. 208 с.

78.Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. Київ : Ваіте. 2018. 826 с.

79.Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами. Киев : УМКВО, 1989. 78 с.

80.Трубников Н. Н. О категориях „цель”, „средство”, „результат”. Москва : Высшая Школа, 1968. 148 с.

81.Тупельняк І. І. Об’єкт терористичних злочинів: аналіз наукових поглядів та питань законодавчої регламентації. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернет-конференції. 25 червня 2015 року.* Київ : Національна академія прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України. 2015. 225 с.

82.Форос А. В. Кримінально-правові ознаки терористичного акту. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція.* 2014. № 12. Т. 2. С. 120–122.

83.Цивільний кодекс України в діючій редакції, офіційний веб-портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page4>

84.Шамара О.В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності по кримінальному законодавству України : моногр. Київ : Видавничий дім Арттек. 2014. 280 с.

85.Шубина В. Ю. Институт пособничества в совершении преступления: уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Краснодар. 2012. 34 с.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕРОРИСТИЧНІ ЗЛОЧИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ КВАЛІФІКАЦІЇ

3.1. Відмежування терористичних злочинів від суміжних складів злочинів

Поняття „тероризм”, „терористична діяльність”, „злочини терористичної спрямованості” та „злочини, пов’язані з тероризмом” є тісно взаємопов’язаними між собою [6, с. 130]. Терористична діяльність охоплює об’єктивні сторони всіх злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 КК України. Вчинення ж злочинів, передбачених ст.ст. 258-1 – 258-5, в решті решт, спрямовано на досягнення єдиного результату – терористичного акту. Тож кваліфікація цих злочинних діянь та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності викликає певні складнощі. Так, наприклад, відмежування потребують такі склади злочинів терористичної спрямованості як втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України) та сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України). Виникають питання щодо кваліфікації таких злочинів як створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України) та злочинів, передбачених статтями 255 (створення злочинної організації), 257 (бандитизм), 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань). Кваліфікуючи терористичні злочини необхідно відмежовувати „публічні заклики до вчинення терористичного акту” (ст. 258-2 КК України) від таких суміжних складів злочинів, як: публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК

України); умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 1 ст. 110 КК України); публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ч. 1 ст. 295 КК України); публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ч. 1 ст. 436 КК України) [5, с. 134].

Безпосереднє вчинення терористичного акту, оскільки об'єктивна сторона даного злочину полягає у вчиненні активних суспільно небезпечних дій, таких як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, може супроводжуватись вчиненням інших злочинів, передбачених Особливою частиною КК України (пов'язаних з тероризмом) [7, с. 108]. Такими злочинами у науці кримінального права, зазвичай, вважають: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); диверсію (ст. 113); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1); захоплення заручників (ст. 147); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260); найманство (ст. 447) [44, с. 73]. Але, на основі аналізу диспозиції ст. 258, перелік цих злочинних діянь можна розширити та вважати злочинами, пов'язаними з тероризмом, такі: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади

(ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112); диверсію (ст. 113); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1); умисне вбивство (ст. 115); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121); побої і мордування (ст. 126); катування (ст. 127); погрозу вбивством (ст. 129); незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146); захоплення заручників (ст. 147); завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (259); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260); напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263); масові заворушення (ст. 294); хуліганство (ч. 4 ст. 296); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443); злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444); найманство (ст. 447) [3, с. 112]. Тож виникає необхідність відмежування зазначених, схожих між собою за деякими юридичними ознаками, злочинів.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України виражається у втягненні особи у вчинення терористичного акту або примушуванні до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства [25], а об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 258-4 КК України, полягає у вербуванні, озброєнні, навчанні особи з метою вчинення терористичного акту та використання особи з цією ж метою [11, с. 9].

Практично і та, й інша норма передбачають залучення до вчинення терористичного акту, оскільки об'єктивна сторона розглядуваних злочинів, виражається, зокрема, у втягненні особи у вчинення терористичного акту або примушуванні до вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК) та у вербуванні такої особи чи її використанні (ст. 258-4 КК). Схожість об'єктивних ознак цих злочинів викликає у наукових колах дискусію щодо доцільності включення до ст. 258-4 КК України понять „вербування” та „використання” [10; 12; 24; 40]. Так, В. П. Ємельянов наголошує, що положення статей 258-1 та 258-4 КК України передбачають фактично однакові дії, тобто дублюються одні й ті самі положення, і для усунення цього протиріччя необхідно виключити зі ст. 258-4 КК вказані ознаки та охопити їх об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України [16, с. 350].

Втягнення у вчинення терористичного акту полягає у скоєнні винним відносно іншої особи таких дій, шляхом фізичного або психічного впливу, що схиляють останню до вчинення терористичного акту – породжують у неї бажання прагнення вчинити саме таким чином. Способи такого втягнення можуть бути різними. Дане діяння є певним чином споріднене з підбурюванням до вчинення злочину, і може також виражатися в умовлянні, підкупі, або іншому схилянні особи до вчинення терористичного акту. В даному випадку виключення становлять такі види підбурювання як погроза та примус, оскільки подібні діяння характеризують другий спосіб реалізації об'єктивної сторони розглядуваного злочину – примушування до вчинення терористичного акту, яке має бути обов'язково пов'язано з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства. Однак диспозицію ст. 258-1 КК України сконструйовано таким чином, що можна зробити висновок про виключно примусовий характер втягнення особи у вчинення терористичного акту, тобто шляхом застосування до неї обману, шантажу, погрози насильства, використання уразливого стану особи, оскільки законодавець не виокремлює способів такого втягнення.

По іншому сконструйовано ст. 258-4 КК України. Одним зі способів

вчинення злочину сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4) є вербування особи з метою вчинення терористичного акту, тобто її найом за матеріальну винагороду. У даному випадку особа не тільки добровільно дає згоду на участь у терористичному акті, але й розраховує на оплату своїх „послуг”. Тож, за своїми ознаками „втягнення” та „вербування” відрізняються як за способом вчинення діяння так і за психічним ставленням особи, яку вербують з метою вчинення терористичного акту або втягують у його вчинення [2, с. 73]. Що ж стосується використання особи з метою вчинення терористичного акту, то, здебільшого, воно відбувається шляхом залучення терориста-смертника, який погоджується на вчинення даного злочину з політичних або релігійних переконань [1, с. 90].

Вчинення злочину, передбаченого ст. 258-4 КК України може також полягати в озброєнні або (та) навчанні особи з метою вчинення терористичного акту, а так само її використання з цією метою. Під озброєнням особи з метою вчинення терористичного акту розуміється надання (забезпечення, постачання) їй вогнепальної або холодної зброї, вибухових пристроїв чи речовин, а також бойових припасів як на платній так і на безоплатній основі. Навчання ж з такою метою особи полягає у переданні їй знань, розвитку її умінь та навичок у будь-який спосіб (проведення занять, тренінгів, забезпечення відповідною літературою тощо). Під використанням особи слід розуміти її безпосереднє застосування під час вчинення терористичного акту. Всі ці дії можна скоріше охарактеризувати як пособництво у вчиненні терористичного акту або підготовки до нього. Фактично, при вчиненні злочину „Сприяння вчиненню терористичного акту”, забезпечується участь особи у вчиненні терористичного акту на добровільній основі, а у разі реалізації об’єктивної сторони злочину „Втягнення у вчинення терористичного акту” застосовується примус або обман. Тож злочини, передбачені статтями 258-1 та 258-4, відрізняються за ознаками об’єктивної сторони, а їхня криміналізація є виправданою.

Вчинення злочину, передбаченого ст. 258-2 КК України полягає у здійсненні публічних закликів до вчинення терористичного акту, а також

розповсюдженні, виготовленні чи зберіганні з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами. Під публічністю заликів розуміється хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, значного кола осіб (або певної групи чи категорії осіб), в якому висловлюються ідеї, погляди, вимоги щодо вчинення терористичного акту. Отже основною відмінністю публічних заликів до вчинення терористичного акту від втягнення у вчинення терористичного акту є те, що вплив спрямований не на конкретну особу, а стосується широкого невизначеного кола осіб.

Розрізняючи ж склади злочину „Публічні заклики до вчинення терористичного акту” (ст. 258-2 КК України) та злочинів, передбачених ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 295, ч. 1 ст. 436 КК України, в першу чергу, також, необхідно визначати їх основну ознаку – вчинення активних дій (публічних заликів). Особливість дій, передбачених ст. 258-2 КК України полягає у тому, що здійснюються публічні заклики до вчинення такого специфічного діяння, як терористичний акт.

Відповідно до ч. 2 ст. 109 КК України кримінально караним є діяння, яке полягає у вчиненні публічних заликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій [25]. А об’єктивна сторона злочину „Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України” (ст. 110 КК України) виражається у здійсненні умисних дії, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічних закликах чи розповсюдженні матеріалів із закликами до вчинення таких дій [25]. Родовим об’єктом цих злочинів є національна безпека України.

У ч. 1 ст. 295 наголошується на тому, що вчинення злочину „Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку” полягає у здійсненні публічних заликів до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з

метою розповсюдження матеріалів такого змісту [25]. Родовим об'єктом цього злочину виступає громадський порядок.

У ст. 436 пропаганда війни визначається як публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [25]. Родовий об'єкт цього злочину – мир, як складова міжнародного правопорядку.

У свою чергу, злочин „Публічні заклики до вчинення терористичного акту” являє собою підбурювання до вчинення терористичного акту, а додатковим факультативним об'єктом цього злочину можуть бути, зокрема: національна безпека України, громадський порядок, мир тощо. Отже розглядувані злочини слід відмежовувати за об'єктом їх вчинення. При цьому, представляється, що злочинне діяння публічні заклики до вчинення терористичного акту є за своєю юридичною природою більш суспільно небезпечним, ніж діяння, вказані вище, оскільки його результатом може стати вчинення терористичного акту [4, с. 82]. Крім того такі заклики можуть здійснюватись не тільки відносно злочину „Терористичний акт” а й відносно інших терористичних злочинів, що зумовлює необхідність внесення відповідних змін у ст. 258-2 КК України.

Статтями 258-3, 255, 257 та 260 встановлюється кримінальна відповідальність за створення тієї чи іншої злочинної групи: терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), злочинної організації (ст. 255), банди (ст. 257), не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260). Виходячи зі змісту диспозицій цих кримінально-правових норм та ст. 28 КК України, всім цим злочинним угрупованням притаманні відповідні загальні ознаки організованої групи чи злочинної організації та наявність спеціальних ознак, таких як: спеціальна мета створення (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину – для злочинної організації, напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб – для бандитизму, вчинення терористичного акту або здійснення терористичної діяльності – для

терористичної групи чи терористичної організації). Створення незаконних воєнізованих або збройних формувань, не переслідує особливої цілі та не характеризується спеціальним мотивом. Мета та мотив цього злочину можуть бути різними та не впливають на кваліфікацію.

До інших ознак відносяться: озброєність банди, наявність спеціальної форми зорганізованості – організаційна структура військового типу для воєнізованого формування та наявність у розпорядженні злочинного угруповання придатної для використання вогнепальної, вибухової чи іншої зброї – для збройного формування.

До основних же загальних ознак відносяться: кількісна ознака (три і більше особи, які є учасниками терористичної групи); стійкість; наявність єдиного плану вчинення злочину; розподіл ролей між учасниками; спрямованість на неодноразове вчинення злочину; спрямованість на досягнення єдиного плану, відомого всім учасникам групи (організована група), та: кількісна ознака (5 або більше осіб); стійкість; ієрархічність; наявність попередньої змови між учасниками про спільну діяльність для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп; можливість наявності в складі такої організації структурних частин чи підрозділів; мета об'єднання – вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (злочинна організація) (ч. 3 та ч. 4 ст. 28 КК України).

Щодо основних ознак злочинних угруповань, то дехто з науковців додержуються думки, що таку ознаку як вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів взагалі слід виключити з законодавчого визначення поняття злочинної організації [13; 14; 31]. Наприклад, М. В. Семикін зазначає: „терористичним групам і організаціям як різновиду організованої злочинності властиві ті самі системно-структурні ознаки, що й організованим групам і злочинним

організаціям. Разом з тим викликає сумнів правильність віднесення до числа ознак злочинної організації спрямованості на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, оскільки, по-перше, ця ознака не є системно-структурною, а по-друге, це може призвести до необґрунтованого послаблення боротьби з організованою злочинністю, оскільки реальні злочинні організації (у тому числі й терористичні) при відсутності цієї ознаки штучно переводитимуться до розряду організованих груп. Тому вбачається за необхідне цю ознаку виключити з ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України” [39, с. 13]. Але тоді виникає питання, а за якими ознаками відмежовувати організовану групу від злочинної організації, і в чому ж тоді полягає більш висока суспільна небезпечність останньої?

Законодавець, враховуючи особливу суспільну небезпечність терористичної групи чи терористичної організації, передбачив ще одну особливість в ознаках цих угруповань – кількісну. Відповідно до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” терористична група має складатися з двох і більше осіб, а терористична організація – трьох і більше, враховуючи, що у ч. 3 ст. 28 КК України наголошується: „злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об’єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об’єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи” [25]. Ч. 4 цієї норми передбачено, що: „злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об’єднанням декількох осіб (п’ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп” [25]. Тож основною відмінністю терористичної групи чи терористичної організації є кількісна ознака та

спеціальна мета створення.

Схожість вказаних злочинних угруповань можна прослідити за принципами кримінальної відповідальності їх організаторів, керівників та учасників. Організатор чи керівник злочинного угруповання, створення якого чи керівництво яким передбачено статтями 255, 257, 260 КК України підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені такою групою (організацією), коли вони охоплювалися його умислом, а інші її учасники підлягають кримінальній відповідальності за злочини, в підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них (ст. 30 КК). Це ж стосується й відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України. При цьому, якщо особа не виконує функцій організатора або керівника терористичної групи (організації), а є лише її учасником, до кримінальної відповідальності її можливо притягувати тільки за умови, що вона усвідомлювала факт своєї участі саме в зазначених терористичних угрупованнях. Тобто це: особа, яка вступила до терористичної групи чи терористичної організації і чітко усвідомлює наміри цього злочинного угруповання та цілі його формування; особа, яка не є членом терористичної групи чи терористичної організації, але усвідомлює свою участь у вчинюваному злочині, також розуміючи все вказане вище.

Безпосереднє вчинення терористичного акту може супроводжуватись застосуванням зброї, вчиненням вибуху, підпалу або полягати у вчиненні інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

Тероризм, а відповідно й терористичний акт посягають на значну невизначену кількість, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність, суспільних відносин [17, с. 5]. Діяння, чинені терористами можуть супроводжуватись вчиненням умисних вбивств (ст. 115); спричиненням умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121); побоями і мордуванням (ст. 126); катуванням (ст. 127); погрозою вбивством (ст. 129); незаконним позбавленням волі або викраденням людини (ч. 2 ст. 146); захопленням

заручників (ст. 147); нападом на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261) тощо.

Звісно передбачити всі форми вчинення цього злочину не можливо. Але це не означає, що вчинення суспільно небезпечних дій, передбачених ч. 1 ст. 258, зокрема застосування зброї, вчинення вибуху тощо, мають повністю охоплюватись зазначеною нормою та не потребують додаткової кваліфікації. Як слушно зазначає О. О. Книженко „законодавча вказівка на таку ознаку, як застосування зброї, жодним чином ще не свідчить (та й не свідчила) про відсутність в діях винного такого злочину, як незаконне поводження зі зброєю. У чинному КК України міститься низка норм, в диспозиції яких відзначається на таку ознаку, як застосування зброї. Для прикладу наведемо кілька з них: ч. 2 ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини, поєднане із застосуванням зброї), ст. 294 (масові заворушення, де одним із проявів є супроводження відзначених в цій нормі дій із застосуванням зброї), ч. 4 ст. 296 КК України (хуліганство, поєднане із застосуванням зброї) та ін. Вчинення таких дій судовою практикою оцінювалося й оцінюється за сукупністю злочинів. Вважаємо, що вчинення терористичного акту з застосуванням зброї, бойових припасів чи вибухових речовин особою, яка незаконно поводитися з такими предметами, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ст. 258 та ст. 263 чи ст. 263-1 КК України відповідно” [26, с. 93].

Це ж стосується і здійснення інших суспільно небезпечних дій у процесі вчинення терористичного акту. Такі злочинні діяння як знищення чи пошкодження майна загально небезпечним способом, перерва руху транспортних засобів, застосування отруйних та сильнодіючих речовин та інші, не можуть охоплюватись складом злочину „Терористичний акт”. Вони утворюють сукупність. Вчинення терористом (терористами) таких діянь необхідно кваліфікувати за ст. 258 та іншими (іншою) статтею Особливої частини КК України, яка містить відповідний склад злочину [33, с. 638].

3.2. Підстави, передумови та умови звільнення від кримінальної відповідальності за терористичні злочини

Здійснення терористичної діяльності як в Україні та на території іноземних держав, так і у світовому масштабі, є однією з найгостріших проблем сьогодення. Тероризм – це вкрай небезпечне явище, яке ставить під загрозу безпеку суспільства, окремих громадян та людства в цілому. Воно посягає на життя і здоров'я людей, їх фізичну та психічну недоторканність, порушує нормальне функціонування юридичних осіб, зазіхає на систему державного управління, основи конституційного ладу, безпеку держави та інші суспільні відносини, які охороняються законом України про кримінальну відповідальність. Тож з метою поліпшення ефективності розкриття злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, та створення умов відмови окремими терористами або членами терористичних груп чи організацій від продовження вчинення злочинної діяльності, законодавець передбачив у ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3 та ч. 4 ст. 258-5 КК України передумови, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності таких осіб [45, с. 63].

У науці кримінального права виокремлюють види звільнення від кримінальної відповідальності, а також передумови, підстави та умови такого звільнення [30; 46].

Вирізняють такі види звільнення від кримінальної відповідальності: імперативне (обов'язкове) та дискреційне (необов'язкове); безумовне та умовне; загальні та спеціальні та інші види звільнення. Хоча, слід зазначити, що питання про підстави, умови та передумови звільнення від кримінальної відповідальності є у наці дискусійними. Найчастіше як передумову такого звільнення визначають вчинення особою певного злочину, бо звільнити від відповідальності можна лише у випадку наявності підстав для такої відповідальності [9, с. 62–65]. Хоча щодо такої передумови може бути обмеження (вчинення злочину певного ступеню тяжкості або певною

особою тощо).

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності, відповідно до КК України, є певна, передбачена тією або іншою нормою КК, посткримінальна поведінка (щире каяття, повідомлення про злочин тощо).

Умовами такого звільнення є дотримання певних умов (вчинення злочину вперше, добровільність повідомлення про вчинений злочин тощо).

Відповідно до КК України загальними видами звільнення особи від кримінальної відповідальності є: 1. Добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17); 2. Добровільна відмова співучасників (ст. 31); 3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); 4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); 5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); 6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48); 7. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49); 8. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97); 9. Звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності (ст. 106).

Передбачаються і спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, серед них можна назвати: 1) добровільну заяву громадянин України про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками (ч. 2 ст. 111); 2) сплата особою податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) (ч. 4 ст. 212); 3) добровільна заява про створення злочинної організації або участь у ній (ч. 2 ст. 255); 4) добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 3 ст. 263); 5) добровільна здача прекурсорів (ч. 4 ст. 311) та багато інших.

Як вже зазначалося, законодавцем передбачено спеціальне звільнення від

кримінальної відповідальності за терористичні злочини (ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3 та ч. 4 ст. 258-5 КК України). За наявності відповідних обставин, суд зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності. Але таке звільнення обумовлене цілим рядом передумов, підстав та умов.

Беручи за основу позицію, відповідно до якої кожен вид такого спеціального звільнення характеризується передумовами, підставами та умовами, спробуємо визначити ці ознаки щодо терористичних злочинів.

Відповідно до ч. 6 ст. 258 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину [25].

Якщо передумовою звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою злочину, то передумовою такого звільнення за вчинення терористичного акту є реалізація його об'єктивної сторони, тобто здійснення терористом дії, які полягають у погрозі: 1) застосування зброї; 2) вчинення вибуху; 3) вчинення підпалу; 4) вчинення інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків з терористичними цілями.

Спочатку КК України від 2001 р. передбачав лише можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи, за добровільне повідомлення про терористичну групу чи терористичну організацію (ч. 5 ст. 258 КК). Згодом, оновлену норму, яка передбачала кримінальну відповідальність за терористичний акт (ст. 258 КК), було доповнено ч. 6. Законом України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ

національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини” № 1689-VII від 07.10.2014 р.

Більшість науковців сходяться у думці, що ця норма (ч. 6 ст. 258 КК України) спрямована на припинення, виявлення та розкриття терористичної діяльності, мінімізацію суспільно небезпечних наслідків терористичного акту та попередження злочинів терористичної спрямованості [47, с. 76]. Наголошується також на тому, що розширення спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності є ефективним засобом протидії злочинності в Україні [30, с. 236].

Частина 6 ст. 258 КК України передбачає обмеження щодо передумов звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таке звільнення може бути застосовано до будь-якої особи, яка вчинила діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту. Якщо ж діяння полягало у безпосередньому вчиненні дій, пов'язаних з застосуванням зброї, вчиненням вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, мова не йде про звільнення від кримінальної відповідальності.

Підставою такого звільнення є відповідна посткримінальна поведінка особи, тобто: повідомлення особою правоохоронний орган про цей злочин та сприяння припиненню або розкриттю даного злочину – якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків. Особа звільняється від кримінальної відповідальності лише за умови, що таке повідомлення було добровільним, здійсненим до притягнення особи до кримінальної відповідальності та якщо в діях винного немає складу іншого злочину (наприклад, передбаченого ст. 262 КК України „Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем”). Добровільність, в даному

випадку, означає вчинення цих дій з власної волі, з різних мотивів (мотиви не впливають на факт звільнення чи не звільнення особи від відповідальності), при усвідомленні можливості подальшого безкарного продовження вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК України.

У науці кримінального права виникає логічне запитання, а чи можливо взагалі погрозу вважати закінченим складом злочину, а, отже, звільняти особу від відповідальності за вчинення незакінченого злочинного діяння? Так, авторами наукових праць висловлюються сумніви: „до якої форми вчинення терористичного акту буде реалізована розглядувана норма, і чи виникає після висловлення погрози можливість настання наслідків, вказаних у ч. 1 ст. 258, якщо ще не розпочалися дії, які становлять першу форму терористичного акту?” [30 с. 237].

З іншого боку, законодавець вже передбачив погрозу вчинити терористичний акт як активну дію і закінчений склад злочину. Ми вже зазначали, що тероризм, зокрема, спрямовано на створення стану паніки і страху, і що терористичний акт посягає не громадську безпеку та психічну недоторканість особи (осіб). Все це, безперечно, передбачає погроза вчинення терористичного акту.

У ч. 2 ст. 258-3 КК України наголошується на тому, що звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину [25].

Тобто, перш за все, передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК України, відповідно до якої кримінально караними є такі діяння: 1) створення терористичної групи чи терористичної організації; 2) керівництво такою групою чи організацією; 3) участь у терористичній групі чи терористичній

організації; 4) організаційне сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації; 5) інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Отже, відповідно до розглядуваної норми, особа звільняється від кримінальної відповідальності якщо вона: 1) не була організатором, керівником терористичної групи чи терористичної організації; 2) добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність; 3) сприяла її припиненню і розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням та діяльністю такої групи чи організації; 4) не вчинила діяння, за яке передбачено кримінальну відповідальність іншими статтями КК України.

При цьому, як слушно зауважує А. А. Вознюк: „оскільки в ст. 258–3 КК України не криміналізована змова про створення організованих груп і злочинних організацій, а криміналізоване лише їх створення, то досягнення змови про створення цих об'єднань є готуванням до вищезазначених злочинів, а вчинення будь-яких інших дій, спрямованих на її створення (зокрема досягнення змови), якщо виникнення об'єднання не відбулось, необхідно кваліфікувати як замах” [13, с. 69].

Тож ч. 2 ст. 258-3 КК України окреслює певні обмеження щодо звільнення від кримінальної відповідальності, тобто: обмеження за колом осіб, які підлягають звільненню від кримінальної відповідальності, оскільки відповідно до даної норми не підлягають звільненню від кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину організатор та керівник терористичної групи чи терористичної організації та обмеження стосовно кола діянь, які можуть слугувати передумовою звільнення від кримінальної відповідальності: створення (організацію) терористичної групи чи терористичної організації; керівництво такою групою чи організацією; організаційне сприяння створенню або діяльності такої групи чи організації.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 258-3, є наступні обставини: якщо особа повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність; сприяла

припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, а умовами: добровільність повідомлення правоохоронного органу про відповідну терористичну діяльність та відсутність у діях особи складу іншого злочину.

Відповідно до передбаченого ч. 4 ст. 258-5 КК України особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину [25].

Вчинення злочину, передбаченого ст. 258-5 – Фінансування тероризму, полягає у діях, які вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), що є передумовою звільнення від кримінальної відповідальності.

Обмеженням таких передумов є та обставина, що винна особа не є організатором або керівником терористичної групи (організації).

Особа звільняється від відповідальності якщо вона: 1) добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність; 2) іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла; 3) за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Отже, ґрунтуючись на зазначеному, можна дійти наступних висновків. Передумовою звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів є здійснення суспільно небезпечного діяння, яке полягає у вчиненні діяння, передбаченого ст. 258 „Терористичний акт” (в частині погрози його вчинення), або створенні терористичної групи чи

терористичної організації, або дій, вчинених з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації) (фінансування тероризму). Однак щодо такого звільнення законодавцем передбачено певні обмеження, зазначені нижче.

1. Для передумови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину „Створення терористичної групи чи терористичної організації” (ст. 258-3 КК України) визначається:

1) обмеження за колом осіб, які підлягають звільненню від кримінальної відповідальності. Відповідно до даної норми не підлягають звільненню від кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину організатор і керівник терористичної групи чи терористичної організації. У ч. 3 ст. 27 КК визначається поняття організатора – це особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. Тобто організатором злочину, передбаченого ст. 258-3 є особа, яка організувала створення терористичної групи чи терористичної організації або керувала підготовкою до її створення, або особа, яка створила такі терористичні об'єднання, або керувала ними, або забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Тож не може бути за ч. 2 ст. 258-3 звільнена від кримінальної відповідальності особа, яка виконувала зазначені вище дії. З цього випливає друге обмеження передумови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину „Створення терористичної групи чи терористичної організації”;

2) обмеження щодо кола діянь, які можуть слугувати передумовою звільнення від кримінальної відповідальності. Ч. 1 ст. 258-3 КК України передбачає такі види злочинних діянь: а) створення (організацію) терористичної групи чи терористичної організації; б) керівництво такою групою чи організацією; в) участь у терористичній групі чи терористичній організації; г) організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності такої групи чи організації.

Відповідно до ст. 2 ст. 258-3 КК звільненню від кримінальної відповідальності підлягають лише: особи, які є учасниками терористичній групі чи терористичній організації та не виконують функції керівника чи організатора; особи, які сприяли створенню або діяльності такої групи чи організації, але не шляхом організаційного сприяння.

2. Відповідно до ч. 4 ст. 258-5 (фінансування тероризму) звільненню від кримінальної відповідальності підлягають особи, які не є організатором або керівником терористичної групи (організації), що здійснювала дії, спрямовані на фінансування тероризму (ч. 3 ст. 258-5 КК України).

3. Обмеженням передумов звільнення від кримінальної відповідальності за реалізацію діяння, передбаченого ч. 1 ст. 258 „Терористичний акт” є вчинення цього злочину у частині погрози.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів є певна пост-кримінальна поведінка особи, яка вчинила такий злочин.

Для злочину „Терористичний акт” такою підставою є: а) повідомлення особою правоохоронний орган про цей злочин; б) сприяння припиненню або розкриттю даного злочину – якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

Для злочину „Створення терористичної групи чи терористичної організації” підставою звільнення від кримінальної відповідальності виступають такі обставини: а) якщо особа повідомила правоохоронний орган

про відповідну терористичну діяльність; б) сприяла припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації.

Для злочину „Фінансування тероризму” такою підставою є наступне: а) якщо особа повідомила про відповідну терористичну діяльність; б) іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла.

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів необхідно вважати: а) відповідно до ч. 6 ст. 258 таке звільнення можливе якщо всі зазначені вище дії особою було здійснено добровільно і до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину; б) відповідно до ч. 2 ст. 258-3 – у разі добровільного повідомлення зазначеної вище інформації та вчинення інших вказаних дій; в) відповідно до ч. 4 ст. 258-5 – якщо особа добровільно повідомила відповідну інформацію правоохоронному органу до притягнення її до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3 та ч. 4 ст. 258-5 ще однією умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів є відсутність в її діях складу іншого злочину.

3.3. Шляхи вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за терористичні злочини

Починаючи з подій 2014 р., над Україною нависла серйозна терористична загроза. 14.04.2014 р. Указом Президента України № 405/2014 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України „Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України” (від 13.04.2014 р.) [42], на підставі якого в Донецькій та Луганській областях проводиться антитерористична операція. Тероризм є

однією з основних загроз державному суверенітету та територіальній цілісності України, оскільки його спрямовано на послаблення державної обороноздатності, авторитету держави на міжнародній арені, зміну встановленого порядку роботи державних органів влади. Тож цілком зрозуміле спрямування державної політики на протидію цьому небезпечному явищу.

У науці кримінального права неоднозначне ставлення до визначення поняття, ознак, сутності тероризму. Одні автори досліджують його в рамках політичних наук, інші, вкладають в це небезпечне явище філософський зміст. Але у чому сходяться всі науковці, так це в тому, що ця проблема потребує ефективного вирішення.

У юридичній науці щодо кримінально-правової характеристики тероризму, протидії йому, відповідальності за терористичні злочини підіймається значна кількість проблем, які мають дискусійний характер. Зокрема це стосується визначення юридичної природи тероризму та злочинів терористичної спрямованості. Досліджуються проблеми, пов'язані з оцінкою об'єктивних та суб'єктивних ознак терористичних злочинів, зокрема при аналізі бланкетних норм та при розмежуванні з суміжними злочинами. Підіймається питання щодо відокремлення розділу в Особливій частині КК України, в якому б передбачалась кримінальна відповідальність виключно за вчинення злочинів терористичної спрямованості. Також, злочини, передбачені статтями 258-1 – 258-5 визначаються як спеціальні види співучасті у вчиненні терористичного акту. Відповідно досліджуються проблеми, пов'язані з терористичними злочинами та інститутом співучасті. Зокрема, цим проблемам приділялася увага такими науковцями як М. М. Васілін В. П. Ємельянов, О. О. Кваша, І. О. Криворучко, Р. С. Орловський, А. В. Серебряков, Т. Г. Цибулін. Так, звертаючи увагу на проблеми співвідношення змісту кримінальної відповідальності пособника терористичному акту та особи, яка вчинює злочини „Сприяння терористичному акту” та „Втягнення у вчинення терористичного акту” як окремих складів злочинів А. В. Серебряков стверджує, що „оскільки сприяння, за своїм змістом, полягає у готуванні до злочину,

підбурюванні до нього або пособництві, це викликає конкуренцію норм Загальної і Особливої частини закону про кримінальну відповідальність. У свою чергу, така конкуренція фактично трансформується в колізію між положеннями Загальної і Особливої частини КК, оскільки в межах останньої без будь-яких обґрунтувань, готування визнається закінченим злочином, а підбурювання та пособництво – виконанням злочину”. Задля вирішення цієї проблеми науковець пропонує доповнити Загальну частину нормами, відповідно до яких „у випадках, спеціально передбачених відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу, готування до злочину визнається закінченим злочином” та „у випадках, спеціально передбачених відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу, дії підбурювача або пособника злочину визнаються діями виконавця злочину” [40, с. 9–10]. Це виключило б колізію норм та забезпечило б покращення якості чинного кримінального законодавства. З цих же причин вважаємо доцільним погодитись з позицією щодо виділення окремого розділу КК стосовно відповідальності за прояви тероризму. З цього приводу слушно зазначає О. Ф. Бантишев: „слід погодитись з В. П. Ємельяновим, що відповідальність за терористичні злочини необхідно передбачити в окремому самостійному розділі Особливої частини КК України та встановити кримінальну відповідальність за пропаганду ідеології тероризму [7, с. 76]. Така необхідність обумовлена не тільки неоднозначністю поняття „тероризм”, особливостями об’єктивної сторони терористичних злочинів, а і специфікою об’єкта посягання таких злочинів. Як вже зазначалося, такий зовнішній злочинний прояв тероризму як терористичний акт є багатооб’єктним злочином і може посягати не тільки на громадську безпеку, але й на психічну недоторканність особи (осіб), життя, здоров’я, фізичну недоторканість особи, її права та свободи, волю, честь та гідність, власність, внутрішню і зовнішню безпеку суспільства, довкілля, систему державного управління, нормальну роботу органів правосуддя, конституційний устрій України, мир та безпеку людства. Така специфіка зумовлює й особливості кваліфікації „терористичних злочинів”, адже фактично цим поняттям охоплюється будь-яка терористична

діяльність та інші злочини, які сприяють („обслуговують”) тероризму. З цих міркувань В. П. Ємельянов пропонує внести зміни до ст. 258-4 КК України „Сприяння вчиненню терористичного акту” щодо навчання особи з метою вчинення терористичного акту та ввести відповідальність за навчання терористичній діяльності, передбаченої КК [17, с. 66]. Досліджуючи цю проблему, М. М. Васілін зазначав, що невдалим у ч. 1 ст. 258-4 КК України є використання словосполучення „з метою вчинення терористичного акту”, оскільки вчинення терористичного злочину характеризує не мету, до якої прагне винна особа, яка здійснює навчання, а усвідомлення наміру іншої особи використати відповідні знання для вчинення у подальшому терористичного акту. У зв'язку з цим М. М. Ванілін пропонує замінити зазначений вислів на словосполучення „для вчинення терористичного акту” [12, с. 102].

На нашу думку, за для визначення мети вчинення злочинів терористичної спрямованості слід, перш за все, вести мову про мету тероризму як родового поняття. Відповідно до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [19].

У сучасній кримінально-правовій літературі категорія „тероризм”, як єдине ціле, розглядається у трьох площинах. По-перше – у широкому розумінні як терористична діяльність [16, с. 351].

Відповідно до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” терористична діяльність охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких

актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму [25].

По-друге тероризм визначається як сукупність злочинів терористичного спрямування передбачених КК України. Кримінальну відповідальність за такі злочини містить цілий блок норм КК України, таких як: терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4), фінансування тероризму (ст. 258-5). Практично, ці норми відображують сутність терористичної діяльності.

По-третє тероризм розглядається у вузькому розумінні саме як кримінально-каране злочинне діяння „терористичний акт” (ст. 258 КК України) – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення, або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Тобто поняття „тероризм” та розглянуті категорії є співвідношенням цілого і частини, де частини – це взаємопов'язані елементи, що у сукупності найбільш повно характеризують ціле. В свою чергу вчинення терористичного акту виступає як кінцевий результат тероризму та характеризується конкретною метою – здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян,

юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного. Метою ж більшості злочинів терористичного спрямування є вчинення терористичного акту або сприяння його вчиненню. Отже, кінцева мета тероризму, як соціально-політичного та кримінально-правового явища, а, відповідно, і злочинів терористичної спрямованості, має співпадати з кінцевою метою вчинення терористичного акту. Крім того, доцільніше передбачити відповідальність не тільки за навчання навичкам для вчинення терористичного акту, але й терористичній діяльності, оскільки терористичний акт є кінцевим результатом тероризму, а злочини терористичної спрямованості забезпечують досягнення цього результату. Тож, необхідно розширити коло злочинних дій, задля вчинення яких винна особа навчає іншу особу, замінивши у тексті статті 258-4 КК України словосполучення „терористичний акт” на „терористичний злочин”, і таким же чином сконструювати інші норми КК щодо відповідальності за сприяння тероризму (за злочини терористичної спрямованості).

Визначаючи понятійний апарат щодо феномену тероризму, В. П. Ємельянов вказував: „таким чином, категорія „злочини з ознаками тероризування” співвідноситься з категорією „терористичні злочини” як філософські категорії загального та особливого. В такому ж співвідношенні знаходяться категорії „терористична діяльність” і „терористичні злочини” [17]. Тож у складах злочинів терористичної спрямованості доцільно поняття „терористичний акт” замінити на поняття „терористичний злочин”.

Отже враховуючи зазначене, та підсумувавши всі висновки, які було зроблено протягом проведеного дисертаційного дослідження та з метою покращення чинного кримінального законодавства, пропонується доповнити Особливу частину КК України розділом, який би передбачав відповідальність саме за вчинення терористичних злочинів:

Розділ IX-1

ТЕРОРИСТИЧНІ ЗЛОЧИНИ

Стаття. 270-2 Визначення понять

1. Терористичні злочини (тероризм) – публічна суспільно небезпечна діяльність (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає у посяганні на національну безпеку, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного законодавства, і має за мету здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації).

2. Терористична діяльність – діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів (акту); підбурювання до вчинення терористичних актів (акту), насильства над фізичними особами, вчинення нападів на підприємства, установи, організації, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; втягнення особи у вчинення терористичних актів (акту) або примушування до їх вчинення будь-яким способом; створення незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп, для вчинення терористичних актів (акту) або інших терористичних злочинів, чи керівництво такими угрупованнями, а так само, участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування терористичних злочинів та інше сприяння тероризму.

3. Злочини терористичної спрямованості – злочини, які сприяють вчиненню терористичного акту або здійсненню інших видів терористичної діяльності, передбачені статтями 270-4 – 270-8 цього Кодексу.

4. Злочини, пов'язані з тероризмом – злочини, які сприяють вчиненню терористичного акту або здійсненню інших видів терористичної діяльності,

передбачені іншими статтями Особливої частини цього Кодексу.

Стаття. 270-3 Терористичний акт

1. Терористичний акт, тобто застосування зброї, вибухових речовин або пристроїв, вчинення підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або (та) з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) чи терористичної групи (організації), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків,

– караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

6. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих

заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Примітка. 1. Під настанням інших тяжких наслідків у ч. 1 цієї статті необхідно розуміти спричинення, в наслідок вчинення терористичного акту, екологічної катастрофи, екологічного забруднення значних територій, масового захворювання, масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу.

Стаття. 270-4 Втягнення у вчинення терористичного злочину

1. Втягнення особи у вчинення терористичного акту чи інших (іншого) терористичних злочинів або примушування до вчинення терористичного акту чи інших терористичних злочинів з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, застосуванням чи погрозою застосування насильства або будь-яким іншим способом –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Стаття. 270-5 Публічні заклики до вчинення терористичного злочину або публічне виправдання тероризму

1. Публічні заклики до вчинення терористичного акту чи інших (іншого) терористичних злочинів, або публічне виправдання тероризму, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами чи виправданням –

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені з використанням засобів масової інформації,

– караються обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

Стаття. 270-6 Створення терористичної групи чи терористичної організації

1. Створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Примітка. 1. Терористична група – група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної діяльності.

2. Терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою вчинення терористичних актів або/та здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілено функцій та встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів чи здійснення терористичної діяльності.

Стаття. 270-7 Сприяння вчиненню терористичного злочину

1. Вербування, навчання, озброєння особи або надання їй військового спорядження чи інших спеціальних засобів з метою вчинення терористичного

акту чи інших (іншого) терористичних злочинів, а так само використання особи з метою вчинення терористичного акту –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища або військовослужбовцем –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Стаття. 270-8 Фінансування терористичного злочину

1. Фінансування терористичного злочину (злочинів), тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

4. Особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно, до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину, повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Примітка. 1. Фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного відмежування терористичних злочинів від суміжних складів злочинів можна дійти висновків.

Вчинення злочину „Сприяння вчиненню терористичного акту”, забезпечує участь особи у терористичному акті на добровільній основі, а у разі реалізації об’єктивної сторони злочину „Втягнення у вчинення терористичного акту” застосовується примус або обман.

Основною відмінністю публічних закликів до вчинення терористичного акту від втягнення у вчинення терористичного акту є те, що вплив спрямований не на конкретну особу, а стосується широкого невизначеного кола осіб.

Основною відмінністю терористичної групи чи терористичної організації від інших спеціальних форм співучасті у злочині (наприклад – банди) є кількісна ознака та спеціальна мета створення.

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів є, зокрема, такі, як: 1) здійснення дій щодо повідомлення правоохоронного органу про злочин добровільно; 2) здійснення таких дій до повідомлення про підозру у вчиненні злочину; 3) здійснення таких дій до притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 258-5); 4) сприяння припиненню або 5) сприяння розкриттю злочину (ч. 6 ст. 258 КК); 6) сприяння іншим чином запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла; 7) відсутність діях винної особи складу іншого злочину.

Вбачається доцільним включення до Особливої частини КК України Розділу IX-1 „Терористичні злочини”, в якому необхідно передбачити визначення загальних понять щодо тероризму на законодавчому рівні.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Баличев О. Ю. Проблеми кваліфікації та визначення понятійного апарату злочинів, передбачених статтями 258-4 та 258-5 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. Том. 4. Київ. 2017. С. 88–92.

2. Баличев О. Ю. Злочини, передбачені статтями 258-4 та 258-5 КК України, як спеціальний вид співучасті у тероризмі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія „Право”*. 2016. № 40. Том 3. С. 71–74.

3. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину створення терористичної групи чи терористичної організації. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 1 (63). С. 110–115.

4. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину публічні заклики до вчинення терористичного акту. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 2 (64). 2019. С. 79–84.

5. Баличев О. Ю. До проблеми визначення сутності тероризму. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 1. 2019. С. 132–139.

6. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочинів терористичної спрямованості. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 2. 2019. С. 128–132.

7. Бантишев О. Ф. Кримінально-правова боротьба з тероризмом. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 108–109.

8. Баулін Ю. В. Вибрані праці. Харків : Право, 2013. 928 с.

9. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

10. Васілін М. М. Кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Луганськ, 2014. 197 с.

11. Васілін М. М. Кримінальна відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Луганськ, 2014. 20 с.

12. Васілін М. М. Навчання особи з метою вчинення терористичного акту як форма сприяння вчиненню терористичного акту. *Вісник прокуратури*. 2013. № 3. С. 97–103.

13. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. (29)'2013. № 1. С. 134–142.

14. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2009. 200 с.

15.Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2013. 18 с.

16.Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення. *Форум права*. 2011. №1. С. 348–361.

17.Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : моногр. Харків. Право. 2016. 88 с.

18.Закон України від 12.07.2001 № 2664-III „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.help/law/2664-III/edition01.01.2017/page2>

19.Закон України „Про боротьбу з тероризмом” №638-IV від 20 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 25. ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

20.Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 12. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр>

21.Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки” від 18 січня 2001 року №2245-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 15. Ст. 73 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012245.html

22.Закон України „Про основи національної безпеки України” від 1 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 39. Ст. 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

23.Закон України „Про національну безпеку України” № 2469-VIII від 5 липня 2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

24.Ізетов А. Е. Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ. 2010. 205 с.

25.Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>

26.Книженко О. До питання об'єктивної сторони терористичного акту. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року). Уклад.: Севрук Ю. Г., Попов Г. В., Лісова Н. В. Київ. Національна академія прокуратури України. 2018. С. 92–94.

27.Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>

28.Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини. За заг. ред. В.М. Стратонова. Київ : Істина, 2007. 400 с.

29.Кримінальне право України: Загальна частина. За ред. О. О. Кашкарова, В. А. Робака. Сімферополь : КРП, 2010. 364 с.

30.Митрофанов І. Зміст юридичного факту для звільнення особи за погрозу вчинення терористичного акту. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 вересня 2016 р. Київ. Національної академії прокуратури України. Київ, 2016. С. 236–238.

31.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. О. Бахуринська, П. С. Берзін, Т. В. Варфоломеева та ін. За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. К. Атлет: КНТ; Центр учбової літератури. 2009. Т. 1. 964 с.

32.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Відп. ред. С. С. Яценко. Київ : А.С.К. 2002. 936 с.

33.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-те видання перероб. та допов. Київ : Атіка. 2004. 1056 с.

34.Новікова Л. В. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму : дис. ... канд. юрид. наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2006. 200 с.

35.Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. 4-те вид., змін. і доп. Київ : Скіф. 2009. 536 с.

36.Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. Упоряд. П. С. Берзін. Київ : Скіф. 2010. 392 с.

37.Постанова Пленуму Верховного Суду України №15 від 26.12.2003 р. „Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v>.

38.Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

39.Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи або терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.

40.Серебряков А. В. Содействие террористической деятельности: проблемы квалификации и соотношение со смежными составами преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Краснодар. 2012. 28 с.

41.Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. Київ : Ваіте. 2018. 826 с.

42.Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року „Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України” 14 квітня 2014 р. № 405/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886>

43.Форос А. В. Кримінально-правові ознаки терористичного акту.

Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 120–122.

44. Фесенко Є. В. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму в Україні. *Часопис Академії адвокатури України.* 2014. Т. 7. № 4. С. 72–76.

45. Хряпінський П. В. Соціальна обумовленість спеціальних заохочувальних кримінально-правових норм. *Вісник прокуратури.* 2008. № 10. С. 62-69.

46. Хряпінський П. В. Перспективи розвитку заохочувальних норм Особливої частини кримінального законодавства. *Право України.* 2007. № 12. С. 110-115.

47. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навчальний посібник. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2010. 270 с.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в розв'язанні проблемних питань щодо кримінально-правової характеристики та проблем кваліфікації терористичних злочинів, як спеціальних видів співучасті у вчиненні терористичного акту або інших видів терористичної діяльності.

1. Аналіз становлення відповідальності за терористичні злочини в Україні, наукових поглядів на проблему тероризму та міжнародних нормативних актів щодо протидії тероризму, дозволяють дійти висновків.

У радянський період тероризм розглядався як прояви злочинних актів з боку екстремістськи налаштованих елементів і груп, діяльність яких спрямована проти політики СРСР. З сучасного погляду дії керівництва держави, в той історичний період часу, можна охарактеризувати як прояви державного терору.

Тероризм – це не тільки кримінально-правова категорія, але й суспільно небезпечне явище, досліджуване в рамках політології, соціології, конфліктології, історії, філософії, психології, геополітики, кримінології криміналістики, кримінального процесу, теорії держави і права, а також міжнародного, конституційного, адміністративного та інших галузей права, яке розцінюється як загроза світового масштабу.

Незважаючи на зазначене, в міжнародному законодавстві не вироблено єдиного розуміння поняття „тероризм”. У вітчизняній доктрині кримінального права також немає єдності думок щодо визначення поняття тероризму, його ознак, сутності, кримінально-правової характеристики терористичних злочинів та відповідальності за їх вчинення.

2. Надається авторське визначення поняття „тероризм” – публічна суспільно небезпечна діяльність (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає в посяганні на національну безпеку,

залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного законодавства, й має за мету здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації).

3. Встановлено, що до основних ознак тероризму доцільно відносити наступні: 1) реалізація тероризму загальнонебезпечним способом або сприяння такій реалізації; 2) публічність кінцевого результату тероризму (публічний характер терористичного акту); 3) наявність спеціальної мети тероризму, в залежності від його виду.

4. Виявлено – термін „тероризм” має таке ж смислове навантаження як термін „терористичні злочини”, та відносно понять „терористична діяльність”, „злочини терористичної спрямованості”, „злочини, пов’язані з тероризмом”, виступає як родове. Кінцевим результатом терористичної діяльності є терористичний акт. Всі інші види терористичної діяльності, що охоплюються складами злочинів, передбачених статтями 258-1 – 258-5 КК України та тим чи іншим чином сприяють тероризму, підпадають під поняття „злочини терористичної спрямованості”. Інші злочинні діяння, які відповідно до кримінального законодавства, не визнаються терористичними, але виступають як „супутні” тероризму (пов’язані з тероризмом) охоплюються поняттям „злочини, пов’язані з тероризмом”. Враховуючи зміст ч. 1 ст. 258 КК України до злочинів, пов’язаних з тероризмом, необхідно відносити передбачені статтями: 109, 110, 110-2, 113, 114-1, 115, 121, 126, 127, 129, 147, 260, 261, 262, 263, 447 КК України.

5. За результатами дослідження об’єктивних ознак терористичних злочинів удосконалено визначення поняття „громадська безпека” – стан

захищеності загальнолюдських цінностей від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечується державою, та наявність у кожного представника суспільства можливості самостійно або за допомогою держави реалізовувати свої гарантовані конституційні, природні й інші права і свободи.

6. На основі дослідження сутності та правової природи тероризму, злочинні діяння, передбачені статтями 258-1 – 258-5 КК України визначено як спеціальні види співучасті у вчиненні терористичного акту, а діяння, передбачене ст. 258-5 КК – як спеціальний вид співучасті у здійсненні терористичної діяльності (вчиненні інших злочинів терористичної спрямованості та злочинів, пов'язаних з тероризмом).

7. Обґрунтовано, що родовим та безпосереднім об'єктом злочинів терористичної спрямованості є громадська безпека. Додатковим обов'язковим об'єктом терористичного акту виступає психічна недоторканність особи (осіб). Як додатковий факультативний об'єкт злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України необхідно визнавати: життя, здоров'я, фізичну недоторканість особи, її права та свободи, волю, честь та гідність, власність, внутрішню і зовнішню безпеку суспільства, довкілля, систему державного управління, нормальну роботу органів правосуддя, конституційний устрій України, мир та безпеку людства.

8. Доведено, що предметом злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України є: матеріальні блага, речі матеріального характеру, майнові права, фінансові активи, зокрема кошти (валютні цінності), матеріальні активи, а також – ліквідні активи. Не матеріальні активи не можуть визнаватися предметом фінансування тероризму. Їх надання терористу (терористам) необхідно розцінювати як сприяння тероризму.

9. Класифіковано злочини терористичної спрямованості в рамках інституту співучасті. Відповідно до такої класифікації як спеціальний вид підбурювання до вчинення терористичного акту слід розглядати „Втягнення у вчинення терористичного акту” та „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”; як спеціальний вид пособництва вчиненню

терористичного акту слід характеризувати злочин „Сприяння вчиненню терористичного акту”; як особливий вид пособництва у вчиненні терористичних злочинів необхідно розглядати „Створення терористичної групи чи терористичної організації” та „Фінансування тероризму”.

10. Запропоновано в диспозиції ст. 258 КК України „Терористичний акт” замість визначення „вчинення вибуху” використовувати поняття „застосування вибухових речовин або пристроїв”, що розширить коло засобів і знарядь вчинення даного злочину.

11. Надано пропозиції щодо уточнення понять „терористична група” та „терористична організація”, які визначаються ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом”, а саме: терористична група – група з двох і більше осіб, які об’єдналися з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної діяльності; терористична організація – стійке об’єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою вчинення терористичних актів або/та здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілено функцій та встановлено певні правила поведінки, обов’язкові для цих осіб під час підготовки та вчинення терористичних актів чи здійснення терористичної діяльності.

12. З метою покращення якості чинного кримінального законодавства пропонується доповнити Особливу частину КК України розділом, який би передбачав відповідальність саме за вчинення терористичних злочинів, передбачивши в ньому, зокрема, норму, що визначає основні поняття:

Розділ IX-1

ТЕРОРИСТИЧНІ ЗЛОЧИНИ

Стаття. 270-2 Визначення понять

1. Терористичні злочини (тероризм) – публічна суспільно небезпечна діяльність (чи сприяння такій діяльності), яка посягає на громадську безпеку або (та) полягає в посяганні на національну безпеку, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення будь-якими способами, передбаченими нормами національного або (та) міжнародного

законодавства, і має за мету здійснити вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій міжнародною організацією, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування держави, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (терористів) чи терористичної групи (організації).

2. Терористична діяльність – діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів (акту); підбурювання до вчинення терористичних актів (акту), насильства над фізичними особами, вчинення нападів на підприємства, установи, організації, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; втягнення особи у вчинення терористичних актів (акту) або примушування до їх вчинення будь-яким способом; створення незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп, для вчинення терористичних актів (акту) або інших терористичних злочинів, чи керівництво такими угрупованнями, а так само, участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування терористичних злочинів та інше сприяння тероризму.

3. Злочини терористичної спрямованості – злочини, які сприяють вчиненню терористичного акту або здійсненню інших видів терористичної діяльності, передбачені статтями 270-4 – 270-8 цього Кодексу.

4. Злочини, пов'язані з тероризмом – злочини, які сприяють вчиненню терористичного акту або здійсненню інших видів терористичної діяльності, передбачені іншими статтями Особливої частини цього Кодексу.

Стаття. 270-3 Терористичний акт

1. Терористичний акт, тобто застосування зброї, вибухових речовин або пристроїв, вчинення підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської

безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або (та) з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) чи терористичної групи (організації), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

6. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Примітка. 1. Під настанням інших тяжких наслідків у ч. 1 цієї статті необхідно розуміти спричинення, в наслідок вчинення терористичного акту, екологічної катастрофи, екологічного забруднення значних територій, масового

захворювання, масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу.

Стаття. 270-4 Втягнення у вчинення терористичного злочину

1. Втягнення особи у вчинення терористичного акту чи інших (іншого) терористичних злочинів або примушування до вчинення терористичного акту чи інших терористичних злочинів з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, застосуванням чи погрозою застосування насильства або будь-яким іншим способом –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Стаття. 270-5 Публічні заклики до вчинення терористичного злочину або публічне виправдання тероризму

1. Публічні заклики до вчинення терористичного акту чи інших (іншого) терористичних злочинів, або публічне виправдання тероризму, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами чи виправданням –

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені з використанням засобів масової інформації, –

караються обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

Стаття. 270-6 Створення терористичної групи чи терористичної організації

1. Створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Примітка. 1. Терористична група – група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою вчинення терористичного акту (актів) або/та здійснення терористичної діяльності.

2. Терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою вчинення терористичних актів або/та здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілено функцій та встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів чи здійснення терористичної діяльності.

Стаття. 270-7 Сприяння вчиненню терористичного злочину

1. Вербування, навчання, озброєння особи або надання їй військового спорядження чи інших спеціальних засобів з метою вчинення терористичного акту чи інших (іншого) терористичних злочинів, а так само використання особи з метою вчинення терористичного акту, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням

свого службового становища або військовослужбовцем, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Стаття. 270-8 Фінансування терористичного злочину

1. Фінансування терористичного злочину (злочинів), тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

4. Особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно, до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину, повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу

іншого злочину.

Примітка. 1. Фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

*Статті в наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз*

1. Баличев О. Ю. Проблеми кваліфікації та визначення понятійного апарату злочинів, передбачених статтями 258-4 та 258-5 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. Том. 4. Київ. 2017. С. 88–92.

2. Баличев О. Ю. Злочини, передбачені статтями 258-4 та 258-5 КК України, як спеціальний вид співучасті у тероризмі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. № 40. Том 3. С. 134-138.

3. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину створення терористичної групи чи терористичної організації. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 1 (63). С. 110–115.

4. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину публічні заклики до вчинення терористичного акту. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 2 (64). С. 79–84.

5. Баличев О. Ю. До проблеми визначення сутності тероризму. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 1. 2019. С. 132–139.

6. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочинів терористичної спрямованості. *Право та державне управління*. № 3 (36) том 2. 2019. С. 5-11.

Матеріали науково-практичних конференцій

7. Баличев О. Ю. Тероризм: проблеми понятійного апарату в кримінальному законодавстві України. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7–8 жовтня 2016 р.) / Громадська організація „Правовий світ”. Дніпро, 2016. С. 74–76.

8. Баличев О. Ю. До проблеми визначення мети тероризму. *Наука та вища освіта: тези доповідей XXVII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених.* (Запоріжжя : КПУ) Запоріжжя, 2018. С. 223-224.

9. Баличев О. Ю. Злочин, передбачений ст. 258-2 КК України: кримінально-правова характеристика. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 січня 2019, Львів) / Західноукраїнська організація „Центр правничих ініціатив”.* Львів, 2019. С. 30–33.

10. Баличев О. Ю. До проблеми визначення поняття та ознак тероризму. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27–28 березня 2018 р.) / Запорізька міська громадська організація „Істина”.* Запоріжжя, 2018. С. 91–93.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ
ДНІПРОВСЬКИЙ ВІДДІЛ ПОЛІЦІЇ

№ _____

На № 127 від 12.02.19

ДОВІДКА

**про впровадження результатів досліджень
на тему „Спеціальні види співучасті у тероризмі за кримінальним
законодавством України”**

Видана аспіранту Класичного приватного університету Баличеву Олегу Юрієвичу в тому, що результати дисертаційної роботи були використані у законопроектній роботі Головного управління Національної поліції в Запорізькій області, зокрема щодо внесення змін до статті 258-4 Кримінального кодексу України „Сприяння вчиненню терористичного акту”.

Дисертантом було запропоновано доповнити ст. 258-4 КК України, щодо об’єктивної сторони злочину „Сприяння вчиненню терористичного акту” та кваліфікуючих ознак, і викласти її у наступній редакції:

Стаття 258-4. Сприяння вчиненню терористичного акту

1. Вербування, навчання, озброєння особи або надання їй військового спорядження чи інших засобів з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою, -

караються...

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища або військовослужбовцем, -

караються...

Заслужують, також, на увагу наступні висновки та пропозиції дисертанта:

1. пропозиція, щодо внесення зміни до ч. 1 диспозиції ст. 258 КК України „Терористичний акт”, а саме – замінити поняття „вчинення вибуху” на поняття „застосування вибухових речовин або пристроїв”;

2. висновки щодо об’єкту посягання терористичних злочинів, а саме: 1) додатковим обов’язковим об’єктом терористичного акту є психічна недоторканність особи (осіб); 2) такі охоронювані законом про кримінальну відповідальність блага як: життя, здоров’я, фізична недоторканність особи, її права, свободи, воля, честь, гідність та власність, а також довкілля, внутрішня і зовнішня безпека суспільства, система державного управління, конституційний устрій України, мир та безпека людства, нормальна робота органів правосуддя – виступають як додатковий факультативний об’єкт злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України.

Начальник ВП Дніпровського ВП
ГУНП в Запорізькій області
підполковник поліції

Ігор ЗАВГОРОДНІЙ

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ 114

.. 11. 02 20 19.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального права
Класичного приватного університету
Баличева Олега Юрієвича
„Спеціальні види співучасті у тероризмі
за кримінальним законодавством України”

Теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в результаті дослідження теоретичних та практичних проблем спеціальних видів співучасті у тероризмі за кримінальним законодавством України знайшли застосування в межах наукових тем Класичного приватного університету: „Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина” (державний реєстраційний номер 0110U003958) та „Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні” (державний реєстраційний номер 0116U008203). Роль автора полягає в комплексному аналізі юридичного складу злочинів терористичної спрямованості, та формулюванні на цій основі теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства України і відповідної практики. Розроблені дисертантом теоретичні положення та практичні рекомендації, обговорені на засіданнях кафедри кримінального права та запроваджені у навчальний процес і знайшли відображення при викладанні дисципліни „Кримінальне право України”.

Перший проректор
доктор юридичних наук, професор

О.В. Покатаєва

